

OCCASIONAL PAPERS, 6th Year, 2007, No. 10

**REGIUNEA EXTINSĂ A MĂRII NEGRE:
CONCEPT, EVOLUȚIE, PERSPECTIVE**

I

Coordonator:
dr. Mihail E. Ionescu

EDITURA MILITARĂ, BUCUREȘTI, 2007

SUMAR

<i>Curânt înainte</i> (dr. Mihail E. Ionescu)	5
Regiunea Extinsă a Mării Negre: privire istorică și dinamici contemporane (dr. Mihail E. Ionescu)	27
Note	75
Considerații asupra conceptului de Regiune Extinsă a Mării Negre (cercetător științific Șerban Liviu Pavelescu)	81
Note	102
Coridoarele energetice în Regiunea Extinsă a Mării Negre – tendințe și mize strategice (cercetător științific drd Șerban F. Cioculescu)	107
Note	164

CUVÂNT ÎNAINTE

Inițiativa de a candida pentru un grant al Ministerului Educației și Cercetării cu subiectul „Riscuri și amenințări în Regiunea Extinsă a Mării Negre” a reprezentat un moment oarecum așteptat și logic. O parte a Institutului pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară era angajată în constituirea unui Grup de Lucru pe Regiunea Extinsă a Mării Negre (REMNI) în cadrul Consorțiului Parteneriatului pentru Pace al Academiiilor de Apărare și Institutelor de Securitate. Dr. Mihail E. Ionescu, în calitate de reprezentant al Europei Centrale și de Est în structura superioară de conducere a Consorțiului (*Senior Advisory Council*), fusese însărcinat cu constituirea acestui Grup de Lucru pe Regiunea Extinsă a Mării Negre (*Greater Black Sea Area Working Group – GBSA WG*) încă din septembrie 2004.

Apariția GBSA WG are propria ei istorie, finalizată cu succes în februarie 2006, cu ocazia unei conferințe internaționale la București, iar apoi prin lansarea primului proiect de anvergură în cadrul acestuia (*Travelling Contact Teams Project*) printr-o altă reuniune la București (11-13 februarie 2007). ISPAM asigură prin

însuși actul de constituire a GBSA WG secretariatul acestui organism, ceea ce implică substanțial forța de cercetare a institutului.¹

Așadar, solicitarea grantului și lucrul ulterior în ansamblul lui, după câștigarea competiției de proiecte de cercetare din 2005 organizată de Ministerul Educației și Cercetării, au găsit componenții echipei (dr. Mihail E. Ionescu, Șerban L. Pavlescu, Șerban F. Cioculescu, Cristina Romila, Alexandru Voicu) deja angajați în studiul aprofundat al problematicii de securitate și cooperare în Regiunea Extinsă a Mării Negre.

Pe de altă parte, alți cercetători ai ISPALM erau implicați în elaborarea unei lucrări de cercetare privind istoria și actualitatea bazinului pontic, ceea ce s-a concretizat într-o carte deja apărută și bine primită de public.² Se poate spune că direcția principală

¹ Inițiativa de a crea GBSA WG a fost adoptată la reuniunea SAC (*Senior Advisory Council*) de la Geneva, din 1-3 septembrie 2004, pe parcursul căreia s-a precizat contextul regional motivant pentru constituirea acestui grup (problemele de securitate și valorificarea potențialului regional în varii domenii). Decizia finală de a înființa GBSA WG a fost adoptată la reuniunea SAC de la Roma, 5-7 octombrie 2005. Principalele concluzii ale reuniunii s-au referit la următoarele aspecte: centrarea activității GBSA WG asupra obiectivului dezvoltării de proiecte cu finalitate educațională și necesitatea ca acestea să furnizeze expertiză în diferite probleme de securitate, factorilor de decizie din statele din regiune; recomandarea ca proiectele dezvoltate în cadrul grupului să răspundă obiectivelor NATO formulate la summitul de la Istanbul din iunie 2004. GBSA WG a fost oficial lansat la conferința internațională cu titlul „Enhancing Security Cooperation in the Black Sea Region: Can We Build Bridges and Barriers?”, care a avut loc la București, în perioada 30 ianuarie-1 februarie 2006.

² General-maior (r) dr. Mihail E. Ionescu (coordonator), *Marea Neagră, de la „lacul bizantin” la provocările secolului XXI*, Editura Militară, București, 2006, 464 pag.

de studiu al cercetătorilor din cadrul ISPALM a devenit, cel puțin pentru o perioadă de timp, analizarea situației de securitate din bazinul pontic, atât din punct de vedere istoric, dar și în condițiile epocii post-Război Rece, cu deosebire după 11 septembrie 2001.

Nu numai activitatea din cadrul ISPALM a creat condiții favorizante pentru inițierea și derularea demersului științific prin intermediul grantului. Trebuie menționată actualitatea remarcabilă a acesteia, coincidența aproape perfectă între evoluția cercetării în ansamblul grantului cu eforturile internaționale în domeniu pentru identificarea unei strategii adecvate gestionării securității în REMN. Din această perspectivă, se cuvin menționate câteva dinamici în domeniu.

Astfel, în anii din urmă a fost observată o definire a strategiei SUA în regiunea Mării Negre. Deși nu există încă o poziție oficială, sunt evidente câteva direcții ale acesteia. Mediul academic din SUA sprijină o astfel de inițiativă, iar recomandările de acest tip abundă în studiile publicate în ultimii doi ani.

Relevant pentru această tendință este studiul „US Strategy in the Black Sea Region”, publicat de Ariel Cohen și Conway Irwin³ în decembrie 2006. Autorii subliniază foarte clar interesele SUA în regiune așa cum au fost ele deja evidențiate, cu diferite ocazii, în luările de poziție ale unor oficiali americani. Tranzitul energiei caspice, securitatea regională, contraterorismul, combaterea proliferării armelor de distrugere în masă, precum și a traficului de droguri, arme și ființe umane sunt probleme care indică direcțiile de acțiune ale SUA în regiune.

REMN este importantă și din alt motiv, reprezentând o conexiune cu alte complexe de securitate, cum ar fi Oriental Mijlociu Extins (unde interesul SUA este nemijlocit, ținându-se cont de

³ <http://www.heritage.org/Research/RussianandEurasia/bg1990.cfm>.

problemele din Afganistan, Irak, Iran) și regiunea Mării Caspice (bogată în resurse energetice).

Totuși dezvoltarea și, mai ales, aplicarea unei strategii a SUA față de regiune rămân un demers dificil, avându-se în vedere interesul evident al unor actori locali (Rusia, Turcia, Ucraina) și diferitele orizonturi de așteptare existente.

Conform studiului menționat, principalele direcții de acțiune ale SUA ar trebui să fie următoarele: coordonarea cu Politica Europeană de Vecinătate (*ENP – European Neighborhood Policy*) a UE și sprijinirea cooperării NATO cu statele partenere în cadrul Parteneriatului pentru Pace; consolidarea formatului trilateral în sectorul militar între Bulgaria, România și Turcia, aliați în NATO; încurajarea statelor litorale, mai ales a Bulgariei și României, să își asume un rol de inițiator în organizațiile regionale multilaterale, la care SUA pot eventual să solicite statutul de membru sau observator; dezvoltarea aranjamentelor regionale de securitate, în calitate de participant sau de observator, prin oferte de capacități în domeniul informațiilor, capacități de transport aerian etc. și prin folosirea cadrului NATO de cooperare pentru îmbunătățirea interoperabilității; consolidarea parteneriatelor strategice bilaterale cu Bulgaria și România și oferirea de asistență acestora în pregătirea militară, în domeniul protecției civile etc.; sprijin consistent pentru procesul de *nation building* în statele spațiului ex-sovietic; extinderea cooperării comerciale bilaterale cu statele din regiune.

SUA trebuie să gestioneze cu prudență poziția lor în acest areal, oferind sprijin acolo unde este posibil sau unde este cert, pentru a evita să fie percepută ca un actor intruziv. Conform analizei la care facem referire, în cazul în care acțiunea SUA în REMN va avea succes, va fi creat un model pentru consolidarea prezenței americane în alte regiuni de interes strategic pentru comunitatea euroatlantică, precum Asia Centrală.

Nu mai puțin dinamic a fost efortul aplicat de Uniunea Europeană pentru identificarea unei strategii la Marea Neagră. Dacă inițial aceasta a trecut printr-o perioadă de căutare și chiar rețineri – determinate probabil de așa-numita *enlargement fatigue*, intervenită post-2004, dar nu mai puțin și de ENP-ul implementat în regiune și de exigențele cooperării cu o Rusie tot mai vocală și conștientă de interesele sale tradiționale⁴ –, treptat s-a coagulat o viziune amplă și pozitivă asupra importanței REMN și a unei strategii adecvate europene pentru ea.⁵ Studiul lui Fabrizio Tassinari este semnificativ din această perspectivă.

Publicat la Centrul European de Studii Politice din Bruxelles, în iunie 2006, studiul intitulat „A Synergy for Black Sea Regional Cooperation: Guidelines for an EU Initiative” prezintă o imagine de ansamblu asupra unei posibile abordări regionale din partea UE. Autorul se bazează pe un fapt: inițiativa Comisiei Europene de a formula o așa-numită sinergie a Mării Negre, care ar urma să fie parte integrantă a ENP.

Potrivit acestei analize, principalele amenințări la adresa securității regionale și europene sunt considerate a fi migrația ilegală, degradarea mediului înconjurător, securitatea energetică, traficul de droguri și arme, conflictele înghețate. Acest tablou general al riscurilor indică direcțiile de acțiune pe care trebuie să le

⁴ În cadrul unui seminar organizat de Institutul pentru Studii de Securitate al UE, în februarie 2006, la Paris, („The EU and the Black Sea region”) s-a afirmat că nu există în acest moment un interes explicit al UE pentru definirea unei strategii a Mării Negre și că, înainte de inițierea unui astfel de demers, trebuie să se abă în vedere factorul rus și spațiul de influență tradițională a Rusiei.

⁵ <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=AGENDA/07/11&format=HTML&aged=0&language=EN&gul.language=en>. Comisia Europeană a publicat deja pe site-ul său, în aprilie 2007, documentul numit „Black Sea Synergy – A New Regional Cooperation Initiative”.

adopte UE în demersul său de inițiere și aplicare a unei strategii regionale. În fapt, autorul atrage atenția că trebuie să se facă de la început distincția între domeniile de cooperare pentru care regiunea Mării Negre constituie un cadru oportun și cele care necesită un cadru multilateral internațional, la nivelul ONU, al OSCE, al Consiliului Europei.

UE este deja o prezență activă în regiune, susținând financiar unele programe în domeniul protecției mediului, transportului, energiei. Acestea ar trebui să reprezinte în continuare sectoare prioritare pentru UE, cu un accent sporit în ceea ce privește securitatea energetică și necesitatea de a diversifica transportul de petrol și gaz. Potrivit lui Fabrizio Tassinari, UE ar trebui să sprijine proiectele Odessa-Brodi și Constanța-Trieste. Acțiunile referitoare la securitatea internă (combaterea migrației ilegale, a traficului de droguri, ființe umane, arme și securitatea frontierelor) și folosirea instrumentelor de democratizare se încadrează totodată în politica UE față de regiunea Mării Negre. Totuși, pentru probleme precum conflictele înghețate sau politica comercială și educația/cultura, cel mai potrivit cadru de cooperare ar fi cel multilateral internațional (ONU, OSCE, Consiliul Europei etc.).

Modul de implementare a politicii UE în regiune ar trebui să aibă în vedere dezvoltarea de parteneriate, pentru fiecare domeniu de cooperare, cu statele din regiune, precum și un nivel de participare mai amplu, prin cooptarea altor actori – organizații internaționale guvernamentale și neguvernamentale. De regulă, în cadrul unui astfel de parteneriat, unul dintre actorii participanți, mai ales o organizație, tinde să-și asume rolul de coordonator. Fiecăru parteneriat i-ar fi atribuit un fond de sprijin finanțat de toți cei implicați. Mai mult, fiecare partener ar crea o facilitate de investiții pentru proiecte și s-ar putea formula

chiar un „Plan de Acțiune al Mării Negre” pentru o durată de trei ani. UE ar putea lua parte la aceste inițiative financiare prin ENP – instrumentul european de parteneriat și vecinătate.

Inițiativa românească a unui Forum pentru Parteneriat și Dialog, materializată în vara anului 2006, ar funcționa ca un coordonator la nivel politic al tuturor aranjamentelor regionale.

Este foarte important ca UE să creeze un mediu de cooperare bazat pe încredere, pe dialog, care să evite alienarea/izolarea actorilor regionali și care să nu lase impresia unui demers impus din exterior, ci să fie ceva acceptat sau solicitat, care să respecte principiul de *joint ownership*, prin cooptarea tuturor actorilor locali.

Tassinari concluzionează, arătând că o sinergie a Mării Negre ar trebui să fie fundamentată pe câteva principii esențiale: coordonarea între instituțiile, mecanismele, activitățile regionale deja existente; pragmatism și concentrare asupra unor proiecte fezabile mai degrabă decât asupra unei lungi liste de priorități; *ownership* sau încurajarea inițiativelor din interiorul regiunii, precum BSEC; flexibilitatea sau delimitarea geografică a nivelurilor de cooperare în funcție de natura provocărilor; sprijinirea unei dinamici regionale ample, inclusiv excluderea NATO, asigurarea securității energetice etc.

Turcia, aflată la jumătatea drumului între „post-Cold War *Warrior*” și statutul de „putere regională benignă”, a pendulat în acest interval între afirmarea singulară în bazinul pontic și cooperarea cu riveranii (conform principiului *ownership*) și chiar cu NATO și UE. Ceea ce este de observat în acest caz este faptul că, dincolo de afirmarea deschisă a interesului legitim de păstrare a suveranității asupra Strâmtorilor, a fost legată de acesta o serie de aspecte ale cooperării și securității la Marea Neagră, care se

cuvin abordate separat și în consonanță cu alți actori la fel de interesați și preocupați de o soluție adecvată.

Studiile apărute în ultimii doi ani, atât în Turcia, cât și în alte părți, scot în relief o schimbare de paradigmă în politica externă a Ankarei în acest cadru mai larg al transformării ce privește anumite particularități ale orientării turcești la Marea Neagră. Astfel, dependența energetică a Turciei de Rusia și Iran, aspect discutat de altfel în Consiliul de Securitate Națională din Turcia în aprilie 2006, poate oferi o motivație pentru ceea ce s-a numit coincidența de interese cu Rusia.⁶ Acest fapt explică și poziția celor două state de conservare a *status-quo*ului regional și opoziția față de modificarea Convenției de la Montreux.

În ceea ce privește politica Rusiei față de regiune, unii autori afirmă că Moscova folosește energia și transportul ei către Vest ca pe un instrument major de politică externă.⁷ Rusia deține un monopol asupra tranzitului de pe coasta de est a Mării Caspice, acolo unde se găsesc mari zăcămințe de petrol și gaz. Totodată, Rusia se opune construcției de conducte transcaspice în scopul de a păstra monopolul propriu de transport. Prin urmare, se poate anticipa o „bătălie” politico-diplomatică având ca miză controlul asupra „coridorului” de transport al petrolului și gazelor din spațiile caspic și Asei Centrale (Kazakhstan, Turkmenistan) spre Vest.

Străns legate de tranzitul de energie și de politica Rusiei în regiune sunt conflictele înghețate din Georgia și Azerbaidjan, folosite ca o barieră împotriva construirii unui coridor energetic strategic Est-Vest, destinat să transporte resursele energetice din bazinul Mării Caspice. În ultima vreme, potrivit unor analize,

⁶ Kemal Kirisci, *Turkey's Foreign Policy in Turbulent Times*, în „Challot Papers”, no. 92, septembrie 2006, EU Institute for Security Studies.

⁷ Vladimir Socor – prelegere susținută la Colegiul Național de Apărare în decembrie 2006.

Rusia se afirmă tot mai pregnant în REMN, încercând să blocheze consolidarea prezenței în zonă a altor actori majori ai scenei internaționale. Astfel, Moscova și-a menținut poziția față de lărgirea NATO, apreciată ca o „încercuire” a Rusiei, a protestat față de instalarea facilităților militare ale SUA în România și Bulgaria, a devenit reticentă față de ENP-ul Uniunii Europene și încearcă să reglementeze relațiile cu actorii zonali (în special fostele republici sovietice) într-un sens favorabil sieși.⁸

Un alt actor regional important, Ucraina își definește interesele în regiune în strănsă legătură cu importanța resurselor energetice din bazinul Mării Caspice, cu necesitatea de a gestiona problemele de democratizare din regiune și de a soluționa conflictele. Documentele oficiale subliniază imperativul implementării mai multor niveluri de cooperare, cu precădere din perspectiva dimensiunii de securitate și de comerț. O urgență pentru Kiev pare a fi gestionarea securității regionale, atât ca parte componentă a politicii europene a Ucrainei, cât și din perspectiva relațiilor sale cu Rusia. Problematika flotei ruse din Marea Neagră, desfășurată în Crimeea până în 2017 conform acordurilor bilaterale, rămâne foarte vizibilă pe agenda relațiilor Kievului cu Moscova, fiind probabil cea mai însemnată componentă a politicii externe ucrainene.⁹

⁸ „....Russia's vital foreign policy goal of establishing a neo-imperial condominium over the CIS... Indeed, any sign of a CIS state cooperating with NATO triggers an immediate response, which indicates that the Russian political elite still sees NATO and the EU as being, at the core, enemies of Russia”, în Stephen Blank, *Black Sea Rivalry*, în „Perspective”, vol. XVII, no. 2, martie/aprilie 2007.

⁹ Yuri Dubinin, *Historical Struggle for the Black Sea Fleet*, în „Russia in Global Affairs”, vol. V, nr. 1, ianuarie-martie 2007.

Abordarea este însă contradictorie, date fiind diviziunea și frământările politice din Ucraina. Astfel, pe de o parte, factorul rus și baza navală rusească din Crimeea sunt considerate riscuri la adresa securității naționale a Ucrainei, dar și a celei regionale în ansamblu, iar pe de altă parte, în contextul evoluțiilor politice din această țară, apropierea de Rusia rămâne un obiectiv de politică externă. Dualitatea unei astfel de orientări este generator de incoerență și instabilitate internă și face greu predictibile propensiunile euroatlantice ale Kievului ca program de durată și probabilitate de implementare.

În acest context mai larg, inițiativele declanșate în cadrul grantului au ținut să se integreze în mai ampla cercetare în domeniul a ISPAIM. Nici nu se putea face altminteri, întrucât era evident că, cel puțin pentru componenții echipei, era dificil de despărțit acțiunea specifică pe problematica riscurilor și amenințărilor în Regiunea Extinsă a Mării Negre, de eforturile aplicate ca membri ai secretariatului GBSA WG, ori parte a echipei de elaborare a lucrării „Marea Neagră – de la «lacul bizantin» la provocările secolului XXI” sau ca organizatori și participanți în numeroase acțiuni științifice internaționale și interne având ca subiect de studiu securitatea arealului pontic.¹⁰

După cum nu trebuie uitat că, în intervalul 2006-2007, echipa grantului a avut grijă ca problematica riscurilor și amenințărilor de securitate în REMN să ocupe un loc privilegiat în revista „Monitor Strategic”, editată de ISPAIM. Astfel, au fost publicate

¹⁰ Menționăm aici, în ordine aleatorie, cele mai importante reuniuni internaționale, la care membrii echipei de cercetare au participat, împreună sau separat: seminarul internațional organizat de MAE român, ISPAIM și Institutul pentru Studii Politice din România „NATO – a model of cooperative

studii scrise de specialiști de renume internațional¹¹, care reflectă, pe de o parte, interesul crescând al comunității științifice internaționale față de problematica în cauză, pe de altă parte, interesul comunității naționale în această zonă de preocupări.

Prima inițiativă lansată a fost de a elabora un „herald” (*newsletter*, buletin informativ) al grantului pe internet, prin

security. How the experience of Membership Action Plans and Individual Partnership Action Plans would enhance national and regional security within PFP” (București, 30-31 mai 2006), conferința internațională organizată de ISPAIM, George C. Marshall Center, Asociația Manfred Wornner din România „Enhancing security cooperation in the Black Sea region: can we build bridges and barriers?” (București, 29 ianuarie-1 februarie 2006), conferința internațională organizată de UNAP „Carol I” „Security and Stability in the Black Sea Area” (București, 21-22 noiembrie 2005), seminarul programului Black Sea Security de la Harvard (22-26 octombrie 2006), Forumul Mării Negre pentru Parteneriat și Dialog organizat de Președinția României (București, 5-6 iunie 2006), seminarul internațional organizat de EU ISS „The EU and the Black Sea” (Paris, 24 februarie 2006), conferința internațională organizată de Centrul pentru Studii Strategice din Ankara „Balkan conference on cooperation between the strategic and research centers” (Ankara, 9-10 iunie 2005), sesiunea internațională de comunicări științifice organizată de UNAP „Carol I” „Strategii de apărare și securitate la frontiera răsăriteană a NATO și UE” (23-24 noiembrie 2006), reuniunea Grupului de Lucru asupra Regiunii Extinse a Mării Negre din cadrul Consorțiului PFP al Academiei de Apărare și Institutelor de Studii de Securitate (11-13 februarie 2007) unde s-a discutat proiectul „Travelling Contact Teams”, participările în cadrul structurilor de decizie din cadrul Consorțiului PFP.

¹¹ Jeffrey Simon, Eugene Rumer, *Toward a Euro-Atlantic Strategy for the Black Sea Region*, „Monitor Strategic”, nr. 1-2/2006. A se vedea și Ognyan Minchev, *Interese și strategii fundamentale pentru regiunea Mării Negre*, „Monitor Strategic”, nr. 3-4/2006, p. 5-30.

care să ne facem cunoscuți comunității științifice internaționale interesate de problematica Mării Negre prin efortul de monitorizare a situației de securitate regională. Sub titlul „Evoluții ale mediului de securitate regional” („Monthly survey of the GBSA's security environment”), acest „herald” are o istorie încă neîncheiată. El a materializat monitorizarea constantă a evoluțiilor de securitate în Marea Neagră pe următoarele coordonate: politică internă și externă a statelor din regiune, geopolitică și geostrategie, securitate energetică. S-a avut grijă ca monitorizarea să nu se suprapună peste alte acțiuni similare din regiune (cum ar fi „Ankarn Turktorpol”¹² sau „APE Transnistrian Digest”). Aceste „buletine de știri” nu oferă totuși o abordare regională amplă, referitoare la toate statele din areal, ci se axează mai mult pe spațiul geografic proxim. Mai mult, acestea nu sunt structurate și organizate după anumite problematice, ci sunt o selecție de articole din ziare, studii, comentarii relevante pentru un eveniment. Spre deosebire de acestea, buletinul informativ al grantului are o structură urmărită cu consecvență număr de număr. Până acum au fost postate numere începând cu mai 2006 până în martie 2007.¹³ Pentru a avea o imagine a acestuia, prezentăm mai jos această structură.

Un prim capitol abordează problematica securității energetice, încercând să informeze asupra principalelor evenimente care au avut loc în cursul lunii precedente, precum și asupra opiniilor exprimate de cei mai cunoscuți analiști în domeniu. Sunt astfel punctate evoluțiile referitoare la construirea rutelor de transport de gaze naturale din Asia Centrală și bazinul Mării Caspice către

¹² <http://www.ankarn.org/>.

¹³ Poate fi accesat pe www.sabsa.ro, site-ul grantului (o altă inițiativă, prima de vizibilitate a echipei), care a fost lansat în vara anului 2006.

Europa Occidentală, competiția geostrategică între actorii majori din regiune în ceea ce privește exploatarea și transportul resurselor energetice, relațiile turco-ruse și cooperarea celor două state la acest nivel, politica energetică a Rusiei și impactul acesteia asupra relațiilor Rusiei cu statele din fostul spațiu sovietic și cu cele membre ale UE etc.

Un alt capitol se referă la conflictele înghețate (Transnistria, Abhazia, Osetia de Sud, Nagorno-Karabah), monitorizându-se principalele evoluții în funcție de anumite coordonate. Se au în vedere raporturile acestor „enclave” cu statele a căror integritate teritorială este afectată, ultimele progrese ale procesului de gestionare și pozițiile adoptate de către organizațiile internaționale, dezvoltările politice interne, poziția Rusiei și, nu în cele din urmă, impactul transfrontalier al acestora. Transnistria prezintă o atenție sporită în activitatea de monitorizare, dat fiind interesul nemijlocit al României în soluționarea acestui conflict. Prin urmare, buletinul lunar cuprinde și luări de poziție ale României vizavi de Transnistria.

Actorii regionali majori (Turcia, Rusia, Ucraina) sunt prezenți într-un capitol separat, ce încearcă să identifice modul în care evoluează politica lor față de regiunea Mării Negre, principalele inițiative regionale ale acestora, modul în care interacționează cu statele din zonă, evoluțiile în percepția riscurilor și amenințărilor la adresa securității în REMN, raporturile cu NATO, UE, SUA, modificările politice interne cele mai importante, relațiile României cu aceste state.

Totodată, într-un capitol separat sunt prezentate rolurile NATO și UE în regiune. Se au în vedere instrumentele de parteneriat ale NATO, exercițiile în cadrul Parteneriatului pentru Pace, relațiile bilaterale cu statele acestei zone, politica de vecinătate a UE, percepțiile actorilor regionali vizavi de acțiunile celor două

organizații, evoluțiile lor către o abordare strategică unitară a acestui areal.

Pentru activitatea de monitorizare prezintă interes și cadrul regional instituțional de cooperare sau aranjamentele existente. Este vorba atât de cele cu o participare mai largă, precum BSEC, cât și de cele din cadrul CSI sau GUAM. Principalele coordonate de monitorizare sunt inițiativele și acțiunile dezvoltate de acestea, evoluțiile referitoare la program, membrii, relațiile cu actori din afara regiunii.

Ne-am propus ca buletinul informativ lunar să apară atât în limba română, cât și în limba engleză. Până în acest moment au fost publicate zece numere, începând cu luna mai a anului 2006, cu o periodicitate de un număr în fiecare lună. Buletinul este trimis la aproximativ 100 de cititori, înscriși în baza noastră de date cu persoanele de contact din România, Austria, Armenia, Azerbaidjan, Bulgaria, Georgia, Republica Moldova, Turcia, Ucraina, Rusia, SUA, Franța, Olanda etc.

Cea de-a doua inițiativă a fost alcătuirea unui chestionar referitor la evaluările specialiștilor privind riscurile și amenințările de securitate în REMN. Acesta a fost alcătuit în prima parte a anului 2006 și a fost trimis unui număr de 100 de respondenți. Până la sfârșitul lui 2006 au fost primite circa 21 de răspunsuri (de la personalități precum J. Boonstra – Olanda, Nika Chitadze – Georgia, George Niculescu – NATO, Martin Lessenski – Bulgaria, Nicu Popescu – Republica Moldova, Evgheni Sharov – Ucraina, Sever Voinescu, Iulian Chifu, Claudiu Crăciun – România, Alexander Goncharenko – Ucraina, Martin Malek – Austria, Gilles Pernet – Franța etc.).

Câteva observații se impun în legătură cu această inițiativă. În primul rând, a fost constatabilă o rată scăzută de răspuns la chestionar, ceea ce nu exprimă totuși o lipsă a interesului

specialiștilor în problematica de securitate a Mării Negre, ci mai degrabă o suprasaturată a inițiativelor de acest gen. S-ar mai putea invoca aici și faptul că răspunsul la chestionar implica și o poziție de principiu asupra problematicii de securitate a Mării Negre, așadar o recunoaștere a caracterului ei acut (ori mai puțin acut) sau, dimpotrivă, benign. Din această perspectivă, este ilustrativ răspunsul unuia dintre respondenți conform căruia riscurile și amenințările ar fi deja listate într-un act oficial (emis de BLACKSEAFOR în 2005). Poate fi adăugată de asemenea politizarea foarte sensibilă a problematicii Mării Negre în ultimii doi ani. Astfel, în aprilie 2005, Turcia a respins candidatura SUA la calitatea de membru al BSEC, iar mai târziu, s-a opus extinderii în Marea Neagră a operației *Active Endeavor* din Marea Mediterană.¹⁴

În al doilea rând, s-au conturat două direcții de abordare a riscurilor și amenințărilor de securitate. Prima dintre ele se referă la faptul că acestea sunt vizibile atât în arealul maritim, dar și în ce privește frontierele terestre (nu doar cele maritime) dintre diferitele state, care sunt „scena” unei activizări a amenințărilor de tip nonconvențional (imigrație ilegală, trafic de droguri și ființe umane, contrabandă de armament și materiale sensibile etc.). În general, susținătorii unei astfel de direcții includ în problematica amenințărilor și supravegherea aeriană a arealului extins al Mării Negre și deopotrivă urgențele civile.

Reprezentanții celei de-a doua direcții cantonează sfera amenințărilor la spațiul maritim exclusiv, apreciindu-se că cele terestre sau aeriene ori din categoria urgențelor civile reprezintă

¹⁴ Referitor la opoziția Turciei față de prezența actorilor internaționali în Marea Neagră, a se vedea Stephen Blank, *Black Sea Rivalry*, în „Perspective”, vol. XVII, no. 2, martie/aprilie 2007, în care vorbește de „...the deep-seated Turkish Sevres syndrome”.

domeniul de competență al unor structuri separate de cele profilate pe acvatoriu și deci nerelevante pentru Marea Neagră. Practic, o astfel de orientare limitează REMN doar la bazinul maritim și restricționează interesul în combaterea amenințărilor la sfera de cuprindere a flotelor navale, neglijând celelalte componente de interes.

În al treilea rând, există o discrepanță masivă între evaluările experților privind diferite aspecte ale securității în REMN. Pentru a da doar câteva exemple: dacă unii apreciază că războiul interstatal rămâne de domeniul posibilului în regiune, alții sunt de opinie contrară. Cea dintâi părere este motivată, într-unul dintre cazuri, astfel: „Nagorno-Karabah este încă o amenințare primejdioasă. Deși s-au făcut progrese în negocieri, există o amenințare vie de ostilități între Armenia și Azerbaidjan. Același lucru se poate aplica conflictelor înghetate din Georgia. Într-un anumit moment, Rusia poate interveni dacă luptele s-ar declanșa între Tbilisi și regiunile separatiste ale Osetiei și Abhaziei.” Cealaltă opinie, referitoare la improbabilitatea războiului interstatal, are ca motivație: „Diferența de greutate între actorii regiunii și relațiile acestor state cu NATO și UE modelează legăturile lor mutuale și comportamentul în sens nonconflictual. De asemenea, există dialog.”

În sfârșit, dar nu în cele din urmă, respondenții vizualizează trei seturi de motivații pentru situația precară de securitate din REMN. Dacă pentru unii dintre ei este evident că tentația hegemonică a Rusiei este de vină, pentru alții este vorba de state slabe, deschise amenințării conflictului intern sau extern, insuficient modernizate, așadar ușor a fi pătrunse de rețelele internaționale și deopotrivă să răspundă pozitiv tendințelor politice autoritare; în sfârșit, pentru o altă categorie, este vorba de ineficiența măsurilor de cooperare și gestionare regională a securității.

O amplă interpretare a răspunsurilor primite la chestionarul adresat specialiștilor în domeniul securității va fi făcută la finele cercetării și în conjuncție cu alte date culese pe parcurs, mai ales în misiunile întreprinse de către membrii grantului în statele REMN.

Cea de-a treia inițiativă, probabil cea mai importantă, a fost lansarea unui program de călătorii de studii în statele zonei pentru întâlniri cu experții de la fața locului. Discuțiile purtate au avut în vedere modalitățile de abordare a REMN în complexul de securitate al fiecăreia dintre statele vizitate, ce percepții asupra riscurilor sunt proeminente, ce soluții de cooperare sunt întrevăzute pentru a gestiona aceste amenințări și a nu le lăsa să se maturizeze spre punctul de fierbere. Până la publicarea acestei cărți au fost întreprinse vizite de lucru în Bulgaria, Republica Moldova, Turcia și Ucraina. Concluziile rezultate în urma discuțiilor dintre cercetătorii români, membri ai acestui proiect de cercetare și reprezentanții diverselor instituții din mediul guvernamental și academic din țările menționate sunt în curs de evaluare și vor fi folosite ca suport pentru monografia finală a proiectului, care va fi publicată în 2008.

Studiile dezvoltate în această lucrare pot fi considerate ca un fundal al cercetării întreprinse. Sunt evaluate moștenirea istorică, cu deosebire insistându-se asupra revoluției geopolitice, care a emers după sfârșitul Războiului Rece și a determinat o vizibilizare accentuată a REMN.

Studiul „Regiunea Extinsă a Mării Negre: privire istorică și dinamici contemporane”, scris de autorul acestor rânduri, reprezintă o analiză a evenimentelor istorice referitoare la spațiul pontic, în succesiunea lor demonstrând importanța geostrategică

și geopolitică incontestabilă a arealului respectiv în ansamblul securității și stabilității continentului european.

În acest context, și date fiind resursele umane, naturale și comerciale ale zonei, REMN se reliefează ca fiind un spațiu de confruntare și în același timp de colaborare, de contact și schimburi permanente între popoare și civilizații diferite, între Europa și Asia. În fine, deși coexistă cu perioade de deschidere și relativă libertate a regimului navigației și comerțului în Marea Neagră și pe Dunăre, ca o permanență a regiunii și caracteristicilor sale geopolitice se relevă competiția între puterile continentale pentru controlul relativ sau absolut al acesteia. Grecii, romani, bizantini, otomani, ruși/sovietici au conceput statutul lor de putere regională ori continentală în strânsă legătură cu controlul exercitat asupra acestei zone geografice și geopolitice și asupra resurselor sale.

Studiul „Considerații asupra conceptului de Regiune Extinsă a Mării Negre”, scris de Șerban I. Pavelescu, demonstrează că acest concept conduce către o redescoperire la nivel academic a unui spațiu ce a fost, pentru o lungă perioadă de timp, o componență marginală în structurarea sa.

Regiunea Extinsă a Mării Negre și evoluțiile mediului său de securitate în perioada post-Război Rece se constituie ca subiect independent de studiu destul de târziu și în conjuncție cu altele arii specifice de interes. Avem de-a face cu o inventare în măsura în care REMN, asemenea altor concepte similare apărute în perioada post-Război Rece, încearcă un răspuns la o realitate complexă caracterizată prin fluiditatea mediului de securitate regional și internațional, prin impredictibilitatea multora din evoluțiile sale, precum și prin căutările încă în curs la nivelul sistemului relațiilor internaționale.

Studiul „Coridoarele energetice în Regiunea Extinsă a Mării Negre – tendințe și mize strategice”, scris de Șerban F. Cioculescu, prezintă rețeaua de conducte de transport de resurse de petrol și gaz din REMN. Culoarul Mării Negre poate deveni o rută de tranzit predilectă (alternativă) pentru gazele și petrolul din Caspica și Asia Centrală, în drumul lor către Europa. De asemenea, nu este exclus ca o mică parte din rezervele Iranului să fie cu vremea dirijate tot pe această rută, în căutarea pieței europene.

Perspectivile creșterii economice pentru statele membre ale UE sunt strâns legate de accesul la hidrocarburi din import, iar zona Mării Negre-Caspica ocupă un loc esențial pe agenda economică a Uniunii. Interesul deosebit pentru protejarea coridoarelor de transport față de întreruperi accidentale sau voluntare, cauzate de șantaj politic, sabotaje, acte teroriste, se manifestă și în cazul NATO, care a decis la summitul de la Riga din 2006 să creeze un plan de securizare a acestor rute considerate de interes strategic de către statele membre.

Studiul „NATO și UE, furnizori de securitate în Regiunea Extinsă a Mării Negre. Perspective asupra unei abordări euroatlantice regionale” (Occasional Papers No. 11), scris de Cristina Romița, își propune să analizeze instrumentele de parteneriat ale NATO și ale UE aplicabile în relațiile cu statele din zonă și să identifice argumente în favoarea unor domenii de cooperare regională între cele două organizații.

Sunt astfel analizate prevederile acestor instrumente și relațiile cu fiecare stat din regiune, punctând în mod special dimensiunea politică a cooperării, dialogul politic și modul în care acestea se repercutează asupra procesului de modernizare din statele respective.

Studiul urmărește două direcții de analiză: una descriptivă și o alta evaluativă, îmbinarea lor fiind esențială pentru comparația anunțată în titlu. Sa avut în vedere cu prioritate folosirea de argumente bazate pe nivelul actual de implicare a celor două organizații în regiune, principalele documente folosite fiind cele cu caracter oficial.

Studiul intitulat „Privire de ansamblu asupra Regiunii Extinse a Mării Negre. Evoluții politice și instituționale” (Occasional Papers No. 11), scris de Alexandru Voicu, este o sinteză a principalelor evenimente și direcții care au marcat mediul de securitate din regiunea vizată în anii care au precedat și, mai ales, în cei de după destrămarea Uniunii Sovietice. Alflată atât la periferia fostului imperiu sovietic, cât și la periferia Occidentului, regiunea Mării Negre a fost și rămâne un areal marcat de numeroase fracturi interne, multe dintre ele având adânci rădăcini istorice, a căror înțelegere este esențială pentru demersul cercetării noastre.

Studiul urmărește două direcții. Sunt analizate elementele relevante pentru obiectul cercetării din statele Regiunii Extinse a Mării Negre, grupate în trei categorii: puterile regionale (Rusia și Turcia), urmate de noile state independente (Republica Moldova, Ucraina, Georgia, Armenia și Azerbaidjan) și de fostele state din blocul comunist (Bulgaria și România). Sunt prezentate, așadar, modul în care cele nouă state (din care doar șase riverane) se raportează la Regiunea Extinsă a Mării Negre, relațiile acestora cu actorii internaționali (în principal cu UE și NATO), conflictele înghețate din regiune și repercusiunile acestora asupra mediului de securitate regional și european. Relația dintre Rusia și Turcia în ceea ce privește Marea Neagră se bucură de o atenție specială. De asemenea, sunt analizate clivajele existente, de natură

economică, istorică și politică, din acest punct de vedere regiunea vizată fiind una extrem de eterogenă. În plus, lucrarea face bilanțul inițiativelor de cooperare regională (BSEC, BLACKSEAFOR, GUAM, TRACECA, INOGATE, SECI, CDC). În ciuda numărului impresionant de organizații și diversității domeniilor acoperite, cooperarea regională se dovedește a fi încă într-un stadiu incipient, fiind afectată de tensiunile, divergențele și conflictele existente între statele din regiune.

Această carte, care are anexat (Occasional Papers No. 11) și un număr important de documente necesare înțelegerii situației de securitate a REMN în acești ani, va fi urmată de o alta, care va însuma comunicările care vor fi prezentate la reuniunea internațională preconizată să se desfășoare la București în toamna-iarna anului 2007 și deopotrivă rapoartele de misiune „externă” (ale membrilor echipei bazate la București în țările din REMN, precum și în alte „puncte de interes”). În 2008 va fi elaborată și publicată monografia finală care va cuprinde rezultatele întregii cercetări.

dr. Mihail E. Ionescu

Directorul Institutului pentru Studii Politice
de Apărare și Istorie Militară

REGIUNEA EXTINSĂ A MĂRII NEGRE: PRIVIRE ISTORICĂ ȘI DINAMICI CONTEMPORANE

dr. Mihail E. Ionescu

Zonă de contact între civilizații, de comunicare, de schimburi ori confruntare, arealul Mării Negre se impune de timpuriu în istoria europeană ca o regiune distinctă. Drumurile comerciale, conexiunile dintre vechi și celebre rute care sunt situate în acest areal, precum drumul „de la varegi la greci”, căile comerciale ce leagă Europa Centrală și Occidentală de malurile Mării Negre și, de aici, prin intermediul cunoscutului „drum al mătăsiilor”, de Orientul Îndepărtat, pentru timpurile istorice, ori actuala rețea de transport al petrolului caspic ce străbate această regiune către Europa Occidentală i-au proiectat arealului lărgit al Mării Negre statutul de „pod” sau „punte” între bătrânul continent și Asia Centrală. Regiunea Mării Negre și evoluțiile mediului său de securitate în perioada post-Război Rece s-au constituit ca subiect independent de studiu destul de târziu și în conjuncție cu alte arii specifice de interes. Conceptul ca atare a fost lansat într-un studiu al cercetătorilor Ronald D. Asmus și Bruce P. Jackson abia în 2004 în directă legătură cu dezvoltarea unor noțiuni similare precum Marea Orient Mijlociu (*Greater Middle East*). Practica de strategie generală și deopotrivă literatura de specialitate resimt imperativul redefinirii

conceptelor geopolitice corespunzătoare noilor realități ale mediului de securitate și sistemului relațiilor internaționale în noua configurație post-II septembrie 2001.

A fost și cazul regiunii Mării Negre, devenită „lărgită” sau „extinsă” imediat după II septembrie, din motive pe care le vom detalia mai târziu. Este vorba doar de o ultimă „piesă” la dosarul voluminos edificat în literatura de specialitate în legătură cu zona Mării Negre și regiunile adiacente acesteia din punctul de vedere al noului mediu de securitate internațional și evoluțiilor acestuia în perioada post-Război Rece. Poziția geopolitică și geostrategică pe care o ocupă arealul în raport cu vectori majori de structurare a sistemului relațiilor internaționale și mediului de securitate european – precum interesele vitale ale statelor Uniunii Europene în accesul facil la resursele energetice caspice, strădania de creare a unui mediu de securitate stabil și coerent în imediata vecinătate a frontierelor spațiului european comun, nevoia Statelor Unite și a aliaților lor din cadrul coaliției internaționale antiteroriste de a folosi această regiune drept „coridor” în campaniile antiteroriste din Irak și Afganistan – o impune puternic pe agenda securității internaționale.

Istoria acestei regiuni s-a plasat, datorită caracterului special mai sus-relevat, sub dublul semn al colaborării și confruntării, studiul său fiind, în fapt, „listarea” unor tentative succesive de obținere a controlului asupra spațiului pontic, delimitate de perioade de relativă acalmie propice libertății circulației și comerțului.¹ Miza acestui joc de putere este una evidentă – dominația acestui areal cu o poziție geopolitică și geostrategică unică asigura deținătorului controlul asupra tuturor rutelor comerciale ce îl străbăteau. Mai mult decât atât, arealul pontic oferea căi de acces către inima Europei ori, după caz, puncte de rezistență în fața unei posibile invazii.

0 schiță istorică

Civilizația greacă (secolele VIII-VI î.H.) a creat, pentru prima dată în regiune, un areal omogen cuprinzând colonii și focare de civilizație pe toată lungimea țărmurilor Mării Negre. Cu timpul, dominația exercitată de acestea asupra comunicațiilor navale și comerțului pontic a evoluat într-o structură coerentă, o „adunare pontică”, inclusiv într-o tentativă de constituire a unei forțe navale comune. În acest context a înflorit o veritabilă cultură pontică grefată pe filonul originar elen.²

Odată cu apariția Regatului Pontului (Mithridades, 120-63 î.H.) asistăm la o primă tentativă de instituire a unui control unic asupra arealului în discuție, până atunci divers sub aspect politic. În confruntare cu acest stat au pătruns în regiune romani care cuceresc și încorporează imperiului o bună parte a țărmurilor Mării Negre, sudul și estul acvatorului și o parte a malului pontic. Succesor de drept al Imperiului Roman în regiune, Imperiul Bizantin a reușit să încadreze în interiorul granițelor sale cea mai mare parte a arealului pontic fiind, din acest punct de vedere, prima mare putere ce a controlat ferm pentru o lungă perioadă, deținând un monopol indiscutabil, regiunea și resursele sale.³

Succesorul Bizanțului a fost Imperiul Otoman. Instaurarea dominației sale în regiune a fost un proces de durată care a început cu pătrunderea în zona Peninsulei Balcanice și atingerea aliniamentului Dunării în ultimul deceniu al secolului al XIV-lea, continuat cu asediul și cucerirea Constantinopolului (1453) și care s-a finalizat la mijlocul secolului al XVI-lea. Marea Neagră a devenit atunci un veritabil „lac otoman”.

Descoperirea puterii otomane și afirmarea unor noi puteri în regiunea Mării Negre și în Balcani – imperiile Habsburgic și Tarist –, realități ce-și găsesc originea în evoluțiile scenei politice

internaționale din anii de sfârșit ai secolului al XVIII-lea și în cei de debut ai secolului al XIX-lea, marchează debutul „Chestiunii Orientale” – împărțirea „moștenirii otomane” – și al internaționalizării problemei Strămtorilor și Mării Negre. Rând pe rând, în perioada 1784-1802, succedând Rusiei, prima ce obține acest statut la 1784⁴, marile puteri europene dobândesc dreptul la liberă navigație și comerț în Marea Neagră.

Evoluția situației strategice pe continentul european după Revoluția Franceză din 1789 și presiunile majore la care Imperiul Otoman era supus de Rusia vor conduce la semnarea tratatului anglo-otoman din 1809 prin care Imperiul Otoman se obliga la închiderea Strămtorilor și, consecutiv, a bazinului Mării Negre pentru orice navă de război pe timp de pace cu garanția Marii Britanii pentru integritatea statului otoman. Acestui prim pas către internaționalizarea problemei Strămtorilor și a regimului navigației în Marea Neagră îi va succeda și decizia Congresului de la Viena (1815) care stipula libertatea navigației fluviale pe Dunăre.⁵ Pacea de la Adrianopole (1829)⁶ impunea, prin presiunea internațională exercitată asupra Imperiului Otoman, libertatea navigației pentru toate navele comerciale, indiferent de pavilioane, prin Strămtori și în Marea Neagră. Treptat, „lacul otoman” a dispărut ca realitate geopolitică, după mai bine de trei secole.

Pentru prima dată, Rusia se afirmă ca succesoare a Imperiului Otoman, așadar în poziția de putere dominantă la Marea Neagră, ca o consecință a tratatului de la Unkiar Iskelessy (1833)⁷ prin care Înaltei Porți i s-a impus, în schimbul ajutorului rus, închiderea Strămtorilor pentru orice vas de război străin, indiferent de motivele invocate pentru traversarea acestora. Putere navală dominantă în Marea Neagră, Rusia își asigura astfel supremația asupra acestui areal ce tinde să devină în deceniul al treilea al secolului al XIX-lea un veritabil „lac rusesc”. Spre deosebire însă

de precedentul „lac otoman”, „lacul rusesc” al Mării Negre avea o compoziție diferită. El reprezenta mai degrabă un ansamblu de înțelegeri internaționale (ruso-otomane, în primul rând, care conferau Rusiei un primat regional) decât un control nemijlocit al arealului.

Convenția de la Londra (1841) care neutraliza Strămtorile și punea statutul lor și integritatea statului otoman sub garanție internațională, cât și deciziile Congresului de pace de la Paris (1856) în urma Războiului Crimeii – prin interdicția aplicată Rusiei și Turciei de a construi nave de război și de a clădi porturi militare pe țărmurile Mării Negre – sunt etapele următoare înregistrate în evoluția în plan internațional a Chestiunii Strămtorilor și a Mării Negre. Libera navigație a navelor comerciale era reafirmată – așadar a fost eliminat „monopolul” Rusiei –, iar intrarea navelor de război prin Strămtori era interzisă atâta timp cât statul otoman rămânea neutru. În fine, reglementarea regimului navigației pe Dunăre, crearea unei Comisi Internationale a Dunării înșărcinate cu regularizarea navigației pe cursul inferior al fluviului și cu efectuarea lucrărilor necesare de întreținere și exploatare la gurile acestuia, îndepărtarea Rusiei de la accesul la Dunăre, prin retrocedarea celor trei județe din sudul Basarabiei la care este obligată și restrângerea influenței generale pe care o avea Imperiul Rus în zonă completează tabloul mutațiilor operate în statutul Mării Negre odată cu Congresul de pace de la Paris (1856). Cele două chestiuni esențiale în discuția asupra controlului acestui areal – cea a Dunării și cea a Strămtorilor – sunt tratate pentru prima oară conexe și cu scopul vădit de a nu permite unei singure mari puteri – Rusia – să exercite controlul asupra vastei regiuni pontice.⁸ Pentru prima dată în istoria modernă, chestiunea Mării Negre implică și apelul la o vastă regiune înconjurătoare, dincolo de hinterlandul acvatorului propriu-zis.

Convenția de la Londra din 1871 care abandona statutul neutru al Strâmtorilor și Mării Negre și stipula posibilitatea pentru statul otoman de a deschide Strâmtorile pentru vasele de război ale statelor aliate⁹, dar mai ales Războiul ruso-otoman din 1877-1878¹⁰ au redeschis „dosarul” Mării Negre. Rusia a recâștigat terenul pierdut în urma Războiului Crimeii. Noile teritorii din Caucaz care au intrat sub controlul Rusiei în urma Războiului din 1877-1878 au extins lungimea coastelor Mării Negre de sub dominația sa, iar recuperarea celor trei județe din sudul Basarabiei i-a dat acces direct la gurile Dunării și un loc în Comisia Europeană a Dunării.

Strâmtorile, statutul Mării Negre și cel al Dunării cunosc o revenire spectaculoasă în atenția marilor puteri în primul pătrar al secolului al XX-lea. Războaiele balcanice, un ultim act al „Chestiunii Orientale”, dar mai ales Primul Război Mondial au fost reperle principale în această evoluție. Conferința de la Londra din 1912 și cea de la București din 1913, consecutive războaielor balcanice, au consemnat conservarea controlului otoman asupra Istanbulului și Strâmtorilor. Statul otoman a păstrat, totodată, o provincie europeană cu puternicul centru urban de la Adrianopol. Restul posesiunilor sale europene erau împărțite de către beligeranții (mai puțin pentru România) din cele două războaie balcanice.

Primul Război Mondial a redeschis Chestiunea Strâmtorilor și, în consecință, a Mării Negre. Operațiunile militare ale aliaților occidentali de la Gallipoli din 1915 au vizat instalarea unei prezențe militare a acestora în Strâmtori. Acest lucru a fost socotit necesar întrucât acordul survenit în martie 1915 între Rusia, pe de o parte, și Marea Britanie și Franța, pe de alta, recunoștea Rusiei dreptul de a ocupa, la finele conflictului, Strâmtorile, orașul Constantinopol și insulele Tenedos și Imbros. În contrapartidă,

Rusia recunoștea delimitările intereselor anglo-franceze în Orientul Mijlociu. Era, în fapt, o recunoaștere directă a dominației rusești la Marea Neagră și o delimitare clară a sferelor de influență între Aliați. Acordul va fi reconfirmat în decembrie 1916 de către Anglia și Franța într-o tentativă clară a acestora de a păstra Rusia, obosită și în pragul colapsului, în război.

Victoria Aliaților și evenimentele din Rusia au părut să modifice datele problemei. Armistițiul de la Mudros (30 octombrie 1918) a stabilit ocupația militară aliată a Strâmtorilor, iar Pacea de la Sèvres (1920) le-a deschis pentru circulația tuturor navelor, comerciale și de război, pe timp de pace și de război. Marea Neagră a devenit o mare deschisă. Orașul Constantinopol și zona Strâmtorilor erau neutralizate și puse sub controlul unei Comisii internaționale cu participarea Marilor Puteri Aliate și a tuturor statelor riverane Mării Negre.

Succesul revoluției kemaliste în Turcia va conduce la o reconsiderare de ansamblu a statutului Strâmtorilor și navigației în Marea Neagră. Beneficiind de susținerea Rusiei sovietice, noul stat turc a reușit, la Conferința de pace de la Lausanne (iulie 1923)¹¹, să obțină o reconsiderare a celor decise patru ani mai devreme prin defunctul Tratat de pace de la Sèvres. A fost menținut principiul liberei treceri a navelor comerciale și de război, precum și a avioanelor civile și militare prin zona Strâmtorilor, atât în timp de pace, cât și în timp de război. În cazul puterilor neriverane, a fost introdusă o cotă maximă a tonajului ce putea pătrunde în Marea Neagră, stabilită în funcție de tonajul celei mai mari flote de război a unui stat riveran, prevedere ce avantaja Rusia sovietică. Turcia era obligată să procedeze la demolarea oricăror fortificații și lucrări militare în zona Strâmtorilor, astfel aceasta fiind neutralizată.

Ulterior, statul turc va încerca să obțină o schimbare a statutului Strâmtorilor. Susținută de Rusia și de către viitorii săi aliați din Antanta balcanică, Turcia a propus, în 1934, crearea unui „Pact al Mării Negre”, ce urma să înglobeze statele riverane Mării Negre și care ar fi trebuit să susțină remilitarizarea Strâmtorilor cu garantarea, în beneficiul exclusiv al acestora, libertății de circulație prin Strâmtori pentru navele comerciale și militare. Principiul beneficiar al acestei propuneri era Rusia sovietică, aflată în plin proces de recuperare și refacere a capabilităților sale maritime militare și de reafirmare a statutului său de putere continentală. Conferința de la Montreux (iulie 1936)¹² a acceptat remilitarizarea Strâmtorilor și a limitat tonajele navelor de război ale statelor neriverane ce puteau pătrunde în Marea Neagră la 30-45 000 de tone în condițiile în care flota sovietică, cea mai mare din regiune, avea un tonaj de peste două ori mai mare; a permis încluderea Strâmtorilor pentru tot traficul navelor de război în condițiile neutralității Turciei; a consacrat câștigurile în plan geopolitic și geostrategic obținute de URSS și a prefigurat revenirea rapidă a Mării Negre la statutul anterior de „lac rusesc”. Aceste evoluții sunt completate și de restanțarea severă de atribuții operată în 1938 în ceea ce privește Comisia Europeană a Dunării.¹³

Tratatul de pace de la Paris (1947), cât și hotărârile Conferinței de la Belgrad a statelor riverane Dunării (1948) au reluat, practic, deciziile interbelice asupra problemelor Strâmtorilor și statutului internațional al Dunării, prevederi în vigoare și astăzi. Libertatea completă a navigației, egalitatea de tratament a pavilioanelor, respectarea suveranității naționale a statelor riverane, în cazul Dunării, contingentele de tonaj și restricțiile de trecere prin Strâmtori pentru navele militare ale puterilor neriverane au fost

reamfirmate și codificate ca atare în prevederile actelor adoptate cu aceste prilejuri.¹⁴

Anii Războiului Rece au consemnat dominația necontestată a URSS asupra bazinului Mării Negre. Controlând mai bine de două treimi din totalul țărmurilor, prin teritoriul propriu și cel al sateliților săi – România și Bulgaria –, URSS va încerca să-și impună controlul absolut asupra acestui areal prin presiuni directe asupra Turciei, singurul dintre statele riverane care nu se afla sub dominația sa. Obiectivul principal al demersurilor sovietice din anii 1945-1947 a fost modificarea prevederilor Convenției de la Montreux în sensul interzicerii accesului navelor de război ale neriveranilor în Marea Neagră.¹⁵

Începând cu a doua jumătate a anului 1945, presiunile sovietice materializate în cereri de rectificări teritoriale (problema vălajetelor armene din Turcia a căror alipire la URSS fusese solicitată de către „poporul armean”)¹⁶ se vor intensifica pe măsură ce Ankara va evolua, în primii ani postbelici, de la un statut de neutralitate la unul de aliat al Statelor Unite. Ele au fost direct legate de modificarea percepției Moscovei asupra Turciei, de la un stat neutru, fost aliat confidențial și cu interese comune în arealul Mării Negre, la unul ostil, care ar ocupa o parte a teritoriului unor republici sovietice (teritoriile din Caucaz revendicate de URSS în 1945), și utilizează deliberat poziția sa geostrategică avantajoasă împotriva intereselor sovietice, conștientându-se într-un cap de pod al blocului ostil al puterilor occidentale. „Doctrina Truman” (Turcia era unul dintre beneficiarii acesteia), aderarea Turciei la „Planul Marshall” (1947), intrarea în NATO (1952) și semnarea Pactului balcanic cu Grecia și Iugoslavia au punctat etapele situării pe poziții diametral opuse și ostile ale celor două state. Chiar dacă o relaativă desindere va interveni în relațiile dintre ele odată cu sfârșitul erei staliniste,

aceasta este mai mult decât timidă. Problema Turciei și cea a Strămtorilor vor reveni periodic în relațiile dintre cele două superputeri dominante ale epocii Războiului Rece. Invocarea rachetelor Jupiter instalate în Turcia, care ar fi putut atinge teritoriul sovietic în contextul crizei rachetelor din Cuba și solicitarea retragerii acestora în contrapartidă la retragerea rachetelor nucleare sovietice din Cuba reprezintă unul dintre episoadele în discuție.¹⁷

Rezultatul, în planul evoluției arealului pontic, a fost transformarea incontestabilă a Mării Negre într-un „lac rusesc”, în sensul exercitării unui monopol. Bazele navale sovietice din regiune, dintre care cele din zona Sevastopol se disting în mod deosebit, dominau întreg spațiul Mării Negre. Posezia Insulei Șerpilor și „ieșirea” la Delta Dunării asigurau URSS-ului și un rol în controlul acestei artere de comunicație fluvială de anvergură continentală. Aici, în Marea Neagră, a fost situată și continuă să staționeze cea mai importantă dintre forțele navale ruse. Porturile sovietice de la Marea Neagră au fost, de altfel, singurele operabile tot timpul anului dintre porturile de care a dispus URSS în era Războiului Rece.

Finele perioadei Războiului Rece a găsit statele din regiunea Mării Negre în plin proces de redefinire și restructurare a relațiilor dintre ele. Crearea la Belgrad, în 1988, a Inițiativei de Cooperare Balcanică, prima structură de cooperare și colaborare politică, cu importante consecințe în planul sporirii încrederii și securității statelor regiunii și cel al intensificării relațiilor lor economice relevă un punct culminant într-un proces care urmărea construcția, cu implicarea tuturor statelor zonei, a unor structuri de cooperare economică, politică și militară. Prăbușirea sistemului comunist (1989) și destrucțurarea URSS doi ani mai târziu (1991) vor determina noi evoluții.

La finele acestui periplu istoric, o primă concluzie se impune, și anume importanța geostrategică și geopolitică incontestabilă a arealului pontic în ansamblul securității și stabilității continentului european. În acest context, date fiind resursele umane, naturale și comerciale ale arealului, el se reliefează ca fiind un spațiu de confruntare și colaborare, de contact și schimburi permanente între popoare și civilizații diferite, între Europa și Asia. În sfârșit, deși coexistă cu perioade de deschidere și relativă libertate a regimului navigației și comerțului în Marea Neagră și pe Dunăre, ca o permanență a regiunii și caracteristicilor sale geopolitice se relevă competiția între puterile continentale pentru controlul relativ sau absolut al acesteia. Greci, romani, bizantini, otomani, ruși/sovietici au conceput statutul lor de putere regională ori continentală în strânsă legătură cu controlul exercitat asupra acestei zone geografice și geopolitice și asupra resurselor sale.

Noul mediu regional de securitate

Sfârșitul Războiului Rece a redeschis „dosarul” pontic într-o manieră aproape explozivă. Colapsul sistemului comunist și mai ales disoluția URSS – însoțită de un adevărat vârtej geopolitic – au condus la amplificarea numărului de state riverane comparativ cu situația de dinainte de 1991, iar echilibrul de putere specific arealului în anii Războiului Rece a fost profund tulburat.

Două focare majore de conflict au încadrat imediat regiunea. La vest, conflictele circumscrise spațiului ex-ugoslav cu instabilitatea și insecuritatea generate de perpetuarea sa pe parcursul a circa un deceniu. La est, spațiul fost sovietic, cu deosebite cel caucazian, unde fie că este vorba de fostele republici sovietice –

Armenia, Azerbaidjan, Georgia –, fie de teritoriul Federației Ruse – Cecenia –, s-au înregistrat evoluții violente și focare de conflict legate de renașterea și reconstrucția națională a statelor din regiune ori de dispute etnice și teritoriale consecutive disoluției URSS. Având multiple motivații, de la cele ținând de retorica discursului naționalist la cele legate de frontiere, autonomii ori secesiuni, conflictele circumscrise acestui spațiu se caracterizează prin ferocitatea luptelor și potențialul extrem de ridicat de contaminare a regiunilor învecinate. Acestor două arii majore de conflict li se adaugă cel din spațiul transnistrean, criză tipică perioadei postsovietice. Declanșat în 1992, imediat după declararea independenței Republicii Moldova, conflictul a fost înghețat de intervenția fostei puteri imperiale – Rusia – în calitate de mediator și furnizor de forțe de menținere a păcii interpusse părților aflate în conflict.

Pe acest fond conflictual, de insecuritate și instabilitate asociat evoluțiilor post-Război Rece din spațiile ex-iugoslav și ex-sovietic, se grefează și conflicte precum cel kurd, cu origini și cauzalitate cu mult mai vechi decât mai sus-menționatele dispute. Dacă mai adăugăm acestor evoluții și avaturile tranziției de la sistemul economic și regimul politic comunist către democrație și economie de piață, dificultățile întâmpinate de către statele ex-comuniste în procesul de restructurarea socială, economică și politică și riscurile de securitate și instabilitate astfel antrenate, putem spune că, pentru debutul perioadei post-Război Rece, cât și pentru anii care au urmat, Regiunea Extinsă a Mării Negre prezintă multiple focare de instabilitate și conflict materializate într-un mediu de securitate instabil și fluid.¹⁸

Complicând și mai mult datele ecuației de securitate și ale jocului de interese din zonă, se adaugă acestui tablou al riscurilor de insecuritate și instabilitate date și factori exogeni regiunii propriu-zise a Mării Negre, dar încadrabili într-o accepție extinsă

a conceptului.¹⁹ Avem în vedere rezervele de hidrocarburi și ciocnirile de interese suscitade de exploatarea și transportul către beneficiari a acestor resurse din zona caspică, de o importanță deosebită pentru actorii regionali din spațiul pontic extins și, mai ales, pentru vestul Europei. Acest areal a devenit calea aproape obligatorie de trecere a acestor resurse către spațiul Mediteranei și de aici către Europa Occidentală sau către Est, spre China îndeosebi, comunicații interesând actori majori ai scenei internaționale. În plus, evoluțiile mediului internațional de securitate post-11 septembrie 2001 și poziția-cheie pe care o deține acest areal, în raport cu obiectivele majore ale amplei ofensive antiteroriste purtate de coaliția internațională coagulată în jurul Statelor Unite, l-au vizibilizat crescând pe scena internațională.²⁰

În contextul acestor evoluții, răspunsurile actorilor regionali la complexa ecuație de securitate pontică au fost multiple.

Pe fondul colapsului URSS și al vidului relativ de putere instalat în regiune, Turcia a desfășurat în primii ani de după 1991 (disoluția URSS) o politică externă cu dimensiuni și pretenții de putere regională structurată²¹ în jurul ideii de re-grupare și susținere a statelor turcofone nou-apărute. Conflictul dintre Azerbaidjan și Armenia, dar și interesele strategice în domeniul resurselor energetice caspice au reprezentat alte motivații importante ale acestei acțiuni.

Federația Rusă nu a acceptat cu seninătate rolul și locul care îi reveneau în noua ecuație de securitate a spațiului pontic, încercând atât în plan general, cât și în cel particular referitor la spațiul Mării Negre o recăștigare a pozițiilor pierdute. Având atuurile geopolitice și economice certe – 142,9 milioane locuitori, cu rezerve de petrol de 60 miliarde de barili și de gaze naturale de 47 000 miliarde metri cubi – statul rus²² parcurge în prezent

un proces de restructurare economică, consolidare a autorității statului și de modernizare a instituțiilor. Pană la revenirea din anii 2001-2006, Rusia a avut de parcurs un drum lung și anevoios. Anii 1990-1992 au fost marcați de impactul dezmembării URSS și dizolvării Tratatului de la Varșovia.

Republicile unionale s-au transformat în state independente, reunite mai mult sau mai puțin formal în CSI. Liberalizarea economică haotică din „epoca Elțin”²³ a creat o casă a „oligarhilor” și a pus sub semnul întrebării stabilitatea social-politică. La acestea s-au adăugat războiul din Cecenia, ascensiunea islamismului fundamentalist în Asia Centrală postsovietică, proliferarea structurilor crimei organizate, pierderile de prestigiu internațional etc. Conducerea actuală a Federației Ruse, sub președintele V. Putin (din 2000), pendulează între două atitudini: să deschidă economic țara spre Occident și să colaboreze în parteneriat cu SUA și UE; să reclădească un nou „bloc” economic, politic și militar (Spațiul Economic Unic, Organizația Tratatului de Securitate Colectivă)²⁴ și să dezvolte puterea nucleară și armamentul de vârf. În tentativa de a-și conserva rangul de mare putere²⁵, Rusia pare a se percepe amenințată la toate frontierele: de Occident (încercuire prin NATO), de Islam (agresiune în centura central-asiatică) și de China („colonizarea” Estului Îndepărtat). Moscova a depus eforturi pentru a-și păstra statutul de a doua mare putere nucleară și militară a lumii, de factor internațional activ, întemeiat pe o autoritate dominantă în CSI. Pe plan economic, exporturile petroliere le-au egalat pe cele saudite având azi excedente impresionante de bani, dar integrarea deplină în economia mondială încă nu s-a realizat (admiterea în Organizația Mondială a Comerțului). Hidrocarburile, exportate de firme gigant controlate de stat, s-au transformat în instrumente de politică externă.

La Moscova s-a elaborat o strategie a înțietății în „vecinătatea apropiată” și chiar de acțiune preventivă împotriva amenințărilor majore. După 2000, pe întregul traseu dintre Marea Baltică și Marea Neagră, la frontiera NATO-UE, s-au manifestat comentent tensiuni cu amploare diferită, referitoare la: statutul rusofonilor din țările baltice; regimul accesului în enclava Kaliningrad; tratamentul aplicat circulației bunurilor și persoanelor dinspre Est spre Vest (în cadrul securizării frontierelor estice ale UE), redisolocarea bazelor NATO și SUA spre Răsărit; discrepanțele dintre colosul economic UE (3 992 854 km², 450 milioane locuitori, PIB 9 040 miliarde de dolari)²⁶ și Federația Rusă (142,9 milioane de locuitori, 17 milioane km², PIB 854 miliarde de dolari)²⁷; respectarea drepturilor minorităților.

În ecuația prezentată se cuvine introdusă și dependența energetică în creștere a celorlalte state europene de Federația Rusă, care favorizează interesele Kremlinului. În egală măsură, Moscova trebuie să ia în calcul și faptul că principalele sale conducte de petrol și gaze tranzitează Belarus, Lituania, Ucraina și Polonia, transportul spre UE fiind practic „vămuit” de actori asupra cărora ea exercită un control nesigur, slab sau chiar inexistent. Începând cu 2004 și mai ales în 2005, pentru a depăși situația, Federația Rusă a lansat proiectul Gazoductului Nordic (în cooperare cu Germania), care va traversa teritoriul Finlandei, ocolind Ucraina și Belarus; Gazprom va livra astfel 25% din necesarul de gaze naturale pentru UE pe această magistrală. Totodată, în toamna anului 2005, Rusia a încheiat un acord cu Germania pentru o conductă între cele două țări prin Marea Baltică, ocolind Polonia și statele baltice.

Până de curând, acțiunile Federației Ruse în bazinul Mării Negre se corelau preponderent cu evenimentele din Transnistria și Caucaz sau cu dinamica relațiilor cu Ucraina și Turcia. Un fel

de „parteneriat” nescris între Federația Rusă, Ucraina și Turcia părea să asigure „stabilitatea regională”. Occidentul își exprima pozițiile în special în cadrul OSCE. Din 1999-2000 și îndeosebi după 2004 (aderarea statelor baltice, României și Bulgariei la NATO) și-au făcut simțită prezența în regiune și alte „forțe internaționale”. La scurt timp, înrăuirile exercitate de UE și NATO asupra statelor din bazinul Mării Negre, din cadrul CSI, au crescut remarcabil în intensitate, din Ucraina până în Azerbaidjan. Experții ruși au început să admită tot mai mult existența unui „pluralism geopolitic” în Marea Neagră, aluzie la inexorabilul avans al NATO, SUA și UE.

Pe de altă parte, „modelul NATO-UE” de abordare a securității în Balcani căștigă adepti și în regiunea Mării Negre.²⁸ UE a avansat o strategie și o politică pentru „vecinătatea sa răsăriteană”, în 2003-2004 încheind acorduri de parteneriat strategic cu Ucraina și Moldova, țările Caucazului de Sud așteptându-și rândul. Kremlinul, în schimb, depune eforturi tot mai serioase pentru edificarea Spațiului Economic Unic, cu participarea Ucrainei (deja incertă, dacă nu iluzorie după revoluția „portocalie” din decembrie 2004, dar în revenire spectaculoasă după vara anului 2006, odată cu instalarea administrației Iușcenko) și Belarusului. Tot în 2004-2005, Moscova a încercat să impulsioneze „integrarea militară”. Se manifestă și curente de opinie axate pe „scenarii” atribuite Occidentului ce ar dori înlăturarea Rusiei din Marea Neagră și „subordonarea” ortodoxiei. La începutul lunii octombrie 2005, Comunitatea Economică Eurasia, denumită și Uniunea Yamală a CSI (Rusia, Belarus, Kazahstan, Kârgâzstan și Tadjikistan), a parafat tratatul de constituire a unei Noi Uniuni Economice Eurasia, care va fi înregistrată la ONU drept organizație internațională.²⁹ Așadar, dacă acțiunile sale inițiale s-au tradus în crearea CSI (Comunitatea Statelor Independente),

tentativă de formare a unui „Commonwealth” al fostelor republici sovietice, Rusia a păstrat poziții semnificative în fostul spațiu sovietic. Conflictele caucaziene (Cecenia, Osetia de Sud, Nagorno-Karabah) și cel din Transnistria au imaginat un imens „arc de criză” la periferia fostului imperiu sovietic și au motivat acțiuni de menținere a păcii instrumentale cu monopol rusesc. În fond, a fost vorba de perpetuarea prezenței militare rusești în fostul spațiu imperial de unde nici acum nu se evidențiază perspectiva retragerii acestora (în pofida faptului că, de exemplu, în 1999, la Istanbul, la summitul OSCE, Moscova s-a angajat să-și retragă trupele din Transnistria). Crearea CSI și noua doctrină militară a Federației Ruse, prin conceptul de „vecinătate apropiată”, au reprezentat o materializare a eforturilor de recăștigare a pozițiilor pierdute prin neașteptata prăbușire a URSS.

Așadar, este clar că Rusia nu abandonează tradiționalele sale poziții la Marea Neagră și încearcă, în noile condiții geopolitice, să-și afirme prezența preeminentă. Mijloacele folosite – de la „armă” energiei la prezența fizică (baze militare, PK în conflicte înghețate), de la absorbție de forță de muncă până la investiții în sectoare strategice ale „vecinătății apropiate” – sunt folosite separat sau împreună pentru a păstra legături cât mai puternice cu fostul spațiu imperial. În ultimii ani, Rusia și-a creat o tradiție din a se opune sistematic acțiunilor și strategiilor SUA și NATO în Regiunea Extinsă a Mării Negre. Plecând de la competiția dură pentru trasarea coridoarelor energetice și până la recenta polemică legată de planul american de a amplasa elemente ale scutului antirachetă în Caucaz (probabil în Georgia și Azerbaidjan) și posibil și în Ucraina, tonul dialogului Rusiei cu SUA s-a deteriorat semnificativ.³⁰

Turcia este considerată în literatura de specialitate ca fiind a doua putere regională în REMN, după Rusia. Cu o suprafață de

780 580 km², cu 74.3 milioane de locuitori, un PIB de 358 miliarde de dolari³¹, ea și-a manifestat, după prăbușirea URSS, interesul sporit în Caucazul de Sud și Asia Centrală locuite de populații turcice. Președintele Türgüt Ozal a declarat chiar că Turcia și Azerbaidjanul formează o „națiune cu două state”, atunci când regimul din Baku a optat pentru modelul musulman democratic, în detrimentul fundamentalismului islamic iranian. După preluarea puterii de către președintele Geldar Aliiev (1993) și revenirea la un sistem mai laicizat, a urmat o răcire vremelnică a relațiilor dintre Ankara și Baku, pentru ca în prezent cele două capitale să acționeze în cadrul unui cuprinzător parteneriat energetic și într-o „strănsă cooperare antiteroristă”. Pe plan mai larg, Turcia sprijină economic și prin asistență militară Azerbaidjanul și Georgia. În același timp, Turcia a salutat GUMAM-ul și a favorizat demersurile Georgiei și Azerbaidjanului pentru constituirea unui Pact de Stabilitate în Caucaz, cu participarea statelor din regiune și a altor importanți actori internaționali (2002-2003). Pe lângă Federația Rusă și Azerbaidjan, Ucraina depune noi eforturi pentru amplificarea cooperării diversificate cu Turcia. În 1992, Ankara a inițiat³² Organizația pentru Cooperare Economică în Marea Neagră. Concomitent, relațiile Turciei cu Armenia au rămas tensionate. În același context de re poziționare din Orientul Apropiat, Turcia și-a intensificat relațiile cu UE și a redeschis canalele diplomatice de cooperare cu Iranul și Siria. Din octombrie 2005, au început negocierile de aderare a Turciei la UE.

Regiunea Extinsă a Mării Negre: concept, evoluție, perspective

proprii, pe de altă parte se remarcă propensiunea către afirmarea puterii navale. Se pot cita în sprijinul acestui comportament numeroase acțiuni politice ale Turciei în 2005, dar evidente pentru orientările sale în domeniu sunt veloul privind extinderea operației navale NATO *Active Endeavour* din Marea Mediterană în Marea Neagră și lansarea, alături de Rusia, a operației navale *Black Sea Harmony* în Marea Neagră. De altfel, noile orientări de politică externă ale Turciei în regiunea Mării Negre desemnează Rusia ca un partener strategic pe mai multe paliere. Actuala strategie a Turciei de a se apropia de Rusia, în încercarea de a împiedica „deschiderea” acestei mări și pătrunderea NATO, UE și SUA ca actori de primă importanță, are o abordare precaută deoarece este de natură a afecta interesul unor state ca România, Bulgaria, Georgia, Azerbaidjan de a sprijini ancorarea la Vest a regiunii. Opunându-se extinderii operației *Active Endeavour*, Turcia a invocat Convenția de la Montreux, care interzice folosirea navelor militare pentru tranzitarea Strâmtoarelor pentru exerciții strategice, chiar pe timp de pace. Rusia a anunțat în schimb că dorește să participe la *Active Endeavour*, dar în Mediterana și punând condiții precum exigența ca propriile nave comerciale să fie exceptate de la procedurile de control, ca Alianța să suporte costurile activității navelor ruse și chiar ca operația să fie pusă sub controlul Consiliului NATO-Rusia. NATO a respins, desigur, aceste solicitări exagerate, dar s-a ajuns la un compromis prin care navele ruse au operat în conjuncție cu cele aliate. Opoziția Rusiei față de prezența navelor NATO în Marea Neagră s-a văzut clar în anul 2006, când la instigarea Moscovei, minoritatea rusofonă din Crimeea a protestat contra acestora, anulându-se un exercițiu al NATO cu Ucraina (*Operation Sea Breeze*). Parlamentul local din Crimeea a mers până la a declara această regiune ca „zonă liberă de NATO”.

Mai neobișnuită pare atitudinea Turciei de aliniere cu Rusia în dauna NATO și a SUA. Analizii politici constată adesea răciria relațiilor dintre SUA și Turcia, mai ales după neînțelegerile survenite puțin înainte de războiul contra Irakului din 2003. Turcia s-a opus acestei campanii militare, a privit cu multă suspiciune acțiunile americane în sprijinul kurzilor din nordul Irakului și a fost iritată de situația de securitate foarte gravă din Irak și potențialul ei de propagare transfrontalieră. Chiar și revoluțiile din Ucraina și Georgia au fost percepute negativ de o parte a clasei politice turce, care a apreciat că acestea s-au produs ca urmare a acțiunilor subterane ale Washingtonului. De aici până la a considera că se tinde la formarea unei „alianțe anti-rusești” în zona Mării Negre, care ar putea submina securitatea Turciei și afecta interesele sale legitime, nu a mai fost mult.³³ Unii analiști constată o schimbare rapidă a elitelor în Turcia, în sensul că vechile elite anglofone și prooccidentale sunt treptat înlocuite de elite mai naționaliste, mai conservatoare și rebele față de ideea de Occident.³⁴ Mai vechii vizioni asupra Turciei ca țară de frontieră, proprii până de curând experților turci, i se substituie imaginea unui stat „aflat în centrul unei regiuni critice”. O manifestare a emergenței acestor noi elite o constituie, în opinia lor, tendința de a stabili relații apropiate cu vecinii direcți – Rusia, Siria, Iran.

Un alt stat important în arealul pontic este Ucraina, stat care și-a afirmat voința de a deveni actor major în bazinul Mării Negre încă din 1991, așa cum o demonstrează îndelungata competiție cu Rusia pentru baza navală ex-sovietică de la Sevastopol și viitorul flotei sovietice din Marea Neagră. La o populație de 46,4 milioane de locuitori³⁵, ponderea minorității ruse se ridică la 20%. Au loc discuții între Kiev și Moscova asupra statutului rusofoilor, cu privire la folosirea limbii ruse sau despre tranzitul de hidrocarburi

spre Occident. Federația Rusă își menține importanța bază navală de la Sevastopol, plasată în Crimeea.

Instalat la sfârșitul anului 2004, regimul președintelui V. Iușcenko și-a manifestat orientarea spre NATO³⁶ și UE, fără a ignora relațiile speciale cu Federația Rusă. Kievul se implică direct în soluționarea crizei din Transnistria și pare înclinat să rezolve diferențele cu România în problema Canalului Băstroe și cea a delimitării zonei Insulei Șerpilor. Pentru a-și amplifica statura regională, Kievul își joacă poziția sa geografică cheie atât în tranzitul de hidrocarburi din Marea Caspică spre Occident (prin conducta Odessa-Brodj), cât și pe cel dintre Federația Rusă și UE (prin conducta „Drujba”). Până acum, Rusia a criticat și adesea chiar a blocat toate tentativele Ucrainei de a se apropia de NATO, inclusiv prin prisma scenariului de aderare la Alianță. Probabil doar dacă marea majoritate a populației ucrainene va deveni adepta integrării, atunci clasa politică va socoti că a primit un semnal clar și va putea cere Rusiei să plece din Sevastopol, după anul 2017, atunci când expiră contractul de închiriere a portului din Crimeea către Rusia. Moscova nu acceptă ca statele din sfera sa de influență să fie și membre ale NATO și, în general, vrea să abăzăvăntul decisiv asupra politicilor de apărare și a alianțelor pe care acestea le stabilesc.³⁷

În fine, factorul energetic și interesele strategice de combatere a terorismului și ale altor forme de crimă organizată existente și extrem de puternice în regiune justifică apariția și implicarea profundă a unei alte mari puteri în gestionarea și controlul mediului de securitate regional – Statele Unite. Prezența militară americană în Turcia, cât și a unor trupe specializate în lupta antițigherilă în state riverane precum Georgia sunt elemente care permit o cuantificare a importanței regiunii pentru factorii de decizie la Washington.

UE tinde să se afirme ca un actor din ce în ce mai important în regiune. Trei programe ale UE vizează Asia Centrală și Caucazul: TACIS (*Technical Assistance to CIS*), TRACECA (*Transport Corridor Europe Caucasus Central Asia*), INOGATE (*Interstate Oil and Gas Transport to Europe*). Statele din Caucaz fac parte din Consiliul Europei (Georgia din 1999, Armenia și Azerbaidjan din 2000) și din Parteneriatul pentru Pace (PPF) din 1994. În anii din urmă, UE și Consiliul Europei sunt foarte activi în Caucaz, inclusiv prin programe speciale și asistență economico-politică. Reforma constituțională din Armenia se realizează cu aportul UE. Un reprezentant special a fost desemnat de Uniune pentru Caucazul de Sud, care ia parte la discuțiile pentru soluționarea crizelor din zonă. UE încurajează Ucraina să se alinieze la standardele sale politice și economice, participând, în calitate de observator, la negocierile pentru Transnistria, și oferă suport democratizării regiunilor din regiune. Influența UE în bazinul Mării Negre a sporit considerabil și prin aderarea României și Bulgariei.³⁸ Prin Politica Europeană a Vecinătății, concretizată în semnarea de către statele din regiune a acordurilor de vecinătate, UE speră să ancorizeze regiunea la Vest și să faciliteze democratizarea și transformarea ei.

NATO este, de asemenea, un jucător-cheie în regiune. În anii Războiului Rece, spațiul Mării Negre a devenit scena „confruntării înghețate”³⁹ între dispozitivele strategice ale Tratatului de la Varșovia și NATO; interesul îndeeșebii direcțiile de pătrundere: „direcția greacă”, Mediterana de Est și accesul la Orientul Apropiat și Mijlociu. Pe parcursul anilor '90, NATO s-a extins în regiune, ca structură de apărare colectivă și de securitate. Pe latura vestică și sudică a bazinului Mării Negre, de la Marea Baltică până în Caucazul de Sud, toate țările – cu excepția Ucrainei și Republicii Moldova, care sunt în PPF – fac parte din

Alianța Nord-Atlantică. Astăzi, NATO este deja „riverană” la Marea Neagră.⁴⁰ În cadrul Parteneriatelor (1997) NATO-Rusia și NATO-Ucraina funcționează: Consiliul NATO-Rusia (mai 2002), NATO-Russia Action Plan on Terrorism (2004), Planul de Acțiune NATO-Ucraina, adoptat la summitul de la Praga (2002), Dialogul Intensificat NATO-Ucraina, din aprilie 2005. Alte state participă la PPF ori și-au asumat Planuri Individuale de Parteneriat cu NATO. Ucraina, Georgia și Azerbaidjan și-au exprimat dorința de a adera la Alianță. Ucraina a încheiat un acord pentru tranzitarea teritoriului său de forțe NATO, în vreme ce Federația Rusă contribuie la susținerea liniilor de comunicații NATO din Afganistan.

Pe fundalul evidențiat, un aport semnificativ l-a avut summitul NATO de la Istanbul din iunie 2004. Cu acest prilej s-a subliniat atenția particulară acordată securității în bazinul Mării Negre, Caucaz, Asia Centrală, precum și necesitatea amplificării cooperării cu Federația Rusă și Ucraina. NATO a încurajat Republica Moldova, Georgia, Azerbaidjanul să persevereze în direcția apropierei de standardele politice, instituționale, democratice și de apărare ale Alianței, contribuind, totodată, la efortul comun de contracarare a noilor amenințări: conflictele locale, terorismul internațional, crima organizată, traficul de materiale nucleare, chimice, biologice, migrația ilegală etc. Generalul K.V. Totstky, primul ambasador al Federației Ruse acreditat exclusiv la NATO, considera, în vara anului 2004, că relațiile NATO-Rusia formează, în mod natural, o componentă a arhitecturii de securitate în evoluția Europei, iar Consiliul NATO-Rusia a devenit un pilon al relațiilor internaționale.⁴¹ Și în planul evoluției PPF, summitul NATO de la Istanbul a adus schimbări importante. Astfel, el a pronunțat două modificări strategice, indicând o deplasare spațială a PPF către Caucaz și Asia Centrală (importanță majoră acordată asadar

regiunii ponto-caspice) și deopotrivă un nou cadru operațional (accent pe exerciții militare și educație, între altele, în legăturile dezvoltate cu statele zonei).

Deciziile de la Istanbul au fost reconfirmate la summitul informal NATO de la Brașov din octombrie 2004. Secretarul general NATO, Jaap de Hop Scheffer, a reamintit necesitatea parteneriatului cu Armenia, Georgia și Azerbaïdjan, inclusiv cu prilejul vizitei sale în Caucazul de Sud, din 3-5 noiembrie 2004. Cu ocazia summitului de la Riga din noiembrie 2006, secretarul general al NATO a înaintat delegațiilor statelor membre propuneri privind măsuri de securizare a conductelor și transporturilor maritime de hidrocarburi, fiind vorba implicit și de conductele care tranzitează Caucazul și zona Mării Negre. Acest fapt indică un rol sporit al NATO în regiune, cu accent direct pe securitatea culoarului E-V de transport energetic.

Totuși planul strategic al SUA de a instala, deocamdată, rampe și radare integrate în sistemul antirachetă (*Theatre Missile Defense*) în Polonia, Cehia, dar posibil și în Caucazul de Sud⁴², a produs reacții vehemente din partea oficialilor ruși. După ce președintele V. Putin, în discursul său din februarie 2006 de la Conferința asupra Securității de la München, a atacat dur tendința spre acțiunile unilaterale și sistemul unipolar dominat de SUA, precum și extinderea NATO, considerându-le gesturi ostile, surse din Ministerul Apărării al Federației Ruse au dezvăluit că se discută pe marginea unei noi strategii militare care ar putea considera NATO ca fiind un rival strategic⁴³, inclusiv în ipoteza în care scutul antirachetă ar trece sub egida NATO, așa cum sugerează unii oficiali din cadrul UE, în speranța de a diminua temerile Rusiei.

În acest nou context de securitate și date fiind coordonatele transformărilor înregistrate la nivelul actorilor regionali și mon-

diali implicați în gestionarea sistemului relațiilor internaționale și a mediului de securitate regională, statele regiunii Mării Negre au încercat să-și găsească propriile răspunsuri la evoluțiile înregistrate la nivelul acestora.

Înainte de a examina sumar soluțiile avansate de către actorii regionali la provocările noului mediu de securitate regional și ale transformărilor în planul sistemului relațiilor internaționale intervenite la scara acestui areal, se cuvine să examinăm un concept ce se impune cu insistență – Regiunea Extinsă a Mării Negre. Rostul acestei dezbateri este unul explicativ, modul în care este receptată și definită în momentul de față aria geografică și geopolitică ce constituie obiectul prezentului demers fiind de natură să faciliteze înțelegerea unora dintre situațiile intervenite și soluțiile adoptate de către statele regiunii în cadrul demersurilor lor de gestionare și fluidizare a mediului de securitate și a ansamblului relațiilor bi- și multilaterale din regiune.

Un studiu al analiștilor politici americani Ronald D. Asmus și Bruce P. Jackson ne oferă structura necesară dezvoltării demersului nostru.⁴⁴ O investigație a evoluției comunității internaționale față de situația politică și strategică din regiune, în anii Războiului Rece și după aceea, conduce cercetătorii americani la constatarea unei absențe crasitotale a preocupărilor pentru acest areal și evoluțiile asociate acestuia în agenda și preocupările pe termen lung ale celor mai importanți dintre actorii scenei internaționale. Există patru mari factori explicativi pentru această stare de lucruri – caracterul de zonă de contact, de întretăiere de sferă de influențe pe care îl are Marea Neagră în geopolitica relațiilor internaționale în ultimele câteva secole; agenda extrem de încălcată și solicitantă a principalelor organisme de securitate și actori statali implicați în gestionarea evoluțiilor mediului de securitate euroatlantic și mondial; slăbul interes al statelor

regiunii pentru relații strânse cu Vestul; lipsa unor utilaje conceptuale și chiar ideea înrădăcinată în conștiința istorică a Vestului față de acest areal conceput ca fiind doar parțial o componentă a Europei și, oricum, o periferie îndepărtată și oarecum exotică a acesteia.

În acest context, evoluțiile din a doua parte a ultimului deceniu al secolului al XX-lea și de la începutul celui următor, atât la nivel regional, cât și la nivel internațional, îndeosebi după 11 septembrie 2001, au impus atenției această regiune ca una care deține un rol-cheie în economia gestionării securității, cu noile sale dimensiuni, atât a continentului european, cât și la nivel internațional. Date fiind aceste mutații petrecute în plan geopolitic și geostrategic, dar și mai vechile determinări istorico-geografice, Marea Neagră se afirmă, o dată în plus, în planul relațiilor internaționale ca o regiune unitară, cu determinări politice, economice și de securitate specifice. Acesta este, de altfel, contextul în care se impune atenției noastre conceptul de Regiune Extinsă a Mării Negre, care se înscrie în sâajul unor concepte similare ce se adresează noilor determinări geopolitice și geostrategice ale mediului de securitate și sistemului relațiilor internaționale.

Regiunea Extinsă a Mării Negre (REMN) include, în această accepțiune, alături de statele membre NATO – România, Bulgaria și Turcia – pe cele membre ale CSI din zona nord-pontică – Moldova, Ucraina și Rusia. Lor li se adaugă cele trei state sud-caucaziene aflate tot în spațiul CSI – Armenia, Azerbaidjan, Georgia. Referințele la REMN includ obligatoriu atât coridorul energetic ce leagă sistemul euroatlantic de spațiul caspic, furnizor al acestor resurse, cât și un vast arc la estul și nordul arealului ce include marile axe fluviale și drumuri comerciale – Dunărea, Nistrul, Niprul. La sud și la est, REMN face conexiunea cu spațiile

Marelui Orient Mijlociu (*Greater Middle East*) și al Asiei Centrale.

Această vastă regiune se impune ca un spațiu de legătură și trecere obligată și ca un punct de referință geostrategică în noile determinări ale mediului internațional de securitate post-11 septembrie 2001. Campania împotriva terorismului purtată de coaliția internațională coordonată de Statele Unite, operațiunile militare din Afganistan și Irak, vecinătatea cu spațiul geopolitic al Marelui Orient Mijlociu au impus reconsiderarea de substanță a viziunii comunității internaționale, a principalelor organisme de securitate și actori cu pondere regională și globală implicați în aceste evoluții, asupra acestui areal. Unitar și cu o importanță strategică reînnoită, REMN devine, în aceste condiții, unul dintre punctele de sprijin ale ofensivei antiteroriste și o componentă de prim rang a securității continentului european, cu deosebire în fața amenințărilor nonconvenționale.

Însă nu doar riscurile asimetrice, neconvenționale preocupă opinia publică și comunitatea experților în studii de securitate din Europa și SUA. Așa cum arată analistul politic Stephen Blank, există mai multe paradigme de securitate în REMN, mergând de la securitatea bazată pe integrare supranațională (cazul Bulgariei și României), până la diadele conflictuale, cu risc de escaladare (exemplul tipic fiind cel al relației dintre Rusia și Georgia). Rusia nu doar că se opune efortului de „occidentalizare” și democratizare a regiunii, dar nici nu dovedește o dorință autentică de a coopera cu mai micii săi vecini din sud în combaterea criminalității organizate, a traficului de arme, materiale radioactive etc. În timp ce hidrocarburile devin o „armă” favorită a Rusiei în relația cu Occidentul, ascensiunea Gazprom ca un veritabil Minister de Externe și proliferarea organizațiilor criminale ori-

ginare din această țară duc cu gândul la „o campanie orchestrată spre a corupe și submina fundamentele guvernării democratice în Europa de Est, în general”.⁴⁵ Rusia se opune sistematic acțiunilor SUA și chiar ale UE în regiune, denunță activitățile NATO și interesul acesteia față de securitatea conductelor, totul fiind parte a ceea ce Bruce Jackson a numit *soft war* între Rusia și Vest. Moscova vede eforturile SUA de a multilateraliza și deschide REMN ca pe o amenințare directă la adresa intereselor sale de politică externă, care, consideră Blank, tind să se realizeze prin cooperarea cu Turcia, în detrimentul intereselor Occidentului. Însă Rusia nu stă pasivă în fața a ceea ce este perceput ca o acțiune agresivă a Occidentului. Așa cum subliniază un cunoscut analist politic (V. Socor), guvernul rus și-a declarat recent intenția de a transforma Marea Baltică într-un „coridor petrolier” către Europa de Vest, unul capabil să primească un flux de circa 150 de milioane tone de petrol anual transportat de la Primorsk pe cale maritimă. În plus, există și proiectul construirii unui gazoduct rusesc care să treacă pe fundul Mării Baltice și să deservască o uzină de procesare a gazului lichefiat ce va fi amplasată lângă Sankt Petersburg.⁴⁶

Examinând soluțiile găsite la această complexă ecuație de securitate de către statele REMN în eforturile lor de a construi un mediu de securitate stabil, coerent și predictibil și de edificare a unor relații bi- și multilaterale de cooperare și colaborare, ne mărginim la a prezenta trei categorii de astfel de inițiative care evidențiază potențialul major de colaborare existent în regiune pe anumiți vectori, cât și factori inhibitori ai unor legături mai strânse. Întâi de toate, vom face referință la o primă încercare de colaborare de natură economică, apoi la inițiativele de securitate și, în final, la dezvoltarea infrastructurii regionale ca „pat germinator” de cooperare.

O precizare preliminară: în toate cele trei domenii vor fi luate în considerare atât organizații care acoperă întreaga arie extinsă a REMN (chiar dincolo de ea), cât și porțiuni definite ale acesteia.

Primul și cel mai important dintre organisme de cooperare din spațiul Mării Negre, în ordinea cronologică a apariției lor, a apărut în domeniul economic. La 25 iunie 1992, la Istanbul, unsprezece șefi de stat și de guvern (Albania, Armenia, Azerbaidjan, Bulgaria, Georgia, Grecia, Republica Moldova, România, Rusia, Turcia și Ucraina) semnav o declarație comună ce punea bazele BSEC (*Black Sea Economic Cooperation*). Crearea acestui organism de cooperare economică și de promovare a relațiilor comerciale și de liber schimb între statele semnatare trebuie înțeleasă atât în dublul context al tendințelor integrateoare existente între statele europene, din Vestul și Estul Europei, cât și în necesitatea stringentă resimțită de semnatari de reconstituire a unui spațiu comercial și de liber schimb comun. Dezvoltarea sa poate fi considerată un succes politic și un câștig real în domeniul securității regionale, summiturile periodice la cel mai înalt nivel și diversele reuniuni de varii niveluri și importanță contribuind la crearea unui climat de comunicare și colaborare și la deensionarea unor situații de natură să afecteze securitatea regională. BSEC a servit, totodată, de interfață pentru statele regiunii în stabilirea și derularea unor contacte și tratative cu organisme internaționale cu atribuții în domeniul securității și nu numai, asemenea UE, Consiliului Europei ori OSCE. Dincolo de dimensiunile sale inițiale, la nivelul BSEC se dezvoltă, înainte, dar mai ales după 11 septembrie 2001, și o puternică dimensiune de colaborare în domeniul luptei împotriva terorismului, contrabandei, crimei organizate, traficului de arme și droguri etc.

Răspunzând evoluției în timp a interesului și angajamentelor statelor membre, organizația sa dotat cu multiple componente

instituționale cu un caracter permanent destinate să răspundă diferitelor probleme ale integrării politice, economice, financiare, științifice etc. Dintre acestea putem menționa Secretariatul Permanent Internațional (*Permanent International Secretariat* – PERMIS), Banca de Comerț și Dezvoltare a Mării Negre (*Black Sea Trade and Development Bank* – BSTDB), ca organisme ce țin direct de structurile instituționale ale BSEC, cât și organisme aflate în legătură cu aceasta, precum Adunarea Parlamentară (*Parliamentary Assembly of the Black Sea Economic Cooperation* – PABSEC), Consiliul de Afaceri sau Centrul Internațional pentru Studii asupra Mării Negre (*International Centre for Black Sea Studies* – ICBS), acesta din urmă acoperind cooperarea în domeniul științific. Toate aceste organisme conexe operează pe baze consultative.

Dezvoltării instituționale îi corespunde și o relativă dezvoltare în domeniul proiectelor comune stabilite și îndeplinite sub egida BSEC. În domeniul telecomunicațiilor, consemnăm dezvoltarea unui număr de proiecte de creare a unor rețele internaționale de comunicații prin fibră optică cum sunt Trans Asia-Europa (TAE), Sistemul de cabluri de fibră optică al Mării Negre (*Black Sea Fibre Optic Cable System* – BSFOCS), Telecomunicații Transeuropene (*Trans-European Telecommunications* – TET) și Proiectul de Telecomunicații din estul Mării Negre (*Eastern Black Sea Telecommunications Project* – DOKAP). Alte câteva proiecte de telecomunicații prin fibră optică au devenit operaționale. În domeniul transporturilor, BSEC acordă o atenție deosebită dezvoltării infrastructurii de transport regionale și integrării acesteia în infrastructura europeană, o preocupare specială existând pentru coridoarele de transport paneuropean 7, 8 și 9.

O problemă care suscită foarte mult interes în cadrul BSEC este aceea a producției și sistemelor integrate de transport al

energiei electrice. Reglementări și proiecte în acest domeniu au fost adoptate începând cu summitul BSEC de la Erevan (1998), când țările membre au semnat un memorandum asupra cooperării în cadrul BSEC în domeniul producției și rețelelor de transport de energie electrică.

În fine, în cadrul BSEC au fost înregistrate și importante dezvoltări în ceea ce privește problematica luptei împotriva criminalității organizate transfrontaliere cu toate formele sale de manifestare, de la corupție la spălare de bani, de la traficul de persoane și droguri până la contrabandă. Începând cu 1997, în cadrul BSEC s-au instituționalizat reuniunile anuale la nivelul miniștrilor de interne ai statelor membre. Principala rezultat consemnat în domeniu a fost semnarea la 2 octombrie 1998 a unui acord între statele BSEC de cooperare în combaterea crimei organizate transnaționale.

Cu toate acestea, atât lipsa de omogenitate a unor mecanisme reale de implementare a deciziilor sale, a resurselor și vizibilității internaționale, cât și particularitățile locale în ceea ce privește devenirea istorică și dezvoltarea economică a statelor regiunii au făcut ca această inițiativă de cooperare economică, cu dimensiuni multiple adăugate pe parcurs, să înregistreze prea puține succese în acest domeniu.

Acest lucru a fost cauzat atât de lipsa de mijloace adecvate anvergurii organizației inițiatorului și principalului sprijin (Turcia), cât și interesului scăzut al statelor componente care au început să acorde prioritate, încă din anii '90, integrării ori dezvoltării unor relații strânse de colaborare cu organizații internaționale puternice (Uniunea Europeană), ceea ce le-a absorbit atenția și resursele. Deopotrivă, se cuvine adăugat și elementul inhibitor al cantonării într-un regionalism exclusivist, pe temeiul invocat al principiului *ownership*, în evident contrast cu

tendențele globalizante de astăzi – vezi refuzul Turciei și Rusiei de a accepta solicitarea SUA privind dobândirea statutului de membru în cadrul BSEC.

Acordurile de colaborare și structurile de acțiune în domeniul securității militare și de altă natură a statelor regiunii s-au dezvoltat ca răspunsuri directe și imediate la riscurile de securitate și instabilitatea ce au caracterizat și continuă să rămână dimensiuni importante ale mediului de securitate regional.

Având la bază o inițiativă a Turciei exprimată într-un proiect înaintat statelor riverane Mării Negre în 1998, BLACKSEAFOR (*Black Sea Force*) constituie o structură de cooperare militară destinată sporirii securității și stabilității și promovării unor relații predictibile în spațiul Mării Negre prin sporirea relațiilor de cooperare și colaborare regională. Acțiunile comune ale forțelor navale ale celor 6 state membre (Turcia, Rusia, Ucraina, România, Bulgaria și Georgia) au drept obiectiv pregătirea în comun pentru îndeplinirea de misiuni de salvare, intervenție în caz de dezastre naturale, acțiuni anticorabandă etc. Acordul constituitiv a fost semnat în aprilie 2001 la Istanbul.

Dincolo de dimensiunea de securitate cooperativă pe care o presupune și de contribuția prin aceasta la stabilirea unui climat de încredere și de predictibilitate în relațiile dintre statele riverane, implicarea BLACKSEAFOR în consolidarea mediului de securitate regional este redusă, date fiind caracteristicile constitutive ale acestuia. Lipsa unor obiective specifice și caracterul incipient al integrării forțelor navale ale statelor participante la acord fac din acesta mai degrabă un forum cooperativ având drept funcții principale creșterea încrederii reciproce în relațiile dintre statele membre și stabilirea unui climat de dialog și colaborare prin intermediul instrumentelor specifice. Neavând o dimensiune organizațională deschisă și nici o structură in-

situțională dezvoltată, funcționând pe bază de consens și prin coordonarea unui consiliu a cărui președinție este deținută prin rotație de către statele membre, BLACKSEAFOR nici nu poate să își propună să depășească cadrele funcționale descrise mai sus. Fapt important, în contextul evoluțiilor mediului de securitate post-11 septembrie 2001, la inițiativa Rusiei se află în discuție la nivelul statelor membre constituirea unei dimensiuni antiteroriste a acestui organism. Această evoluție în funcționarea BLACKSEAFOR, în cazul în care va fi adoptată, este de natură să modifice structural funcționarea acestui organism de securitate.

În cadrul inițiativelor de cooperare regională din Regiunea Extinsă a Mării Negre, Inițiativa de Cooperare în Sud-Estul Europei (*South East Cooperation Initiative* – SECI) ocupă un loc aparte, date fiind cadrele și conjunctura în care a apărut și s-a dezvoltat. Practic, SECI include statele din sud-estul Europei, cuprinzând așadar țările situate pe coasta de vest și sud a Mării Negre.

Având drept scopuri declarate crearea unui mediu de securitate și cooperare stabil și coerent în Balcani prin încurajarea colaborării între statele participante, vizând facilitarea integrării lor europene și coordonarea planurilor de dezvoltare regională, SECI a fost lansată ca rod al unei inițiative comune – Statele Unite și Uniunea Europeană – în decembrie 1996, la puțin timp după semnarea acordurilor de pace de la Dayton. Baza funcționării și structurării SECI o constituie Declarația de Principii Privind Cooperarea în cadrul SECI, adoptată în cadrul reuniunii inaugurale de la Geneva (5-6 decembrie 1996).

Principala instituție de coordonare a SECI o constituie Comitetul de Agendă format din coordonatorii naționali ai SECI (care răspund la nivel național în statele membre de participarea la

proiectele SECI). Atribuțiile sale cuprind identificarea proiectelor comune în variate domenii interesând țările membre, de la economie la securitate, precum și stabilirea listei de priorități pe baza căreia se dezvoltă și sunt concepute proiecte comune de colaborare.

Principalele realizări ale SECI sunt crearea Centrului Regional pentru Combaterea Criminalității Transfrontaliere⁴⁷ și adoptarea, sub egida NATO și SEDM (*South East Defense Ministerial Process*) a Studiului cu Privire la Riscurile și Oportunitățile Mediului de Securitate Regional (*South East Europe Common Assessment on Regional Security Challenges and Opportunities* – SEECAP) (2001).⁴⁸

Programul ambițios de acțiune asumat inițial nu a rezistat însă probei timpului și lipsei unor resurse materiale adecvate pentru susținerea unei astfel de agende de activitate. Lansarea și dezvoltarea activității Pactului de Stabilitate pentru Europa de Sud-Est (PSESE) a făcut posibilă și chiar dezirabilă fuzionarea activității celor două structuri de cooperare regională (la nivelul anului 2003). Urmare a acestei „fuziuni”, Centrul SECI de la București a devenit Centrul Regional pentru Combaterea Criminalității Transfrontaliere în care sunt incluse secretariatele unor inițiative ale Pactului de Stabilitate, SECI a fost dizolvat în Consiliul de Afaceri al Pactului de Stabilitate, creându-se Consiliul Consultativ pentru Afaceri al Europei de Sud-Est, care subordonează și fostele comitete SECI.

Inițiativă germană lansată în contextul crizei din Kosovo în cadrul unei reuniuni comune a UE și a statelor din Europa Centrală și de Sud-Est, Pactul de Stabilitate pentru Europa de Sud-Est (PSESE) s-a materializat sub forma unui acord propus de președinția UE semnat la 10 iunie 1999 la Köln și lansat în același an în cadrul unui summit grupând statele semnatară și

cele ale UE, precum și alți actori ai scenei internaționale (organizații internaționale politice și de securitate – ONU, UE, OSCE, NATO, OECD, Consiliul Europei, instituții financiare internaționale – BIRD, FMI, BERD, BEI, inițiative/organizații regionale – BSEC, ICE, SECI, SEECAP). În cadrul acestei grupări intră actorii coastei de vest a Mării Negre – România, Bulgaria și Republica Moldova.⁴⁹

Având drept obiectiv primordial crearea unui mediu regional de securitate, democrație și prosperitate și favorizarea integrării statelor zonei în structurile economice, politice și de securitate europene și euroatlantice, PSESE se dorește a fi și principalul instrument de canalizare a fondurilor de reconstrucție și dezvoltare pentru această zonă a Europei.

Principala funcție a Pactului de Stabilitate este asistența logistică și financiară pentru reconstrucția și construcția politică, economică, militară în situații postconflict sau de instabilitate internă și externă. Dimensiunea logistică, de expertiză, coordonare și coagulare a unor structuri de cooperare regională, de detensionare a situației politico-militare regionale și de edificare a unui mediu de securitate stabil și coerent sunt componentele și determinativele succesului PSESE. Pe de altă parte, în ceea ce privește susținerea financiară și materială a unor proiecte concrete de reconstrucție și dezvoltare regională, contribuția PSESE nu a reușit să convingă. Descrie ca fiind echivalentul pentru Balcani al faimosului Plan Marshall (inițiat de SUA pentru Europa de Vest în 1947), PSESE nu a reușit să găsească o susținere financiară pe măsura necesităților regiunii, iar funcționarea sa în ceea ce privește bugetarea și validarea proiectelor s-a dovedit extrem de îndelungată și costisitoare în termeni cronologici și birocratici.⁵⁰

Evoluțiile recente ale PSESE ni-l arată ca o structură de securitate și cooperare în plină desfășurare. Procesul de restructurare a cadrelor și organismelor de cooperare regională, pletorice pentru zona Balcanilor, găsește PSESE, ca de altfel și SEECF (*South East European Cooperation Process*), într-o poziție favorabilă de coagulanți ai unor mecanisme puternice de cooperare regională care să depășească faza prospectivă și să se constituie într-o armătură solidă pentru edificarea unui mediu de securitate regional coerent și stabil, necesar pentru dezvoltarea și construcția politică democratică și economică a arealului balcanic. Integrarea SECI de către PSESE constituie un prim pas în acest sens.

Alături de aceste structuri de cooperare regională cu un pronunțat caracter politic, în REMN sau dezvoltat, în perioada post-Război Rece, și o serie de inițiative de cooperare în domeniul securității, cu caracter militar. O parte dintre acestea s-au dezvoltat ca o extindere și consecință logică a angajamentelor și activității unora din structurile de cooperare politică deja analizate. Este cazul SEECAP, SEEGROUP, SEESTUDY, dezvoltate sub egida NATO. Lor li se adaugă două structuri de colaborare militară – SEDM și SEEBRIG – dezvoltate în forme și structuri aparținând noului mod de concepere a securității și colaborării internaționale regionale și subregionale.

Southestern Europe Defense Ministerial Process (SEDM) este un organism de cooperare regională informal, fără o structură proprie, apărut ca o expresie a preocupărilor față de aspectele militare și de altă natură ale securității regionale ale statelor participante. Urmare a reuniunii miniștrilor apărării din Europa de Sud-Est de la Tirana (1996), inițiată de SUA, cu ocazia unei a doua astfel de reuniuni (Sofia – 1997) s-a decis permanentizarea acestei forme de cooperare și consultare regională, cu scopul

declarat de a contribui la stabilitatea și securitatea regională și de a spori cooperarea regională. SEDM grupează zece state membre NATO și PFP – Albania, Bulgaria, Croația, Fosta Republică Iugoslavă a Macedoniei, Grecia, Italia, România, Slovenia, Turcia și Statele Unite. La lucrările SEDM participă din 2001 și Ucraina, cu statut de observator.

Expresie a dimensiunii militare a cooperării regionale, SEDM a dezvoltat odată cu reuniunea de la Salonic (9 octombrie 2000) o structură de coordonare – Comitetul de Coordonare – destinată supravegherii îndeplinirii și ghidării politice a inițiativelor și proiectelor în curs stabilite cu ocazia reuniunilor SEDM, cu excepția SEEBRIG (Brigada Multinațională de Pace din Sud-Estul Europei): Rețeaua de Simulare din Sud-Estul Europei (SEESIM), Rețeaua de Conectare prin Satelit a Spitalelor Militare (SIMIHO), Sprijinul Ministerelor Apărării/Forțelor Armate pentru Contraproliferarea Armelor de Nimicire în Masă, Securitatea Granitelor și Contraterorism (CBSC), Grupul de Lucru privind cooperarea în domeniul Industriei de Apărare, Cercetării și Tehnologiei. Concomitent cu aceste evoluții, SEDM a fost implicată în elaborarea SEECAP și activitatea SEEGROUP, concretizate la nivelul anilor 2001 și 2002.

Paralel cu activitatea SEDM, în urma Acordului de la Skopje din 26 septembrie 1996, s-a constituit MFPSEE – Forța Multinațională de Menținere a Păcii din Sud-Estul Europei, a cărei materializare este SEEBRIG, Brigada Sud-Est Europeană, prima forță real multinațională de menținere a păcii din regiune. Scopul său declarat este promovarea securității și stabilității în regiunea euroatlantică și dezvoltarea cooperării regionale în Balcani. Constituită conform principiilor Cartei Națiunilor Unite, SEEBRIG este o forță aparținând categoriei stand-by, destinată participării la operații de prevenire a conflictelor și de menținere

a păcii desfășurate sub mandat ONU, OSCE, sub egida NATO ori UE sau ca parte a forțelor unor coaliții internaționale *ad-hoc* create pentru astfel de misiuni. SEEBRIG nu poate participa la misiuni de impunere a păcii.

Ulterior acordului privind constituirea SEEBRIG sau mai semnat sub egida SEDM două acorduri adiționale, unul privind crearea unei structuri de geniu destinate susținerii activității SEEBRIG și creșterii capacității acesteia de a-și duce la bun sfârșit misiunile specifice (reuniunea SEDM de la București, 30 noiembrie 1999) și un al doilea (Atena, 21 iunie 2000) referitor la stabilirea statutului și cadrului legal de funcționare a comandamentului SEEBRIG. Alte două acorduri stabilind detalii organizatorice și funcționale ale SEEBRIG au fost adoptate în perioada 2000-2002. Procesul de operaționalizare al SEEBRIG, ce debutează la 31 august 1999, s-a încheiat la 1 iunie 2001. Între februarie și august 2006, forțe ale SEEBRIG au fost desfășurate în Afganistan, în cadrul Forței Internaționale de Asistență pentru Securitate (*International Security Assistance Force* – ISAF). Acolo, ele au desfășurat exerciții, au securizat anumite perimetre și au contribuit inclusiv la instruirea armatei afgane.

Acestor evoluții înregistrate la nivelul Europei de Sud-Est, în strânsă legătură cu evoluțiile conflictuale și focarele de instabilitate și insecuritate prezente în REMN, li se adaugă, la nivel regional pontic, o structură de securitate regională creată de state, foste republici sovietice, ca grupare cu atribuții politice, economice și de alianță strategică cu scopul declarat de susținere și întărire a suveranității, integrității și independenței statale ale țărilor membre – GUAM.

La originile sale se află declarația comună a președinților Republicii Moldova, Georgiei, Azerbaidjanului și Ucrainei din 10 octombrie 1997 care stipula o conjugare de poziții în ceea ce privește modificările la Tratatul pentru limitarea armelor con-

venționale în Europa – CFE. Ulterior, cooperarea dintre aceste state a fost adâncită, acoperind domenii ale politicii externe, consultări politice, definirea de poziții comune în relațiile cu Rusia și CSI. La 24 aprilie 1999, la Washington, cu prilejul summitului aniversar NATO, Uzbekistanul a anunțat aderarea sa la GUAM. Institucionalizarea acestei organizații și definirea unor priorități de acțiune au fost operate cu ocazia summitului statelor membre de la Yalta din 2001. Conform documentelor adoptate cu acest prilej, s-a stabilit că GUAM nu are vocația de a se transforma într-o structură politico-militară definită, cu o identitate proprie. A fost afirmată, totodată, necesitatea adâncirii colaborării economice și a intensificării schimburilor comerciale dintre statele organizației, elemente văzute ca fiind centrale în dezvoltarea și întărirea relațiilor dintre statele membre. Summitul următor, ținut tot la Yalta, între 19-20 iunie 2002, a mers mai departe pe linia instituționalizării prin acordurile care sunt adoptate asupra funcționării și structurii instituțiilor permanente ale GUAM și debutul implementării câtorva dintre proiectele comune negociate și adoptate anterior.

Un moment major de criză în interiorul acestui organism de cooperare regional la constituit decizia de retragere a Uzbekistanului din 14 iunie 2002, acesta invocând lipsa de perspective și slabele progrese înregistrate în domeniile-cheie ale integrării economice și cooperării interstatale. Criza va fi depășită câteva luni mai târziu, Uzbekistanul revizuindu-și poziția sa inițială. În pofida acestei reveniri, prezența statului uzbek la summiturile GUAM și implicarea sa în activitățile comune ale statelor membre ale organizației se mențin la niveluri extrem de scăzute.

Alături de componenta politică, din ce în ce mai puternică în activitatea organizației, GUAM are drept obiecte de interes deosebit cooperarea economică, liberalizarea schimburilor co-

merciale, crearea unor rețele energetice integrate. Fapt demn de notat, GUAM păstrează, în condițiile unei nedismulate adversității a Federației Ruse la adresa sa și statelor membre, o importantă dimensiune de securitate. Riscurile de securitate comune, problematicele similare de securitate, având cauze și forme de manifestare apropiate, contribuie la structurarea și durabilitatea acestei componente de securitate a organizației.

Ultimul summit al GUAM, care a avut loc la Kiev în 22-23 mai 2006, a surprins aceste evoluții. Subiectele principale pe agenda de discuții au fost ilustrative în acest sens: diversificarea resurselor energetice și a furnizorilor acestora și gestionarea conflictelor înghețate din regiune. Președinții statelor GUAM au semnat un protocol declarând intenția lor de a crea o zonă de liber schimb între cele patru țări constitutive ale GUAM. Aceasta a primit numele „Organizația pentru Democrație și Dezvoltare Economică” și a anunțat un plan de creare a unei baze de date extinse referitoare la crima organizată, terorism, traficul de droguri de care să beneficieze serviciile de informații și agențiile juridice ale statelor membre.⁵¹ Sa vorbit, de asemenea, de formarea unui Consiliu al Securității Energetice.

Problematika abordată cu un an înainte, la summitul de la Chișinău (supranumit „GUAM revival summit”), sa axat preponderent pe gestiunea conflictelor înghețate din spațiul Mării Negre, permanentizarea participării SUA la reuniunile GUAM, cu statut de observator, implicarea activă a unor state NATO și UE din regiune – Polonia, Lituania, România⁵² – în soluționarea problemelor cu care se confruntă statele membre ale organizației, toate acestea concură la aprecierea pe care șeful delegației americane la reuniune, Steven Mann, o făcea asupra summitului de la Chișinău ca fiind unul crucial în istoria organizației. Deși statele participante nu au reușit atunci să ajungă la un acord de

substanță asupra problematicei în discuție – a fost semnată doar o Declarație comună asupra „Construcției Democratice de la Baltica la Marea Neagră”, sa evidentiat o evoluție pozitivă a acestei organizații care a reușit să dobândească la următorul summit de la Kiev o armătură instituțională solidă: Consiliul șefilor de stat, Consiliul miniștrilor de externe, Consiliul coordonatorilor naționali. Secretariatul permanent al noii organizații a fost instalat la Kiev. Ulterior, ocuparea scaunului de prim-ministru al Ucrainei de către V. Ianukovici, om politic apropiat de interesele strategice ale Rusiei, a dus la o anume ambiguitate a acestei țări în relația cu GUAM.

Un bilanț al activității sale ne arată că GUAM sa născut ca o organizație de cooperare eminentamente politică ce a evoluat de la un simplu acord de coordonare și cooperare către un organism internațional cu o structură și scopuri bine conturate, cu instituții clar definite ce depășesc cu mult aria inițială a colaborării politice, atingând domenii conexe acesteia, cum sunt cel economic ori cele de securitate și militar. Complementaritatea economiilor statelor membre (proiectul zonei de liber schimb) – rod al politicilor de dezvoltare economică a teritoriului promovate de fostele autorități sovietice –, existența unei problematice de securitate comune, a unor riscuri și amenințări specifice și caracterizând toate statele arealului ex-sovietic, voința factorilor de decizie de a spori un nivel de integrare deocamdată scăzut și de a coopera pentru a face față problemelor de securitate și apărare în comun cu celelalte state, toate la un loc se constituie în factori de coeziune și coerență pentru GUAM. Dincolo de acestea, rămân multe de făcut pentru a transforma organizația într-un scut defensiv puternic, capabil să reziste atât mediului de securitate, cel puțin instabil pentru spațiul ex-sovietic, cât și presiunilor fostei puteri imperiale vizând disoluția sa. În orice

caz, este cert că Moscova are o percepție negativă a organizației ca un factor destabilizator și perturbator în raport cu siguranța și securitatea naționale ale Rusiei.

În domeniul economic, structurile de cooperare în REMN sau concentrat în jurul problematicii refacerii infrastructurii de transport și comunicații din regiune. Este evident că în centrul atenției actorilor regionali și internaționali implicați în promovarea și derularea acestor proiecte se află resursele energetice caspice și transportul lor către principalul beneficiar al acestora – Europa. Pe de altă parte însă, unele considerente legate de fluidizarea și derularea în bune condiții a comunicațiilor legând Europa de Asia Centrală și Orientală Îndepărtat joacă un rol important în constituirea și implementarea acestor proiecte.

TRACECA (Coridorul de Transport Europa-Caucaz-Asia) s-a născut din dorința de a pune la punct un coridor de transport și comunicații pe axa Est-Vest pornind din Europa, traversând spațiul Mării Negre și cel al Caspicei către Asia Centrală. Programul TRACECA a fost lansat cu ocazia unei conferințe comune a miniștrilor transporturilor și comerțului din statele regiunii și din principalele state europene interesate ce a avut loc în mai 1993 la Bruxelles. Cu ocazia acestei reuniuni, s-a convenit implementarea unui program al Uniunii Europene de finanțare a asistenței tehnice necesare pentru dezvoltarea unui coridor de transport în regiunea în cauză. Până la nivelul anului 2003 au fost întocmite, cu finanțare europeană (57,4 milioane de euro), 39 de proiecte de consultanță legate de acest coridor de transport. Lor li se adaugă 14 proiecte de investiții cu o valoare totală de 52,3 milioane de euro. La nivelul actual, proiectul TRACECA a intrat în faza armonizării procedurilor vamale, etapă ce solicită o mai mare implicare la nivel politic în promovarea inițiativelor legislative necesare implementării din partea in-

sitițiilor executive și parlamentare din statele participante la proiect. Cea de-a patra Conferință Anuală a Comisiei Inter-guvernamentale TRACECA desfășurată la Baku (21-22 aprilie 2005) a adoptat bugetul pentru anul 2005-2006 al organizației, luând în discuție, alături de chestiunile legate de derularea programelor în curs, posibilitățile de cooperare cu UE în condițiile noii politici de vecinătate adoptate de către aceasta, problemele conceptuale, legale, instituționale și de altă natură legate de extinderea viitoare a coridorului de transport internațional etc. În mai 2006, a avut loc la Sofia cea de-a cincea Conferință Anuală a Comisiei Inter-guvernamentale TRACECA și a XX-a Ședință a Secretarilor Naționali din TRACECA, prilej cu care bilanțul activităților desfășurate a fost considerat pozitiv. S-a decis și adoptarea unei strategii TRACECA pentru dezvoltarea Coridorului de Transport Internațional Europa-Caucaz-Asia pentru o perioadă de timp până în 2015.

Se evidențiază așadar rolul deosebit pe care proiectul l-a jucat și continuă să-l joace în promovarea unor relații de bună vecinătate între statele membre, în menținerea și sporirea relațiilor de cooperare și colaborare în regiune, în deschiderea de noi piețe de desfacere și în crearea de potențiale de dezvoltare, în atragerea de investiții străine și în modernizarea infrastructurii existente. Totodată, proiectul reprezintă în această regiune principalul mijloc de acțiune al UE și al altor agenții internaționale de promovare a economiei de piață, a competiției și liberului schimb, în eliminarea barierelor nonfizice existente în relațiile dintre indivizi și state în acest areal.

Alături de proiectul TRACECA, care se preocupă de deschiderea căilor de comunicații și crearea unui coridor de transport și comunicații general, s-a dezvoltat și un program de transport specializat, concentrat pe transportul resurselor energetice din

regiunile Mării Caspice și Asiei Centrale către Europa, INOGATE.⁵³ Derulat începând cu anul 1996, INOGATE își propune sporirea cooperării regionale între statele producătoare, cele care asigură tranzitul și țările consumatoare, reducerea costurilor și riscurilor de investiții, precum și promovarea preocupărilor pentru mediul înconjurător. Totodată, unul dintre scopurile primordiale ale INOGATE este cel de a garanta siguranța energetică a Europei prin susținerea implementării unui mecanism sigur și durabil.

INOGATE se structurează în principal sub egida programului UE intitulat TACIS, având drept principale atribuții asigurarea de suport tehnic și consultanță în dezvoltarea proiectelor de infrastructură energetică și, în unele dintre cazuri, asistență financiară pentru susținerea unor intervenții prioritare. El este organizat în 6 piloni integrați:

1. Prospectarea resurselor existente de petrol și gaze.
2. Evaluarea posibilităților de dezvoltare a unor noi sisteme de transport.
3. Dezvoltarea instituțională a comerțului și a capacităților de transport internațional de hidrocarburi.
4. Structurile de securitate și siguranță interstatale din domeniu.
5. Transferul de tehnologie în domeniile managementului resurselor și al operațiilor de transport pe conducte.
6. Coordonarea, promovarea și atragerea investițiilor în proiecte strategice.

Dacă în prima fază a evoluției sale, anii 1996-2000, INOGATE s-a concentrat pe susținerea activităților relative la pilonii 1-3, pentru perioada 2001-2004 atenția sa s-a concentrat pe pilonii 4 și 5. Cu un buget de aproximativ 100 de milioane de euro deja

investiții în perioada 1996-2004 și cu un total de aproximativ 68 de milioane de euro programați a fi investiți în proiecte circumscrise pilonilor 4 și 5 ai activității sale pentru anii 2004-2006, INOGATE se prezintă în genere cu un bilanț pozitiv în ceea ce privește realizările din domeniul său de acțiune.

Poziția României față de Regiunea Extinsă a Mării Negre

Prin poziția sa geografică și tradiția istorică, România nu avea cum să ignore acest areal. România, al șaptelea stat din Uniunea Europeană din punct de vedere demografic cu cei 21,6 milioane de locuitori⁵⁴ ai săi, controlează Delta Dunării și gurile Dunării (4 200 km²) și 245 de kilometri de litoral maritim, cu zona de exclusivitate aferentă, având o poziție importantă la țărnul de vest al Mării Negre. Ca forță economică, România (PNB 171,5 miliarde de dolari⁵⁵) se plasează la nivelul de mijloc, între Federația Rusă (PNB 854 miliarde de dolari⁵⁶) și Turcia (PNB 358 miliarde de dolari), înaintea Bulgariei (30 miliarde de dolari) și statelor din Caucazul de Sud.⁵⁷ Schimburile sale economice sunt orientate în proporție de 70% spre UE. Bucureștiul promovează o orientare proprie de cooperare la Marea Neagră, corelată cu obiectivele NATO și UE.

În secolele precedente, interesele naționale au fost puternic afectate de prezența a doi actori foarte puternici în regiunea pontică: Imperiul Otoman și Imperiul Rus. Începând cu finele anului 2004, când o nouă Administrație prezidențială s-a instalat la București, interesul pentru Regiunea Extinsă a Mării Negre a devenit o constantă, așa cum o demonstrează și subcapitolul dedicat acestei regiuni în Strategia de Securitate Națională. Ca

stat membru al NATO și UE, România este pe deplin conștientă de necesitatea de a-și armoniza politica regională în REMN cu cea formulată de aceste organizații, în cazul în care asemenea poziții comune există. Interesul României se leagă atât de aspectele economice (accesul la hidrocarburi, comerț), cât și de cele militare (balanța militară în zona pontică) și de securitate (combaterea terorismului, a crimei organizate, a traficului de arme și substanțe interzise). În anii '90 ai secolului trecut, România și-a îndreptat toate eforturile de politică externă către Vest, urmărind obiectivul prioritar al dublei integrări în UE și NATO, de aceea chiar și implicarea în acordurile de cooperare regională din Balcani au fost inițial văzute ca pierderi de „energie” și chiar abateri de la acest obiectiv, până când sa înțeles de către oficialii români că această implicare în regiunile contigue cu UE și NATO, departe de a dăuna, avea chiar rolul de a pregăti statele respective pentru dubla integrare.

În mod similar, actualmente statul român dorește să contribuie la apariția unei dimensiuni a Mării Negre în cadrul Politicii Externe și de Securitate a UE, precum și la o atenție sporită acordată de NATO statelor pontice și celor din Caspica. Ideal ar fi să existe o strategie comună a UE și NATO pentru REMN, dar în lipsa acesteia este necesară o armonizare a pozițiilor și intereselor celor două organizații.

Interesul pentru conductele petroliere dinspre Asia Centrală și Caucaz către spațiul UE este o constanță a politicii externe a României. Constanța-Trieste și Nabucco sunt proiectele cele mai importante, dar de câțiva ani se vorbește și de un terminal de gaz lichid dinspre Constanța, în cooperare cu Qatar. Președintele Traian Băsescu a invitat statele europene să investească în acest ultim proiect.⁵⁸

În martie 2006, factori de decizie din cadrul UE au anunțat pregătirea unui document strategic referitor la gestionarea în comun a riscurilor și oportunităților din bazinul extins al Mării Negre. Denumit *Black Sea Synergy*, documentul aflat actualmente în curs de redactare va defini prioritățile din domeniul comerțului și securității prin cooperare între Uniune și statele din REMN.⁵⁹ Se prevăd întâlniri regulate între miniștrii de externe ai statelor riverane Mării Negre și „troica” aflată periodic la conducerea UE – primul-ministru al țării care asigură președinția prin rotație, Înaltul Reprezentant pentru Politica Externă și de Securitate Comună (PESC) și comisarul pentru relații externe. Noua strategie se va baza desigur pe Politica Europeană a Vecinătății, dar și pe revitalizarea unor organizații regionale de cooperare precum BSEC și Forumul Mării Negre. Noile proiecte se referă la oferta de gaz și petrol și coridoarele de tranzitare dinspre Caspica și Asia Centrală, la rezolvarea conflictelor înghețate și diminuarea tendințelor separatiste, limitarea criminalității transfrontaliere, a imigrației ilegale, dezvoltarea societății civile în statele aflate în curs de democratizare și protecția mediului, proiectarea unor noi coridoare de transport.

Interesul SUA pentru Regiunea Extinsă a Mării Negre constituie o garanție în plus pentru viitorul euroatlantic al acestor state dintre care marea majoritate s-au aflat timp de zeci de ani sub controlul URSS. La începutul lui martie 2006, mass-media au vehiculat intens ipoteza lansării unei strategii pentru REMN de către Departamentul Apărării din SUA, cu scopul de a stabiliza această zonă, a combate riscurile convenționale și neconvenționale și a facilita accesul la hidrocarburi.⁶⁰ Americanii devin din ce în ce mai conștienți de necesitatea de a sparge cvasimonopolul rusesc asupra coridoarelor de transport al hidro-

carburilor dinspre Asia Centrală și Caucaz, mai ales în cazul Gazprom care tinde să controleze autoritar piețele energetice din Turcia, Ucraina și Georgia. Rolul marelui oleoduct Baku-Tbilisi-Ceyhan este și acela de a crea un traseu energetic care să nu fie sub controlul Moscovei.⁶¹

Toate aceste evoluții sunt foarte favorabile pentru interesul național al României, iar țara noastră are datoria să le încurajeze prin toate mijloacele politice, economice, diplomatice.

În concluzie, un posibil bilanț al transformărilor înregistrate în arealul Mării Negre în perioada post-Război Rece înregistrează, ca o primă constatare, evoluția imprevizibilă și fluiditatea care au caracterizat mediul de securitate regional. Creșterea exponențială a factorilor de risc la adresa securității regionale și naționale a statelor din zonă, instabilitatea și instabilitatea emanate de focarele de conflict declarate în arealurile balcanic și caucazian sunt doar câteva dintre fenomenele asociate acestor evoluții ale mediului de securitate regional în această perioadă. Soluțiile găsite la această ecuație de securitate de către statele regiunii s-au structurat pe ideile-forță ale securității cooperative și ale dezvoltării unor organisme și aranjamente de securitate, de cooperare economică, de promovare a încrederii și stabilității la scară regională și continentală. Eforturile țărilor în discuție s-au articulată atât ca urmare a unor inițiative proprii, cât și sub impulsul și coordonarea unor actori internaționali, fie că este vorba de organizații de securitate asemenea NATO, UE, OSCE etc., fie că avem de-a face cu intervenția unor actori globali – Statele Unite în special.

NOTE

¹ Dan A. Lăzărescu, *Les problèmes stratégiques, politiques et économiques de la Mer Noire*, în „Romanian Journal of International Affairs”, vol. 3, nr. 1/1997, p. 54.

² John Boardman, *Grecii de peste mări. Colonizarea greacă și comerțul timpuriu*, Editura Meridiane, București, 1988, p. 308-318; George I. Brătianu, *Marea Neagră. De la origini și până la cucerirea otomană*, vol. 1, Editura Meridiane, București, 1988, *passim*.

³ Succesor firesc al Imperiului Roman, Imperiul Bizantin deține, cu prețul unui lung și costisitor conflict cu Imperiul Persan și regatele caucaziene, controlul absolut și monopolul comerțului pe rutele ce traversează regiunea pontică. Hegemonia sa ia sfârșit odată cu cea de-a patra cruciadă și ocupația latină a Constantinopolului. Vezi George I. Brătianu, *op.cit.*, p. 196-197, Florentina Cazan, *Cruciadele*, Editura Enciclopedică, București, 1992, p. 153.

⁴ *Recueil d'actes internationaux d'Empire Ottoman*, t. II, Paris, Leipzig, Neuchâtel, 1897, p. 81-85.

⁵ E. Carathéodory, *Du droit international concernant les grands cours d'eau*, Leipzig, 1861, p. 106.

⁶ *Recueil d'actes internationaux d'Empire Ottoman*, t. II, p. 166-173.

⁷ *Ibidem*, p. 229-231.

⁸ Nicolae Dașcovici, *La Question du Bosphore et des Dardanelles*, Genève, 1915, p. 240 și urm.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ *Tratatul de la Berlin urmat de protocoalele Congresului*, Editura Română Oficială, București, 1878.

¹¹ J.B. Duroselle, *Histoire diplomatique de 1919 à nos jours*, Dalloz, Paris, 1985, p. 310-311.

¹² Iulian Cărtănan, Ilie Seftiu, *România și problema Strămtorilor*, Editura Științifică, București, 1974, p. 77-79; *Actes de la Conférence de Montreux concernant le régime des Détroits (22 juin - 20 juillet 1936). Compte rendu des séances plénières et des procès-verbaux des débats du Comité technique*, Paris, 1936.

- ¹³ Între 8 și 17 august 1938 avea loc la Sinaia Conferința pentru modificarea regimului Dunării maritime care stabilia restângerea atribuțiilor Comisiei Europene a Dunării. Cea mai mare parte a prerogativelor Comisiei era transferată statului român, astfel încât stipulațiile privind statutul internațional al Dunării de Jos se armonizau cu drepturile de suveranitate ale statului român. Vezi G. Sofronie, *Lupta diplomatică a României pentru suveranitate la Dunăre*, București, 1940, p. 287 și urm.
- ¹⁴ Iulian Cârțână, Ilie Seftiu, *op.cit.*, p. 345-349.
- ¹⁵ Charles King, *The Black Sea: A History*, Oxford University Press, Oxford, 2004, p. 229.
- ¹⁶ A.A. Utunian, *Soviet Cold War Perceptions of Turkey and Greece (looking aut the CC of the CPUS headquarters: information and appraisals, 1945-1958)*, în „Mejdunarodskij Istoriceskij Jurnal”, nr. 20/2002.
- ¹⁷ André Fontaine, *Istoria Războiului Rece*, vol. III, Editura Militară, București, 1992, p. 135 și urm.
- ¹⁸ Ronald D. Asmus, Bruce P. Jackson, *The Black Sea and the Frontiers of Freedom*, în „Policy Review”, nr. 2/2004, *passim*.
- ¹⁹ *Ibidem*.
- ²⁰ Alexander Goncharenko, *Caspian – Black Sea New Security Challenges and the Regional Security Structures*, în „The Quarterly Journal”, 2002.
- ²¹ Nasuh Uslu, *The Russian, Caucasian and Central Asian Aspects of Turkish Foreign Policy in the Post Cold War Period*, în „Alternatives. Turkish Journal of International Affairs”, vol. 2, nr. 3&4, fall & winter 2003, p. 164-187, *passim*.
- ²² *The World in 2006*, „The Economist Newspaper Limited”, 2005, p. 99; www.theworldin.com.
- ²³ Peter Reddaway, Dmitri Glinski, *The Tragedy of Russia's Reforms. Market Bolshevism against Democracy*, United States Institute of Peace Press, Washington DC, 2001, p. 1-155.
- ²⁴ *The Maritime Strategy of Russia: The Gap between Great Sea Power Ambitions and the Economic – Military Realities*, Juergen Schwarz/Wilfried A. Hermann/Hanns-Frank Seller (Eds.), *Maritime Strategies in Asia*, White Lotus Press, Bangkok, 2002, p. 171-206; www.revistamedia.ro; *Moscova dorește o forță de securitate în Asia Centrală*.

- ²⁵ Janusz Bugajski, *Pacea Rece. Noul imperialism al Rusiei*, Casa Radio, București, 2005, p. 287-304.
- ²⁶ Pascal Boniface (coordonator), *L'année stratégique 2005*, Armand Colin, Paris, 2004, p. 68.
- ²⁷ *The World in 2006*, „The Economist Newspaper Limited”, 2005, p. 99; Pascal Boniface, *op. cit.*, p. 223.
- ²⁸ Mihail E. Ionescu, *Security Options in the Wider Black Sea Area: Romania's Case*, în „Papers of the Conflict Prevention Studies Center”, nr. 6, BSU, București, 2003, p. 5-28.
- ²⁹ www.eurasianet.org – „Tajikistan Daily Digest”.
- ³⁰ Stephen Blank, *Black Sea Rivalry*, în „Perspective”, ISCI, Boston University, Volume XVII, No. 2, Martie/Aprilie 2007.
- ³¹ *The World in 2006*, „The Economist Newspaper Limited”, 2005, p. 100. Charles Grant, *Turquie – Europe: les dix règles d'or*, publicat în „Les Echos”, 13 decembrie 2004, www.cer.org.uk/articles.
- ³² Mustafa Aydın, *Europe's Next Shore: the Black Sea Region after EU Enlargement*, în „Occasional Papers”, nr. 53, ISIS, iunie 2004, p. 19-25; www.iss-eu.org.
- ³³ A se vedea în acest sens argumentele prezentate de Zeyno Baran, *The Future of Democracy in the Black Sea Area*, în „Harvard Black Sea Security Program 2005”, p. 19-20.
- ³⁴ Saat Kinkilcioglu, *History in the Making*, Ankara Turkforpol, 3.03.2007.
- ³⁵ *The World in 2006*, „The Economist Newspaper Limited”, 2005, p.100.
- ³⁶ [www.ukraine.be/nato/press/ NATO launches „Intensified Dialogue with Ukraine”](http://www.ukraine.be/nato/press/NATO%20launches%20Intensified%20Dialogue%20with%20Ukraine), 21 aprilie 2005.
- ³⁷ Stephen Blank, *Black Sea Rivalry*, în „Perspective”, ISCI, Boston University, Volume XVII, No. 2, Martie/Aprilie 2007.
- ³⁸ Heiner Hänggi și Fred Tanner, *Promoting Security Sector Governance in the EU's Neighbourhood*, în „Challot Papers”, nr. 80, ISS, iulie 2005, p. 53-59 și 62-65.
- ³⁹ Vladimir Socor, *NATO Prospects in South Caucasus and Eastern Europe*, „Monitor Strategic”, 12, 2004, p. 44-57, www.ispam.ro.
- ⁴⁰ Bruce P. Jackson, *The Archeology of Modern Europe*, NATO Studies Center, POLITEIA – SNSPA, București, 2004, p. 16-23;

www.newamericancentury.org/russia. Bruce P. Jackson, *On Democracy in Russia și The Future of Democracy in the Black Sea Region*, 2005.

⁴¹ General K.V. Totskiy, *Interviu*, publicat în „NATO Special Edition of NATO Revue”, p. 54-56, www.nato.int, summitul de la Istanbul.

⁴² Conform recentei declarații a generalului-locotenent Henry Obering, director al US Missile Defense Agency.

⁴³ Simon Saradzhyan, *A dangerous game in Russia's backyard*, 07.03.07, <http://www.isn.ethz.ch/news/sw/details.cfm?id=17333>.

⁴⁴ Ronald D. Asmus, Bruce P. Jackson, *The Black Sea and the Frontiers of Freedom*, în „Policy Review”, iunie 2004.

⁴⁵ Stephen Blank, *Black Sea Rivalry*, în „Perspective”, ISCIIP, Boston University, Volume XVII, No. 2, Martie/Aprilie 2007.

⁴⁶ V. Socor, *Turning the Baltic Sea into a Second Bosphorus Oil Corridor*, „Eurasia Daily Monitor”, Vol. 4, Issue 46, March 7, 2007.

⁴⁷ Rod al unei inițiative românești prezentate în cadrul reuniunii Comitetului de Agendă din 26 ianuarie 1998, Centrul SECI pentru Combaterea Criminalității Transfrontaliere a fost acceptat ca punct de interes în agenda SECI cu ocazia reuniunii Comitetului de Agendă SECI din 15 aprilie 1998. La 26 mai 1999 se semna la București Acordul de cooperare pentru prevenirea și combaterea criminalității transfrontaliere, ce conținea și Carta de organizare și funcționare a Centrului SECI de la București. Centrul a devenit pe deplin operațional în 2001, odată cu semnarea acordului de sediu al Centrului între România și Pactul de Stabilitate pentru Europa de Sud-Est (PSESE). Instituție internațională interguvernamentală, Centrul SECI are în compunerea sa patru grupuri de lucru pentru combaterea traficului de ființe umane, traficului de droguri, fraudelor comerciale și terorismului.

⁴⁸ Instrument de maximă importanță în investigarea, diagnosticarea și contracararea riscurilor și amenințărilor la adresa mediului de securitate din Balcani, SESECAP a fost adoptat cu prilejul summitului NATO de la Budapesta (29 mai 2001) și reprezintă o inițiativă românească dezvoltată sub egida SECI. Succesul acesteia a dus la permanentizarea exercițiului în cadrul *South East Europe Security Cooperation Steering Group* (SEEGROUP), anume creat ca structură specializată în acest sens. Cu

prilejul summitului NATO de la Reykjavik, 15 mai 2002, statele SECI au reiterat interesul și sprijinul pentru studiul mediului de securitate din Balcani și pentru cele două instrumente create – SESECAP și SEEGROUP.

⁴⁹ Trebuie precizat că Republica Moldova este singura țară din CSI care este și membră a Pactului de Stabilitate pentru Europa de Sud-Est. Acest stat a obținut calitatea de observator încă din iunie 2001.

⁵⁰ Bilanțul financiar al PSESE pentru cele două Mese Regionale – Bruxelles (mai 2000) și București (octombrie 2001) – depășește cu puțin 5 miliarde de euro. Dacă adăugăm reuniunea extraordinară PSESE pentru R.F. Iugoslavia și sumele alocate de aceasta reconstrucției iugoslave, rezultatul total, din acest punct de vedere, este cel puțin descurajant. Nevoile financiare ale regiunii pentru susținerea proceselor de reconstrucție postconflict și de tranziție se situează unui ordin de mărime superior acestor sume.

⁵¹ Vladimir Socor, *Guam in Kyiv: Another Summit of Good Intentions*, May 25, 2006, http://www.wjamestown.org/edm/article.php?article_id=2371115.

⁵² La summitul GUAM de la Kiev, România a participat în calitate de stat observator.

⁵³ A se vedea în acest volum contribuția lui Șerban F. Cioculescu, *Coridoarele energice în Regiunea Extinsă a Mării Negre – tendințe și nize strategice*, p. 107-170.

⁵⁴ *The World in 2006*, „The Economist Newspaper Limited”, 2005, p. 99.

⁵⁵ *The CIA World FactBook*, 2005, <http://www.cia.gov/cia/publications/factbook/geos/ro.html>.

⁵⁶ *CIA World FactBook*, 2005, consideră că PIB al Rusiei calculat în funcție de paritatea puterii de cumpărare era în 2004 de 1 408 miliarde de dolari.

⁵⁷ *The World in 2006*, „The Economist Newspaper Limited”, 2005, p. 97-100.

⁵⁸ His Excellency Mr. Traian Băsescu, *Welcome Speech*, în „Security and Cooperation”, No. 1/2006, George C. Marshall Romania Magazine, p. 3-4.

⁵⁹ Andrew Retman, *EU's New Black Sea Policy Faces Russian Misgivings*, 16.02.2007, <http://euobserver.com/9/23494>.

⁶⁰ Joshua Kucera, *The United States Develops a Strategic Plan for the Black Sea*, March 1, 2007, <http://www.eurasianet.org>.

⁶¹ Zeyno Baran, *The Future of Democracy in the Black Sea Area*, in „Harvard Black Sea Security Program”, 2005, p. 8-24.

CONSIDERAȚII ASUPRA CONCEPTULUI DE REGIUNE EXTINSĂ A MĂRII NEGRE

Șerban Liviu Pavlolescu

În ultimii ani un nou concept s-a afirmat în literatura de specialitate și a pătruns în forță pe agende de lucru ale factorilor majori de decizie de pe scena internațională. Acesta reprezintă, din punctul de vedere al balanței de securitate europene, o deschidere către un spațiu ce a fost, pentru o lungă perioadă de timp, o componentă marginală în structurarea sa. Acest proces asociază securității continentale, alături de determinantele preexistente relaționate spațiului pontic, dimensiuni și condiționări noi ce sporesc paleta riscurilor și amenințărilor ce operează la nivelul acesteia.

Dincolo de acest prim nivel de discuție, în plan academic, deschiderea invocată mai sus înseamnă atât o inventare, cât și o redescoperire. Regiunea Extinsă a Mării Negre¹ și evoluțiile mediuului său de securitate în perioada post-Război Rece se constituie relativ tardiv ca subiect independent de studiu și în conjuncție cu alte arii specifice de interes. Avem de-a face cu o inventare în măsura în care Regiunea Extinsă a Mării Negre, asemenea altor concepte similare apărute în perioada post-Război Rece, încearcă un răspuns la o realitate complexă caracterizată prin fluiditatea și prin impredecibilitatea multora dintre evoluțiile mediuului

internațional de securitate, precum și prin căutările încă în curs la nivelul sistemului relațiilor internaționale. Discuțăm despre o redefinire în măsura în care acest areal are o identitate și o voce distincte în ecuația de securitate continentală și a reprezentat din cele mai vechi timpuri o regiune de maximă importanță în eforturile de asigurare a securității statelor și arealului în ansamblul său.

În plan practic, deschiderea în discuție complică și mai mult ecuația de securitate europeană, adăugându-i valențe și determinări noi. Acest curs al evenimentelor aduce pleiada factorilor de risc, focarelor de conflict și instabilității circumscrise regiunii Mării Negre în balanța de securitate continentală, impunând discutarea și soluționarea la nivelul factorilor de decizie eurpeni cu atribuții în acest sens a multiplelor probleme de securitate asociate acestui areal.

În acest context, demersul nostru își propune să identifice, pe de o parte, dimensiunile definitorii actuale ale conceptului de Regiune Extinsă a Mării Negre, iar, pe de alta, să inventarizeze definițiile și determinările anterioare cunoscute ale acestui concept consemnate ca atare în bibliografia ce i-a fost consacrată în decursul timpului. Lucrările care stau la baza analizei pe care o propunem au fost reținute ca reprezentative în urma unei cercetări bibliografice aprofundate. Ele reprezintă rodul unei selecții operate în masa documentară disponibilă.

I. După cum am menționat, conceptul de Regiune Extinsă a Mării Negre a fost lansat relativ recent de către cercetătorii Ronald D. Asmus și Bruce P. Jackson într-un studiu publicat în iunie 2004 în revista „Policy Review”.² Cu toate că expresia ca atare este introdusă în discuție odată cu acest articol, procesul propriu-zis de sedimentare a determinărilor sale, de structurare

și de configurare este cu mult mai vechi. Putem spune că preocupări care susțin această linie de conduită, structurând în accepțiunile sale actuale ideea în discuție, încep să se afirme la nivelul anului 2000, fiind inaugurate de analize dezvoltate de către unele dintre cele mai importante institute de studii de securitate și apărare europene.³ Mai mult decât atât, demersul celor doi cercetători nu este singular, în iunie 2004, data apariției articolului mai sus-citat apărând, sub egida Institutului pentru Studii de Securitate al Uniunii Europene, un studiu dedicat aceluiași subiect – Regiunea Extinsă a Mării Negre – sub semnătura lui Mustafa Aydın.⁴

Completează referințele deja enunțate o paletă variată de publicații apărute în peisajul științific de specialitate în această perioadă: „Journal of Southeast Europe and the Black Sea Studies”, „Journal of Southern Europe and the Balkans”.

Interesul regăsit pentru această regiune, care începe să se simtă, din ce în ce mai pregnant la începutul secolului al XXI-lea, nu este unul întâmplător. El răspunde, pe de o parte, unor probleme specifice regiunii care capătă o pondere deloc neglijabilă în securitatea continentală odată cu demararea și dezvoltarea proceselor de extindere europeană și euroatlantică. Astfel, dacă la nivelul ultimului deceniu al secolului XX deficitul de securitate caracteristic Regiunii Extinse a Mării Negre (și aici avem în vedere moștenirea imperială sovietică, așa-numitele conflicte înghețate, precum și riscurile de securitate neconvenționale, cum ar fi migrația ilegală, criminalitatea transfrontalieră ori con-tribanda) poate și este în mare măsură ignorat ori obiect al unui interes marginal, odată cu integrarea europeană și euroatlantică a statelor central-est europene și, în special, odată cu aderarea la NATO și UE a României și Bulgariei și cu perspectiva integrării Turciei, aceste probleme nu mai pot fi trecute cu vederea. În

plus, deceniul de indiferență și gestuime prin intermediul terțiilor a riscurilor și amenințărilor de securitate din această zonă (vezi OSCE și mai ales Federația Rusă), departe de a fi produs o soluționare firească și parțială, a condus la o perpetuare și accentuare a stării de instabilitate și insecuritate regională care au început să afecteze de o manieră semnificativă mediul de securitate european și euroatlantic.

Pe de altă parte, este evident că, în actualele condiții de funcționare și devenire a sistemului relațiilor internaționale după septembrie 2001, al constituirii coaliției internaționale antiteroriste și al operațiilor militare pe care aceasta le poartă în Afganistan și Irak, arealul pontic capătă o nouă dimensiune geopolitică și devine un obiect privilegiat de studiu pentru specialiștii în domeniu, și nu numai.

Din această perspectivă, demersurile privind definirea și analizarea Regiunii Extinse a Mării Negre, preocupările pentru deficitul de securitate ce îi este circumscris, precum și decizia de a interveni activ în gestionarea mediului regional de securitate răspund unor nevoi ce se încadrează în tendințele existente în evoluția sistemului relațiilor internaționale și în modificările ce intervin în acțiunea politică externă a unora dintre actorii majori ai scenei internaționale.

II. Dincolo de aceste considerații introductive și de interesul pe care îl suscită în anii din urmă acest areal, în ceea ce privește studiile și analizele de specialitate vizând Regiunea Extinsă a Mării Negre, o primă constatare ce se impune este aceea a existenței mai multor tendințe în dezvoltarea acestora în funcție de epoca istorică tratată și de aceea în care au fost alcătuite studiile în discuție. Perioadele istorice ale colonizării grecești, ale civilizației elenistice, bizantine și otomane beneficiază, în cadrul

lucrărilor ce se interesează de regiunea Mării Negre, de o abordare mai mult sau mai puțin globală, fiind evidentă existența unei viziuni de ansamblu asupra regiunii, mod de înțelegere și concepere a arealului pontic ce se impune și în demersul științific. Un exemplu care ilustrează perfect această tendință este celebra lucrare a lui Gheorghe Brătianu, *Marea Neagră. De la origini și până la cucerirea otomană*.⁵ Este drept că acest tip de analiză este înlesnit de faptul că, într-o epocă istorică sau alta, regiunea Mării Negre, cu excepția unor scurte perioade de multipolaritate, s-a aflat sub dominația, vezi chiar ocupația fizică, a unei singure mari puteri, exemplele bizantin ori otoman fiind cele mai cunoscute.

Regiunea Extinsă a Mării Negre așa cum transpare ea din studiile ce îi sunt dedicate și care acoperă perioada de timp invocată are un contur precis, incluzând în granițele sale teritoriale riverane Mării Negre. Întinderea arealului pontic ca obiect de studiu diferă în funcție de epoca istorică și de contextul geopolitic, fiind mai mare sau mai mică ori conectată unuia sau altuia dintre spațiile continentale adiacente în funcție de vectorul politic, economic și militar dominant în regiune. În acest context, spațiul pontic este, în același timp, un bastion de apărare a continentului european și o cale a invaziilor ce îl vizează. În ambele cazuri, el se constituie într-un punct de contact și comunicare între lumi și civilizații diferite.

Pentru perioadele modernă și contemporană, declararea Crizei Orientale și, odată cu secolul al XIX-lea, apariția și dezvoltarea mișcărilor de eliberare națională, complexitatea evoluțiilor pe care le înregistrează în diferite părți ale zonei extinse a Mării Negre au favorizat, și chiar impus, o abordare fragmentară a istoriei acestei zone. Teren favorit de derulare a confruntărilor

maioare ale conflictelor ruso-austro-turce ce și-au pus amprenta pe istoria Crizei Orientale în ultimele decenii ale secolului al XVIII-lea și în prima jumătate a celui următor (al XIX-lea), Peninsula Balcanică este, de departe, cel mai atent și intens studiat subareal al regiunii în discuție. O astfel de evoluție a istoriografiei și analizei geopolitice și militare se explică, pe de o parte, prin notorietatea și implicațiile deosebite ale desfășurărilor din regiune, care la mijlocul secolului al XIX-lea devenise un factor major în ecuația de securitate europeană. Pe de altă parte, emergența națiunilor balcanice, crearea statelor naționale în regiune, întregul proces de inventare⁶ a națiunii și naționalității prin care acestea trec se reflectă și în producția istoriografică, și nu numai, care este destinată construcției naționale. Rezultatul este o bibliografie de specialitate fragmentată după criterii spațiale, naționale, cronologice, tratând problematici înguste, o bibliografie, mai presus de orice, partizană, fie că este vorba de studii și analize apărute în statele regiunii ori în statele europene interesate și implicate în gestionarea crizei orientale. Această caracteristică impregnată în producția științifică a epocii moderne este una dominantă pentru regiunea Mării Negre și ea se perpetuează pe tot parcursul acesteia și a celei contemporane.

Mai mult, date fiind liniile de fractură ce o traversează pe parcursul secolului al XX-lea (cordonul sanitar instituit la frontierele URSS în anii interbelici, Cortina de Fier postbelică), regiunea nu beneficiază nici măcar de o tratare unitară în studiile de sinteză dedicate continentului european, considerentele de ordin ideologic și politic, precum și semnificația confruntării între blocuri politico-militare opuse impunându-și primatul în fața celor geopolitice, geostrategice ori istorice care argumentează în favoarea unei viziuni globale și unei tratări în interdependență a

evoluțiilor înregistrate la nivelul diferitelor componente sub-regionale ale arealului pontic.

Ca o notă specifică a bibliografiei dezvoltate pe problematici diverse în anii de sfârșit ai secolului al XIX-lea și la începutul celui următor trebuie să subliniem faptul că, în acest peisaj fragmentat și particularizant, se impune atenției noastre un subiect din ce în ce mai profund și bogat tratat, care se constituie în germeul unei viziuni globale asupra spațiului extins al Mării Negre – problematica statului și regimului navigației internaționale în două regiuni-cheie ce definesc această zonă: Strâmtoarea și Dunărea. Cele două sunt analizate din diverse perspective, de la cea a dreptului internațional la cea a balanței de forțe și evoluțiilor politico-militare circumscrise confruntării dintre marile puteri ale epocii pentru reglementarea regimului acestor regiuni-cheie în controlul întregului spațiu pontic și al accesului către regiuni conexe acestui spațiu, precum zona Mării Caspice ori cea central-asiatică. În bibliografia dedicată acestei chestiuni se disting printre alte contribuții cele ale juristului, specialist în drept internațional, Nicolae Dașcovici⁷, ale lui Georges Demorgnay⁸ ori Voyslav M. Radovanovic⁹ etc.

Perioada post-Război Rece și dispariția liniilor de diviziune impuse până atunci de confruntarea ideologică, politică, economică și militară ce a dominat sistemul relațiilor internaționale în anii postbelici a deschis o nouă eră în viziunea analiștilor și cercetătorilor de specialitate asupra acestui areal și asupra evoluțiilor ce îi sunt circumscrise.

Dincolo de acești factori pozitivi care au sporit potențialitatea unei tratări globale, de ansamblu, a regiunii și a problematicii circumscrise acesteia, evoluțiile conflictuale înregistrate în acest areal și noile linii de sciziune pe care să se constituie în spațiul geopolitic în discuție au favorizat, în conformitate și cu reacția comunității internaționale la crizele ce s-au succedat în Balcani,

Caucaz ori în Transnistria, dezvoltarea unei expertize punctuale și, de cele mai multe ori, concentrate pe răspunsuri limitate la sfidările ce s-au impus atenției actorilor locali și internaționali implicați în gestionarea evoluțiilor mediului de securitate regional. O a doua linie de fractură pe care să se instituționalizeze este aceea operată de către specialiști între țările aparținând spațiului pontic divizate în state foste comuniste și ex-sovietice, categorii mari de studiu ce implică abordări și viziuni sistemice diferite asupra evoluțiilor lor politice, economice, sociale, militare și de altă natură. Lor li se adaugă state aparținând direct spațiului pontic, precum Turcia, ori incluse în Regiunea Extinsă a Mării Negre de pildă Grecia, țări care nu au cunoscut experiența comunistă și care se constituie în cazuri particulare prin raporturile pe care le au cu principalele organisme internaționale de securitate implicate în managementul crizelor și focarelor conflictuale din acest areal – NATO și UE –, precum și prin contribuția pe care sunt chemate să o aibă, din această perspectivă, în cadrul eforturilor de structurare și consolidare a securității regionale. În acest context, modalitățile de tratare ale acestui areal și problemele sale de securitate ce se manifestă în mediul de specialitate sunt variate și conferă acestuia o geografie, dimensiuni geopolitice și de analiză de securitate diferite în funcție de unghiul de analiză și obiectul de interes al studiilor dezvoltate. Alături de o abordare unitară a acestei regiuni, cu delimitări și determinări specifice, se manifestă, cel puțin pentru primul deceniu post-Război Rece, o alta fragmentată și fragmentară ce atribuie diferitelor sale componente valori și subordonări exterioare acestui areal.

Studiile și analizele dezvoltate în perioada post-Războiului Rece de către instituții prestigioase de specialitate susțin aserțiunea unui răspuns imediat și determinat în fundamentarea și ar-

gumentarea unor dispoziții ale factorului de decizie politic, precum și al coexistenței celor două viziuni diametral opuse asupra regiunii și componentelor sale. Un exemplu în acest sens poate să îl constituie regiunea Balcanilor, care s-a impus atenției comunității internaționale, a Uniunii Europene și NATO în special, date fiind implicațiile instabilității dezvoltate în acest areal pentru securitatea europeană și internațională. Urmrând și răspunzând acestei preocupări pentru arealul invocat, Institutul de Studii de Securitate al Uniunii Europene a dezvoltat, în consecință, o serie de analize concepute a oferi factorilor de decizie politică europeni o expertiză centrată pe problemele punctuale care se ridicau în fața lor, expertiză destinată a documenta și fundamenta pentru decizia acestora în gestionarea focarului de criză balcanic.¹⁰ Un alt exemplu, care împinge mult mai departe specializarea, este cel al *Conflict Studies Research Centre* (Sandhurst, UK) care a dezvoltat seria de studii paralele pe spațiile balcanic, central-est european și ex-sovietic.¹¹

În paralel cu această expertiză specializată, în instituțiile de cercetare s-au conceput și unele dintre studiile recente asupra evoluțiilor înregistrate la nivel global în regiunea Mării Negre și asupra valorii de referință geopolitică și geostrategică a acestui areal în contextul securității europene și euroatlantice.¹²

Alături de evoluțiile prezentate mai sus, există și o a doua direcție care se manifestă prin apariția unor studii de sinteză și a unor analize globale ce vizează părți sau ansamblul Regiunii Extinse a Mării Negre. Lucrări precum cele ale Barbarei Jelavich¹³ ori Misha Glenny¹⁴ pentru spațiul balcanic sunt reprezentative pentru această viziune. Printre lucrările care pot fi citate în acest context pentru spațiul caucazian se numără și acelea ale lui F. Longuet-Marx¹⁵, Wilhelm G. Lerch¹⁶ sau Michael Mesbahi¹⁷.

Acestora li se adaugă, începând cu ultimul deceniu al secolului XX, studii care își propun analiza unor problemele generale circumscrise spațiului extins al Mării Negre, tendință care se amplifică în condițiile mutațiilor survenite în sistemul relațiilor internaționale după septembrie 2001. Temele principale ale acestui nou demers prospectiv vizând Regiunea Extinsă a Mării Negre în ansamblul său sunt mediul de securitate regional, riscurile și amenințările la adresa acestuia, dezvoltarea cooperării și colaborării regionale și subregionale, procesele de reformă cunoscute de statele ex-comuniste în vederea atingerii obiectivelor edificării unui regim politic democratic și al unei economii viabile de piață. Printre aceste lucrări se numără și cele ale lui Terry D. Adams, Michael Emerson, Laurence David și Marius Vahl¹⁸, Tunc Aybak¹⁹, Andrew Cottey²⁰, Renata Dwan²¹, Sarah Hobson²², Oleksandr Pavliuk, Ivanna Klymush-Tsintsadze²³, Charles Sebe²⁴, ori seria *Black Sea Regional Profile* a Institutului pentru Studii Internaționale și de Securitate din Sofia²⁵.

III. La finele acestei treceri în revistă a bibliografiei de specialitate consacrate Regiunii Extinse a Mării Negre și diferitelor aspecte ale devenirii sale istorice putem afirma că, dincolo de varietatea evidentă și de direcțiile, câteodată divergente, de analiză pe care le îmbracă demersurile vizând înțelegerea, explicarea și analizarea acestui areal, există o convergență de poziții în ceea ce privește recunoașterea existenței sale și a importanței pe care o deține în contextul general-european. Posibilele definiții actuale, precum și determinările care îi sunt atribuite sunt sintetizate în câteva lucrări deja citate, lucrări care fundamentează demersul nostru analitic vizând stabilirea unor coordonate definitorii și a determinărilor circumscrise acestui concept. Avem în vedere lucrările coordonate

de către Graeme P. Herd și Fotios Mostakis²⁶, precum și aceea a Annei Aldis²⁷, premergând și anunțând interesul sporit pentru zonă exprimat prin conceptualizarea la care vor proceda Ronald Asmus, Bruce P. Jackson²⁸ și Mustafa Aydın²⁹.

Pentru Herd și Mostakis, regiunea Mării Negre cuprinde statele direct limitrofe acesteia – Ucraina, Federația Rusă, Georgia, Turcia, Bulgaria și România. Lor li se adaugă state precum Armenia, Azerbaidjan, Moldova și Grecia care, deși nu aparțin direct arealului, sunt legate de acesta prin „istorie, soluționarea conflictelor înghețate și trecutul comun sovietic”³⁰. Regiunea este concepută ca o parte a unui ansamblu mai larg, statele regiunii interacționând atât între ele ca parte a arealului pontic, cât și cu diferitele componente ale ansamblurilor geopolitice la care sunt parte CSI, pentru statele ex-sovietice, UE și NATO pentru Grecia, NATO pentru Turcia etc. Mai mult decât atât, chiar dacă nu sunt incluse direct, indirect, prin maniera de tratare și prin construcția obiectului de studiu, regiuni precum cea caucaziană sunt considerate a fi parte a ansamblului geopolitic pontic.³¹ În acest context, Regiunea Extinsă a Mării Negre conservă pe de o parte linii de fractură și divizări evidente pe modelul de analiză consacrat în timpul Războiului Rece. Pe de altă parte, modul în care este conceput spațiul pontic indică clar emergența unei tratări unitare a regiunii ca și componentă distinctă a sistemului de securitate continental cu o dublă funcționalitate de pod, legătură a Europei cu spațiile central-asiatic și cel al Orientului Mijlociu, precum și de *gatekeeper* al identității europene.³²

Principalele caracteristici ale mediului de securitate circumscris acestui areal sunt fluiditatea și impredicibilitatea evoluțiilor sale, instabilitatea sistemică care afectează o parte dintre statele regiunii (cu referire specială la cele aparținând

spațiului ex-sovietic), impactul pe care factorii de risc caracteristici acestei zone îl au asupra securității europene în ansamblul său. Inventarul riscurilor și amenințărilor regionale cuprinde ca principale componente: conflictele înghețate, instabilitatea sistemică la nivelul statelor ex-comuniste din regiune aflate în plin proces de edificare a unor structuri politice democratice și a unei economii de piață viabile cu toate riscurile derivate din acest proces – șomaj, criminalitate organizată întra și transfrontalieră, slăbiciunea societății civile, proliferarea orizontală a tehnologiilor legate de producția de arme de distrugere în masă, migrația ilegală, fenomenul „statelor slabe” etc.³³ Lor li se adaugă o serie de factori de risc clasici, precum aceia ai minorităților etnice, religioase și politice și a acțiunii lor disolutive la adresa statelor naționale ori acela al conflictelor interstatale.³⁴

Atât rolul actorilor internaționali implicați în gestionarea mediului de securitate regional, precum OSCE ori ONU, cât și impactul pe care procesele de extindere a UE și NATO îl dețin în atențuarea și eliminarea unora din factorii de risc la adresa acestuia reprezintă un alt punct de interes pentru autorii studiului în discuție. Din acest punct de vedere întărirea prezenței NATO în regiune prin admiterea României și Bulgariei, precum și perspectiva începerii negocierilor de aderare ale Turciei la UE sunt considerate a influența pozitiv evoluția mediului de securitate pontic. Organismele de cooperare regională edificate în regiune, asemenea BSEC (Black Sea Economic Co-operation), sunt considerate a fi lipsite de substanță și puțin eficiente față de nevoile de securitate din zonă.³⁵ Rolul puterilor din acest spațiu constituie un alt punct de interes, în acest context fiind subliniată, printre altele, influența negativă pe care relativa slăbiciune a Rusiei, ca actor regional și european major, o are asupra evoluțiilor mediului

de securitate din regiune, îndeosebi în ceea ce privește statele aparținând spațiului ex-sovietic.³⁶

Principala concluzie care rezultă din demersul în discuție este aceea a coerenței ansamblului geopolitic pontic, a specificității și, totodată, importanței riscurilor și amenințărilor circumscrise acestuia pentru mediul de securitate continental. În acest context, evidențindu-se, pe de o parte, relativa lipsă de interes față de areal, ce a dominat la nivelul structurilor europene în ultimul deceniu al secolului XX, se subliniază pe de altă parte necesitatea implicării active a Uniunii Europene, a NATO și a altor actori ai scenei internaționale în gestionarea problemelor de securitate manifeste în Regiunea Extinsă a Mării Negre, evoluții care influențează de o manieră semnificativă stabilitatea și coerența mediului de securitate general-european.

Culegerea de studii coordonată de către Anne Aldis³⁷ duce și mai departe discuția asupra Regiunii Extinse a Mării Negre și a determinărilor asociate acesteia din diverse puncte de vedere, fie ele economice, politice, sociale, militare ori de securitate. Arealul pontic poate avea delimitări geografice variabile în funcție de punctul de vedere și de criteriile de analiză ce i se aplică. Analiza pe care dr. Oleg Serbrian o întreprinde în acest sens este revelatoare.³⁸ Regiune marginală și lipsită de cea mai mare parte a atributelor unui ansamblu geopolitic autonom în timpul Războiului Rece, Marea Neagră își regăsește potențialul geostrategic și geopolitic odată cu disoluția URSS și cu prăbușirea regimurilor comuniste est-europene. Aceste evenimente cumulate au avut drept consecință o modificare majoră a echilibrului regional și continental, Rusia înregistrând o pierdere evidentă a ponderii în ecuația de securitate europeană și chiar pontică, cu o afirmare temporară a Turciei ca putere regională, precum și cu emergența unor noi actori statali. Regiunea Mării Negre în noua

sa configurație include atât statele direct limitrofe, cât și pe acelea aparținând subansamblurilor geopolitice constituite de regiunile balcanică și caucaziană. Interdependența dintre bazinele pontic și caspic este și ea una dintre coordonatele definitorii ale tabloului. Factorii regionali de putere importanți în context sunt Federația Rusă, Ucraina și Turcia. Contribuțiile dr. Julia Grigorieva și C.W. Blandy insistă asupra factorilor de instabilitate din regiune incluzând în arealul extins pontic, prin analiza situațiilor conflictuale și a posibilităților căi de soluționare a acestora, atât regiunea Balcanilor, cât și cea caucaziană.³⁹ În acest context, un rol central în analizele celor doi îl deține chestiunea conflictelor înghețate și rolul pe care-l joacă aceste focare de instabilitate în economia mediului de securitate regional și general-european.

Dincolo de contribuțiile citate, un rol important în conturarea conceptuală și delimitarea geografică, geopolitică și geografică a regiunii Mării Negre revine și altor studii incluse în volum, cum sunt cele aparținând lui Stuart Hensel, Liviu Mureșan, Giovanni Ercolani, C. W. Blandy și Yury Temirov.⁴⁰ Regiunea Extinsă a Mării Negre se conturează ca o unitate geopolitică și geografică distinctă, cu un rol bine definit în „concertul” strategic continental. Evoluțiile înregistrate la nivelul acesteia sunt în consonanță cu schimbările similare din spații geopolitice adiacente, precum cel european ori caspic, iar factorii de risc activi la nivelul mediului de securitate regional, cât și posibilele evoluții negative ale acestuia sunt de natură să afecteze substanțial securitatea europeană. În acest context, prezența unor actori internaționali precum NATO ori UE este nu numai dezirabilă, dar și necesară, iar spațiul în discuție tinde să ocupe un rol din ce în ce mai important în economia asigurării propriei securități a acestora. Mai mult decât atât, stringența unor chestiuni precum

aceea a resurselor energetice impune cu și mai mare tărie arealul pontic ca singură rută alternativă de tranzit a resurselor energetice caspice și central-asiatice către continentul european, evitându-se în acest fel dependența de o singură sursă energetică – în acest caz Federația Rusă.

În concluzie, putem afirma că demersul coordonat de către Anne Aldis ne oferă imaginea unei Regiuni Extinse a Mării Negre pe deplin conturată, care include un larg spațiu dincolo de frontierele sale geografice propriu-zise. Interfață între spațiul european și cel central-asiatic și al Orientului Mijlociu, arealul pontic reprezintă o provocare pentru UE și NATO, chemate să se implice ferm în gestionarea mediului de securitate regional și în contracararea factorilor de risc convenționali și neconvenționali ce se manifestă la nivelul său.

Perioada de timp care desparte aceste două prime studii analizate mai sus de celelalte două ce definesc ca atare conceptul de Regiune Extinsă a Mării Negre în accepțiunea sa actuală este una marcată de studii punctuale investigând aspecte distincte ale arealului și problematicii circumscrise acestuia. În această categorie putem cita studii precum cele ale lui Thomas Valasek⁴¹, Nicholas Dima⁴² ori Alexander Goncharenko⁴³.

Readucerea în dezbaterea publică a Regiunii Extinse a Mării Negre se produce la nivelul anului 2004 prin articolul cercetătorilor americani Ronald D. Asmus și Bruce P. Jackson.⁴⁴ Principala justificare pe care autorii o oferă pentru interesul regăsit pentru această regiune rezidă în schimbările dramatice pe care le suferă mediul de securitate internațional după 11 septembrie 2001 cu întreaga lor pleiadă de reconsiderări de priorități în ierarhia riscurilor de securitate și reasezări de rol și importanță în harta geopolitică și geografică a lumii. Lor li se adaugă evoluțiile înregistrate în procesele de largire a NATO și UE

care aduc aceste două organisme internaționale de securitate în vecinătatea acestui areal. Completează tabloul considerente ce țin de resursele regionale, îndeosebi de cele energetice, vitale în asigurarea securității europene.

Delimitările la care procedează autorii în conturarea Regiunii Extinse a Mării Negre țin seama de considerente geopolitice, geostrategice și istorice. Regiunea include, alături de statele limitrofe bazinului pontic, regiunile Balcanilor și Caucazului. Argumentele pentru acest decupaj sunt multiple, mergând de la istoria comună, până la convergența de interese a actorilor regionali. Instabilitatea sistemică asociată proceselor de reconstrucție societală în statele ex-sovietice și ex-comuniste ale regiunii, focarele de conflict deschis ori „înghețat” existente, factorii de risc neconvenționali adiacenți acestor evoluții, precum contrabanda, traficul de arme și droguri, migrația ilegală, criminalitatea organizată transfrontalieră etc., sunt principalele caracteristici ale unui mediu de securitate instabil. Afectând nu numai securitatea regională, dar și pe cea general-continentală, factorii de risc în discuție sunt utilizați în argumentarea și structurarea ideii necesității includerii pe harta europeană de securitate a REMN și de implicare a Uniunii Europene și NATO în gestionarea problemelor de securitate circumscrise acestui areal. Invocând exemplul Balcanilor și al proceselor de stabilizare a regiunii încununare de succes, se pledează pentru necesitatea repetării unei astfel de experiențe în arealul extins al Mării Negre, subliniindu-se rolul instituțiilor internaționale mai sus-citate în promovarea și susținerea proceselor de edificare a unor regimuri politice democratice, a unor economii de piață viabile, a unor relații intra- și interstatale bazate pe cooperare și colaborare.

Mai mult decât atât, REMN este nu doar o frontieră, o zonă-tampon la frontierele estice ale Uniunii Europene și NATO, dar și

un areal de legătură esențial în conectarea spațiului european cu regiunile caspică, central-asiatică și a Marelui Orient Mijlociu. Reușita eforturilor de stabilizare și democratizare a regiunii, implicarea activă a UE și NATO în gestionarea securității regiunii sunt concepute ca instrumente esențiale de asigurare a unui mediu de securitate european coerent și viabil, de dezvoltare a unor legături stabile și de influențare în sens pozitiv a evoluțiilor din regiunea Marelui Orient Mijlociu. Totodată, acest demers este de natură să asigure conectarea sigură și dezvoltarea unor căi de comerț și transport existente încă din Antichitate, asemenea Drumului Mătăsii, precum și accesul facil la resursele energetice caspice și central-asiatice cruciale în economia securității energetice europene.

Paleta demersurilor preconizate pentru dezvoltarea unei veritabile politici pontice la nivelul UE și NATO include, pe lângă încurajarea și dezvoltarea aranjamentelor și acordurilor de cooperare regională existente, și transplantarea unor dintre instrumentele deja probate și care și-au dovedit eficiența în stabilizarea și democratizarea unor regiuni precum cea est-europeană și a Balcanilor. Sunt avute în vedere: noua politică de vecinătate europeană, parteneriatul pentru pace, precum și structuri de cooperare și colaborare regională edificate în Balcani – Pactul de Stabilitate. Implicarea activă a acestor organizații de securitate internaționale este concepută, totodată, ca un mijloc de încurajare a proceselor de democratizare și edificare a unei economii de piață funcționale în Rusia și de potențare a acesteia în direcția unei modificări de substanță în politica sa externă, în sensul revenirii la vechiul său instrument geopolitic al „jocului de sumă zero”.

Concomitent cu acest demers, sub egida Institutului de Studii de Securitate al Uniunii Europene era publicat, în iunie 2004,

studiul profesorului Mustafa Aydın.⁴⁵ Decupajul teritorial pe care acesta îl operează, precum și motivațiile pentru o reconsiderare a rolului REMN sunt, în mare măsură, aceleași ca și în cazul articolului lui Asmus și Jackson. Ceea ce diferă este unghiul de analiză care nu este unul euroatlantic, ci european, analiza lui Aydın structurându-se în jurul procesului de extindere a Uniunii Europene. În context, trebuie să subliniem că nu există o diferență în identificarea și analizarea factorilor de risc la adresa securității regionale, precum și a impactului pe care aceștia îl au nu numai la nivelul arealului în discuție, ci și în plan general-european. Ca o diferență față de studiul precedent analizat se cuvine să menționăm și locul deosebit pe care îl ocupă în economia demersului lui Aydın organizațiile și aranjamentele de cooperare regională existente în zonă, precum și importanța pe care o are pentru UE implicarea sa în gestionarea mediului de securitate regional, în buna derulare a proceselor de transformare socială în sensul democratizării și edificării unor relații de bună vecinătate în curs în REMN. În concluzie, putem afirma că urmând o cale diferită de analiză față de studiul lui Asmus și Jackson, Mustafa Aydın reușește să ajungă la o imagine similară a REMN atât în determinările sale geopolitice, geostrategice ori istorice, cât și în identificarea riscurilor și amenințărilor existente la adresa securității regionale și în trasarea căilor de acțiune pentru combaterea și contracararea acestora. Justificând, pe de o parte, atribuirea paternității conceptului cu același titlu ca și cercetătorii americani, analiza lui Aydın argumentează, pe de altă parte, prin înseși diferențele subliniate în procesul analitic derulat, precum și prin concluziile comune cu ale demersului mai sus-citat necesitatea și justetea conceptului, cât și existența ca unitate geopolitică și geostrategică a REMN.

Ulterior acestei deschideri, lucrările având drept obiect REMN și diferitele componente ale tabloului de securitate, economic, politic, militar pe care îl constituie, asupra locului și rolului pe care îl ocupă în ansamblul geopolitic și geostrategic european au cunoscut o creștere semnificativă. Punctuale ori generale, aceste lucrări răspund unei nevoi reale de expertiză asupra spațiului rezultând din evoluțiile înregistrate la nivelul ei și din conexiunile acestui areal cu regiuni de interes precum Marele Orient Mijlociu ori arealele caspic și central-asiatic, nevoie cu atât mai acută în contextul general al operațiilor din Afganistan și Irak ale coaliției internaționale antiteroriste. Ilustrative pentru această direcție sunt studii precum cel coordonat de către Oleksandr Pavliuk și Ivanna Klympush-Tsintsadze⁴⁶, culegerea de studii publicată în două volume de către Colegiul de Apărare NATO în decembrie 2005⁴⁷ ori cea editată în 2006 de Central Asia-Caucasus Institute & Silk Road Studies Program⁴⁸. Producția editorială invocată, atât contribuțiile citate, cât și celelalte care completează tabloul bibliografiei ultimilor ani pe acest subiect, aduce noi precizări și dimensiuni conceptului de Regiune Extinsă a Mării Negre, determinărilor și dimensiunilor sale definitorii. Nu putem spune însă că asistăm la o redefinire semnificativă față de demersurile deja analizate aparținând lui Asmus și Jackson, respectiv Aydın.

IV. Regiunea Extinsă a Mării Negre este fără îndoială o realitate a hărții geopolitice europene. Punct de confluență, de dialog și de schimburi economice, culturale etc., Regiunea Extinsă a Mării Negre este, totodată, și un spațiu de confruntare. Bi-biografia existentă dedicată regiunii contribuie la conturarea imaginii unui complex regional de securitate în sensul dat de Barry Buzan⁴⁹. Pe de altă parte însă, cu toate demersurile mai

vechi sau mai noi din partea unor state printre care și România, în sensul definirii unei linii de acțiune politice distincte privind REMN, nu credem că putem vorbi despre existența, la nivelul populațiilor statelor riverane, a unei identități comune referitoare la apartenența la această regiune. Tradiția, caracterul de zonă de contact între spații cu determinări geopolitice, culturale și economice diferite contribuie la aceasta. Rezultatele dezamăgitoare ale unor inițiative regionale precum BSEC, caracterul și implicarea limitate, caracteristice altora precum BLACKSEAFOR (Black Sea Force) ori Black Sea Harmony, susțin această aserțiune. Membre ale unor spații economice, politice, societale și culturale diferite, aspirând la integrarea în organisme economice, politice și de securitate diverse ori membre ale unor astfel de organizații, statele REMN mai au un drum lung de parcurs până la constituirea și dezvoltarea unei identități comune.

Dincolo de aceste considerații, așa cum rezultă din studiile și analizele invocate, conceptul de REMN este unul cu o geometrie variabilă și cu multiple referențiale. Nu există o definiție unanim invocată și nu există nici măcar un areal geografic stabil și strict delimitat la care să se facă apel. Urmând exemplul altor concepte vehiculate în literatura de specialitate contemporană precum Marele Orient Mijlociu, REMN are o geometrie variabilă ce se ajustează în funcție de nevoile celor ce o utilizează în analizele și studiile dezvoltate. Există însă un maxim și un minim a ceea ce poate constitui arie geografică acoperită de acest concept. Configurația minimală este dată de circumferința în termeni geografici a Mării Negre și cuprinde statele riverane acesteia. O astfel de interpretare este prezentă în analizele asupra cooperării militare în regiunea Mării Negre și instrumentelor militare create în acest scop – BLACKSEAFOR și Black Sea Harmony.⁵⁰ Configurația maximală include regiuni precum Balcanii

de Vest, Caucaz ori Marea Caspică. Variabilă ca întindere, aceasta suferă modificări în funcție de obiectul de interes al demersului ce analizează și descrie regiunea. Studiul asupra unor probleme precum aceea a resurselor energetice ori, mai precis, a necesității pentru continentul european de identificare și dezvoltare a unor alternative la resursele energetice rusești operează cu conceptul de Regiune Extinsă a Mării Negre, concept ce include, în context, un vast areal geografic întins de la Marea Caspică la Balcanii⁵¹. La fel este cazul în ceea ce privește studiul problemelor de securitate ale zonei, de la dezechilibrele geopolitice și geostrategice provocate de dispariția URSS și emergența unor noi state, republici ex-sovietice, până la conflictele ce au marcat evoluția lor internă și internațională în epoca post-Război Rece.⁵²

Principalele referențiale pe care le putem identifica în cadrul studiilor care dezvoltă și utilizează conceptul de REMN sunt cele energetice, de securitate, de protecția mediului, de tranziție postcomunismă și dezvoltare a unor regimuri politice democratice și economii de piață viabile. Aceste categorii au conținuturi variate, cele mai importante, din punctul de vedere al literaturii de specialitate ce le investighează, fiind cele aparținând domeniilor securității regionale și resurselor energetice. Avem în vedere subiecte printre care: conflictele înghețate, riscurile convenționale de securitate (conflicte interstatale, factori de risc religioși, economici, politici, etnici), precum și așa-numitele noi riscuri ori riscuri neconvenționale de securitate (fenomenul „statelor slabe”, contrabanda, corupția instituțională, crima organizată, traficul de droguri, de arme și substanțe periculoase, migrația ilegală). Terorismul și ofensiva coaliției internaționale antiteroriste din Afganistan și Irak, noul rol geopolitic și geostrategic pe care îl capătă în acest context Regiunea Extinsă a Mării Negre vin să întregască acest tablou.

NOTE

¹ Dintre toate denumirile alternative (Zona Extinsă a Mării Negre, Regiunea Extinsă a Mării Negre, Zona Lărgită a Mării Negre etc.), autorii acestui volum au ales denumirea Regiunea Extinsă a Mării Negre (REMND).

² Ronald D. Asmus, Bruce P. Jackson, *The Black Sea and the Frontiers of Freedom*, în „Policy Review”, iunie-iulie 2004, p. 17-26.

³ Graeme P. Herd, Fotios Moustakis, *Black Sea Geopolitics: Dilemmas, Obstacles & Prospects*, Conflict Studies Research Center Series, G 84, Sandhurst UK, July 2000; Yannis Valinakis, *The Black Sea Region: Challenges and Opportunities for Europe*, Institute for Security Studies, European Union, „Chailiot Papers”, no. 36, Paris, July 1999.

⁴ Mustata Aydin, *Europe's next Shore: The Black Sea Region after EU Enlargement*, Institute for Security Studies, European Union, Occasional Papers, no. 53, Paris, June 2004.

⁵ Gheorghe Brătianu, *Marea Neagră. De la origini și până la cucerirea otomană*, Polirom, Iași, 1999.

⁶ Conform definiției și procesului dezvoltate de către Benedict Anderson (*Imagined Communities*, Verso, London, 1983) și a detalierei operate de către Maria Todorova în lucrarea sa *Balkanii și balcanismul*, Editura Humanitas, București, 2000.

⁷ Nicolae Dașcovici, *La question du Bosphore et des Dardanelles*, Georg & Cie Libraires-Éditeurs, Genève, 1915; *Idem*, *Marea noastră sau regimul strămtorilor*, Tipografia Alexandru A. Terek, Iași, 1937.

⁸ Georges Demorgny, *La question du Danube. Histoire politique du Bassin du Danube. Études des divers régimes applicables à la navigation du Danube*, Paris, 1911.

⁹ Vojslav M. Radovanovici, *Le Danube et l'application du principe de la liberté de la navigation fluviale*, Genève, 1925.

¹⁰ Nicole Gnesotto, *Lessons of Yugoslavia*, Institute for Security Studies, Western European Union, „Chailiot Papers”, no. 14, Paris, March 1994; Jopp, Mathias, eds., *The Implications of the Yugoslav Crisis for Western Europe's Foreign Relations*, Institute for Security Studies, Western European Union, „Chailiot Papers”, no. 17, October 1994; Sophia Clément, *Conflict Prevention in the Balkans: Case Studies of Kosovo and the FYR of*

Macedonia, Institute for Security Studies, Western European Union, „Chailiot Papers”, no. 30, Paris, December 1997; Dimitrios Triantaphyllou, eds., *What Status for Kosovo ?*, Institute for Security Studies, Western European Union, „Chailiot Papers”, no. 50, October 2001; Judy Batt eds., *The Western Balkans moving on*, Institute for Security Studies, European Union, „Chailiot Papers”, no. 70, October 2004 etc.

¹¹ O simplă consultare a site-ului acestei instituții este găitoare în acest sens, www.defac.ac.uk/colleges/cscr.

¹² Graeme P. Herd, Fotios Moustakis, eds. *op.cit.* și *Security in the Black Sea Region: Perspectives et Priorities*, Conflict Studies Research Centre Series, G 93, Sandhurst UK, March 2001; Yannis Valinakis, *op.cit.*, ori Mustata Aydin, *op.cit.*

¹³ Barbara Jelavich, *Istoria Balcanilor*, 2 vol., Institutul European, Iași, 2000.

¹⁴ Misha Glenny, *The Balkans, 1804-1999. Nationalism, War and Great Powers*, Granta Books, London, 1999.

¹⁵ F. Longuet-Marx, *Caucase. Axes anciens, nouveaux enjeux*, Ceres, Genève, 1998.

¹⁶ Wilhelm G. Lersch, *Der Kaukasus, Nationalitäten, Religionen und Grossmächte im Widerstreit*, Europa Verlag, Berlin, 2000.

¹⁷ Michael Meshahi, *Central Asia and the Caucasus after the Soviet Union. Domestic and International Dynamics*, University Press of Florida, Miami, 1992.

¹⁸ Terry D. Adams, Michael Emerson, Laurence David și Marius Vahl, *Europe's Black Sea Dimension*, Centre for European Policy and International Centre for Black Sea Studies, Brussels and Athens, 2002.

¹⁹ Tunc Aybak, *Politics of the Black Sea. Dynamics of Cooperation and the Black Sea Realities*, Taurus Publishers, London and New York, 2001.

²⁰ Andrew Cottee, *Subregional Cooperation in the New Europe: Building Security, Prosperity and Solidarity from Barentz to the Black Sea*, Macmillan, London, 1999.

²¹ Renata Dwan, *Building Security in Europe's New Borderlands: Subregional Cooperation in the Wider Europe*, ME Sharpe and the EastWest Institute, Armonk, New York and London, 1999; Renata Dwan and Oleksandr Paviuk, *Building Security in the New States of Eurasia: Subregional*

- Cooperation in the Former Soviet Space*, ME Sharpe and the EastWest Institute, Armonk, New York and London, 2000.
- ²² Sarah Hobson, *The Black Sea in Crisis*, World Scientific Publishing Co., Singapore, 1999.
- ²³ Oleksandr Pavliuk, Ivanna Klympush-Tsintsadze, *op.cit.*
- ²⁴ Charles Sebe, *Les pays de la Mer Noire: dans la crainte des conflits à venir*, L'Harmattan, Paris, 1997.
- ²⁵ *Black Sea Regional Profile: The Security Situation and the Region Building Opportunities*, Institute for Security and International Studies, Sofia, 2000-2005.
- ²⁶ Graeme P. Herd și Fotios Mostakis, *op.cit.*
- ²⁷ Anne Aldis, *Security in the Black Sea Region: Perspectives & Priorities*, Conflict Studies Research Centre Series, G 93, Sandhurst UK, March 2001.
- ²⁸ Ronald Asmus, Bruce P. Jackson, *op.cit.*
- ²⁹ Mustafa Aydın, *op.cit.*
- ³⁰ Graeme P. Herd și Fotios Mostakis, *op.cit.*, p. 1.
- ³¹ *Ibidem*, p. 3.
- ³² *Ibidem*, p. 7.
- ³³ *Ibidem*.
- ³⁴ *Ibidem*, p. 3-4.
- ³⁵ *Ibidem*, p. 12-13.
- ³⁶ *Ibidem*, p. 14-15.
- ³⁷ Anne Aldis, *op.cit.*
- ³⁸ Dr. Oleg Serebrian, *Some Considerations about Reactivation of the Black Sea Geostrategic Ensemble*, în Anne Aldis, *op.cit.*, p. 3-7.
- ³⁹ Dr. Julia Grigorieva, *The Region under Tensions: Current Black Sea Region Stability Factors* și C.W. Blandy, *The Black Sea Basin: Obstacles to Peaceful Development*, în Anne Aldis, *op.cit.*, p. 8-15, respectiv 15-20.
- ⁴⁰ Stuart Hensel, *Economic Reform and the Region's Prospects – A Western View*, dr. Liviu Mureșan, *The Black Sea Economic Cooperation*, Giovanni Ercolani, *Economic Stability and Security in the Black Sea*, C. W. Blandy, *The Black Sea: Energy Politics and Pressures*, prof. Yuri Temirov, *Security in the Black Sea Region: Military Threats*, în Anne Aldis, *op.cit.*, p. 21-47.

- ⁴¹ Thomas Valasek, *US Policy toward the Caspian and Black Sea Region*, în „The Quarterly Journal”, no. 1, March 2003, p. 15-22.
- ⁴² Nicholas Dima, *The Black Sea Region: New Economic Cooperation and Old Geopolitics*, în „The Journal of Social, Political and Economic Studies”, Spring 2003, p. 77-96.
- ⁴³ Alexander Goncharenko, *Caspian-Black Sea Security Challenges and the Regional Security Structures*, în „The Quarterly Journal”, vol. III, no. 2, June 2004, p. 1-7.
- ⁴⁴ Ronald D. Asmus, Bruce P. Jackson, *op.cit.*
- ⁴⁵ Mustafa Aydın, *op.cit.*
- ⁴⁶ Oleksandr Pavliuk, Ivanna Klympush-Tsintsadze, *op.cit.*
- ⁴⁷ Jean Dufourcq, Lionel Ponsard, *The Role of the Wider Black Sea Area in a Future European Security Space*, 2 vol., NATO Defense College, Research Branch, Rome, December 2005.
- ⁴⁸ Svante Cornell, Anna Jonsson, Niklas Nilsson, Per Haggstrom, *The Wider Black Sea Region: An Emerging Hub in European Security*, The Central Asia-Caucasus Institute, Paul H. Nitze School of Advanced International Studies, Uppsala, Washington D.C., 2006.
- ⁴⁹ Barry Buzan, Ole Waever, *Regions and Powers. The Structure of International Security*, Cambridge University Press, Cambridge, 2003, p. 40-83.
- ⁵⁰ O astfel de interpretare reducând strict regiunea la statele limitrofe Mării Negre este vizibilă în luările de poziție oficiale și în studiile dezvoltate asupra zonei în Turcia și nu numai. Explicațiile unei astfel de interpretări în de dorința unora dintre statele regiunii de a evita o revizuire a acordurilor reglementând regimul internațional al Strămtorilor și, prin consecință, a arealului pontic. Interviu cu specialiștii ASAM (Turcia) în noiembrie 2006.
- ⁵¹ Vezi Alexander Goncharenko, *op.cit.*; Thomas Land, *The Black Sea: Economic Developments and Environmental Dangers*, în „Contemporary Review”, March 2001, p. 144-151; Mustafa Aydın, *Regional Cooperation in the Black Sea and Integration into Euro-Atlantic Structures*, în *The Role of the Wider Black Sea in a Future European Security*, NATO Defense College, Research Branch, Rome, December 2005, p. 31-43; A. Neebet Pamir, *Energy and Pipeline Security in the Black Sea and Caspian Sea*

Regions: Challenges and Solutions, în Aleksandr Pavliuk, Ivanna Klympush-Tsintsadze, *op.cit.*, p. 123-156.

⁵² Ronald D. Asmus, Bruce P. Jackson, *op.cit.*; Mustafa Aydin, *op.cit.*; Nicholas Dima, *op.cit.*

CORIDORELE ENERGETICE ÎN REGIUNEA EXTINSĂ A MĂRII NEGRE - TENDINȚE ȘI MIZE STRATEGICE

Șerban F. Cioculescu

Lumea contemporană, în ansamblul ei, este dependentă de existența resurselor energetice, dintre acestea petrolul și gazele fiind de maximă importanță. Până la eventuala descoperire a unor resurse alternative, presiunea pe care statele consumatoare o creează asupra celor producătoare este una semnificativă și ea tinde să crească în viitorul apropiat. Statele consumatoare au o stare de vulnerabilitate față de cele producătoare, dar între cele două categorii există o anumită interdependență.

Desigur, aceste bogății naturale sunt dispersate în multe zone ale globului, cele mai cunoscute fiind Orientul Mijlociu, Rusia-CSI, Africa de Nord și America Latină. Conform previziunilor Agenției Internaționale a Energiei, în anul 2030 va exista o cerere de energie cu 50% mai mare decât actualmente. Petrolul, gazele și cărbunile vor avea o pondere de circa 80% din totalul consumului energetic mondial.¹ Agenția Internațională a Energiei a apreciat că în 2015 cererea mondială de energie va spori cu o treime, adică cu 240 milioane barili pe zi. Cererea globală de petrol ar putea crește cu 32% în 2015, ajungând la 93 milioane barili pe zi. Cererea de gaz va spori și ea cu 45%.²

Zona Caucazului și a Mării Negre prezintă o importanță strategică și economică deosebită, fiind vorba atât de o regiune

producătoare de hidrocarburi, cât și de o zonă de transport al acestora. Studii bine documentate arată că în viitor va spori consumul acestor resurse, pe fondul existenței marilor poli de putere, state industriale avansate. Complexul de securitate format de statele din Regiunea Extinsă a Mării Negre (REMIN) va fi remodelat pe termen mediu și lung și de aspectele energetice. Ținând seama de dispersarea resurselor în lume și de existența unor zone turbulente (Orientul Mijlociu, Africa de Nord), se anticipează o creștere a interesului marilor puteri și a celor regionale pentru zona lărgită a Mării Negre. Chiar dacă se vor face progrese vizibile în folosirea energiei alternative, dependența marilor consumatori de petrol și de gaze naturale va rămâne una reală. Estimări credibile arată că petrolul și gazele vor acoperi, la orizontul anului 2020, 37,9%, respectiv 28,5% din cererea mondială de energie.³

După cum se știe, zona extinsă a Mării Negre este locul de trecere a hidrocarburilor din Rusia, Asia Centrală și Caucaz către Europa. În ordinea importanței lor, statele care posedă strategii regionale cu dimensiune energetică au în vedere, în primul rând, marii producători de gaze și petrol – Rusia, Kazahstanul, Azerbaidjanul, Turkmenistanul, dar și Iranul. În viitor, SUA, UE, China, Japonia, dar și India, Rusia vor concura pe piața mondială a energiei spre a avea un acces cât mai larg și mai avantajos din punct de vedere financiar la hidrocarburi.

Conductele principale

Conducta Burgas-Alexandropolis a apărut ca un proiect energetic în 1991, exact în perioada în care URSS se afla în curs de destrămare. Conducta va conecta Bulgaria, Grecia și Rusia și

va avea o lungime de 285 de kilometri. Costul total al proiectului se ridică la aproximativ 800-900 de milioane de dolari, iar capacitatea de transport va fi de circa 800 000 de barili pe zi. Inițial, cantitatea pompată va fi de 35 de milioane tone de petrol anual, urmând a se ajunge la 50 de milioane tone.⁴ Se estimează că va fi gata la orizontul anului 2011, asigurând conectarea Asiei Centrale cu bazinul Mării Egee (spațiul lărgit al Mediteranei). Finanțarea se realizează doar din fonduri private. Președintele rus V. Putin a declarat că proiectul Burgas-Alexandropolis este o prioritate pentru sectorul energetic al Rusiei și pentru consumatorii europeni ai hidrocarburilor din spațiul Rusiei.⁵ Proiectul a beneficiat de un lobby intens din partea Bulgariei și Greciei pe lângă statele membre ale UE, fiind vorba de o conductă care tranzitează teritoriile a două state membre ale Uniunii. Petrolul din Azerbaidjan și cel din Kazahstan va aproviziona această conductă, el plecând din portul Novorossiisk și ajungând pe coasta Mării Egee. Rusia va evita în acest fel tranzitul prin Ucraina și Belarus, state care au devenit mai greu de controlat din punct de vedere politic, și de asemenea prin Strâmtoari, acolo unde Ankara se opune de regulă sporirii cantităților tranzitate.⁶ Așa cum subliniază analiștii economici, traseele cele mai probabile sunt Burgas-Alexandropolis și Burgas-Bitola-Vlore, proiectul fiind susținut cu putere de Rusia, Germania, Grecia și Bulgaria.⁷ În orice caz, Rusia va controla 51% dintre acțiunile consorțiului multinational ce va construi conducta, prin companiile Trasnft (33,4 % din acțiunile alocate Rusiei), Rosneft (33,3%) și Gazprom-Neft (33,3%). Trasnft deține monopolul conductelor petroliere în Rusia, iar directorul acesteia a anunțat încă din aprilie 2006 că susține ferm proiectul. 75% din companie este controlată de către statul rus, dar, comparată cu Gazprom, are o minimă independență decizională față de cercurile de putere de la Kremlin.

În ultima perioadă se vorbește insistent de posibilitatea atragerii unor noi parteneri precum Chevron Texaco, din SUA, și KazMunaiGazk, din Kazahstan, pentru construirea și exploatarea acestei infrastructuri. Rusia pare să preseze companiile implicate în gestionarea conductei CPC (*Caspian Pipeline Consortium*) să suporte o parte din costurile conductei Burgas-Alexandropolis, sugerându-le, conform unor analize bine documentate, că este o condiție pentru sporirea volumului de hidrocarburi tranzitate prin CPC, de la circa 27 de milioane de tone anual, în prezent, la peste 60 de milioane de tone. Această creștere fusese prevăzută acum câțiva ani, dar nu s-a materializat, fapt ce a condus la mari pierderi pentru cele două companii petroliere.

Unii analiști politici privesc foarte critic proiectul Burgas-Alexandropolis, evidențiind faptul că el va spori dependența statelor membre ale UE de Rusia. Vladimir Socor afirmă chiar că Burgas-Alexandropolis ar putea fi „prima conductă controlată de Rusia de pe teritoriul UE și al NATO”⁸. În opinia sa, aceasta nu va servi interesului UE de a diversifica sursele de energie, deoarece cantitatea de combustibil livrat va depinde finalmente de voința Moscovei. Petrolul va fi adus cu vapoarele din Novorossiisk și Tnapse, eventual și din porturile Odessa și Pyvdeni de pe coasta ucraineană.

Rusia a încurajat construirea conductei pentru a evita zona Strâmtoării turcești și a bloca eventuale accidente ecologice sau restricții impuse de turci. Noua conductă va permite ocultura acestor coridoare de trecere foarte aglomerate și concurența cu ruta Baku-Tbilisi-Ceyhan. În septembrie 2006, șefii de stat din cele trei țări tranzitate de conductă au semnat un acord politic spre a grăbi începerea construcției acesteia, însă neînțelegerile apărute între anumite companii petroliere din Grecia și Bulgaria,

cu privire la alocarea cotelor de exploatare, au împiedicat acest lucru. Președintele Putin a avertizat cele două state să-și rezolve aceste diferențe economice, în caz contrar riscând să-și piardă statutul de țări tranzitate și beneficiile economice aferente acestuia.⁹ A făcut astfel o aluzie la mai vechea propunere a Turciei adresată Rusiei de a participa la aprovizionarea unei conducte între porturile Samsun și Ceyhan, ignorată în favoarea celei care unește Burgas cu Alexandropolis. Pe 15 martie 2007, Putin a vizitat Grecia, iar unul dintre obiectivele sale a fost chiar semnarea de către șefii de stat din țările implicate a acordului de demarare a construcției conductei.

Conducta Baku-Tbilisi-Ceyhan conectează Turcia, Azerbaidjan și Georgia. Cu cei 1 760 de kilometri, oleoductul este al doilea ca lungime din lume. În mai 2005 a devenit operațională prima capacitate de transport. SUA au sprijinit constant construirea acesteia, ca o metodă de a evita controlul absolut al Rusiei asupra petrolului caspic. De aceea, s-a spus că această conductă are o importanță geopolitică la fel de mare ca și cea economică propriuzisă.¹⁰ Unii analiști au mers chiar până la a afirma că „Rusia vede conducta Baku-Tbilisi-Ceyhan ca fiind o conspirație a SUA spre a scoate din regiune”¹¹. Liderii statelor implicate în construirea oleoductului Baku-Tbilisi-Ceyhan s-au reunit pe 13 iulie 2006 la Istanbul pentru a celebra inaugurarea acestuia. Principali investitori sunt British Petroleum, compania petrolieră de stat din Azerbaidjan (SOCAR), firmele americane Unocal Corp. și Chevron, Statoil din Norvegia, TPAO din Turcia și Eni SpA din Italia. Importanța strategică a conductei constă în voința de a ocoli spațiul controlat geopolitic de Rusia și de a oferi un anumit grad de independență Occidentului față de resursele rusești.

Oleoductul evită teritoriul Rusiei, iar insistența unor oficiali americani pentru realizarea proiectului a dus la eticheta de strategie „antirusă” a acestuia. Există opt stații de pompare, iar petrolul caspic este dirijat către bazinul Mediteranei. Circa 4 miliarde de dolari au fost investite de companiile europene și americane în acest proiect. Portul turcesc Ceyhan este terminalul unei foste conducte (închisă actualmente) care lega Irakul de Turcia. Prin utilizarea acestui traseu, Turcia vrea să descarcе traficul maritim de hidrocarburi prin strâmtoarele Bosfor și Dardanele, evocând pericolul permanent al unor accidente ecologice. Se așteaptă ca volumul transportat zilnic prin conductă să fie de 1 milion de barili pe zi.

În plus, din 2007, Kazahstanul ar putea începe să pompeze 3 milioane tone de petrol anual în Baku-Tbilisi-Ceyhan, conform acordului-cadru din iunie 2006 privind sistemul de tranzitare a petrolului dinspre Kazahstan către Azerbaidjan. În 2005 s-a vorbit de posibila creare a unui consorțiu al gazelor între Ucraina, Rusia și Germania. Însă propunerea Kievului de a fi incluse aici și Uzbekistan, Turkmenistan, Kazahstan a fost respinsă ferm de Moscova. Din acel moment, Kazahstanul a decis să practice o politică de independență energetică atât față de Rusia, cât și față de Occident.¹² Aspectul sensibil din punctul de vedere al securității energetice este dat de faptul că traseul conductei este apropiat de unele focare de conflict: Kurdistan, Cecenia, Nagorno-Karabah, Abhazia și Osetia. De asemenea, nu trebuie neglijat nici riscul seismic. Momentan, petrolul din Kazahstan va circula nu pe conductă, ci pe vapoare, iar volumul anual inițial nu va depăși 7 milioane de tone. Abia prin 2010 se poate ajunge la 20 de milioane de tone.

Deoarece compania rusă Transneft a refuzat să accepte sporirea cantității de petrol din Kazahstan furnizat prin *Caspian*

Pipeline Consortium, de teama concurenței cu petrolul rusesc la tranzitarea prin Bosfor, Kazahstanul va dirija probabil o mare parte din petrolul său către Baku-Tbilisi-Ceyhan, după ce se va construi o conductă de legătură cu Baku, de 800 de kilometri. Atunci, se vor putea exporta 25 de milioane de tone anual în plus prin BTC. Kazahstanul a atras deja companii de prestigiu pentru exploatarea zăcămintului Kashagan, fapt ce va deveni realitate la orizontul anului 2009.

În 2015, producția de petrol a Kazahstanului va ajunge probabil la circa 150 de milioane de tone anual (3,5 milioane de barili pe zi), fiind disputată de China, statele din UE, Rusia, Ucraina etc. Prin comparație, în 2005 producția zilnică de petrol a fost de 1,2 milioane de barili pe zi. Consorțiu de companii petroliere care a construit Baku-Tbilisi-Ceyhan a pus la punct un set de măsuri de siguranță foarte riguroase și o *Joint Pipeline Security Commission*, în ideea de a descuraja tentativele de sabotaj sau furt din partea populațiilor locale, care nu întodeauna au acceptat de bunăvoie exproprierile. Există și un sistem de camere de luat vederi, dar și de pază armată regulată în cele trei state străbătute de conductă. Cu fonduri date de *British Petroleum* (BP), Georgia a înființat de curând așa-numitul *Strategic Pipeline Protection Department* (SPPD), compus din peste 700 de persoane.¹³ Turcia și Azerbaidjan nu au semnat cu BP acorduri suplimentare de protecție și pază, bazându-se pe forțele armate naționale. La rândul lor, SUA, spre a descuraja potențialele atacuri teroriste asupra platformelor de exploatare a hidrocarburilor din Marea Caspică, au lansat inițiativa *Caspian Guard*, prin care oferă Azerbaidjanului și Kazahstanului echipamente și instrucțiuni pentru activitățile gărzii de coastă. La rândul ei, Rusia a propus crearea *Casfor*, o organizație de securitate prin cooperare a statelor caspice, proiect respins de actorii importanți ai regiunii.

Baku-Tbilisi-Erzurum este o conductă de gaze inaugurată la finele lui 2006. Acest coridor energetic este deja folosit pentru transportarea gazului natural ce provine din marele zăcăământ *offshore* al Azerbaidjanului, Shah Deniz. Exploatarea oferă 3,4 milioane de metri cubi de gaz și 1 300 de tone de gaz condensat pe zi. Estimările arată că în viitorul apropiat se va ajunge la 5,6 milioane de metri cubi și 2 500 tone pe zi. Deși totul era pregătit pentru darea în funcțiune a conductei încă din octombrie 2006, momentul s-a amânat până în decembrie același an. Georgia primește 5% din gazele livrate Turciei (ca taxă de tranzit) și are dreptul să cumpere alte 5% la un preț preferențial (55 de dolari mia de metri cubi). În așteptarea livrărilor de gaz azer, Georgia a primit asigurări de la Azerbaidjan că acest stat poate servi drept coridor de tranzit pentru gazele iraniene cumpărate de georgieni. Însă capacitatea maximă de transport nu poate depăși 2 mii de metri cubi pe zi, ceea ce reprezintă abia 30% din nevoile Georgiei.¹⁴

În 2007, deschiderea unor noi capacități de exploatare ar putea ridica producția la nivelul de 6 milioane de metri cubi pe zi, respectiv 8,4 miliarde metri cubi anual și 2 milioane tone de gaz condensat. Repartiția cotelor de gaz între Azerbaidjan, Georgia și Turcia se face conform acordului semnat în decembrie 2006 de cele trei state pe teritoriul căroră trece conducta respectivă. În 2001 se semnase un acord prealabil prin care Turcia urma să dispună de 6,6 milioane de metri cubi de gaz pe an, restul cantității revenind Georgiei și Azerbaidjanului.¹⁵ Ulterior, Ankara a acceptat să cedeze o parte din cota sa celorlalți parteneri. Pentru anul 2007, cantitatea totală de gaz ce va tranzita prin această conductă va fi de circa 1,1 miliarde de metri cubi. Baku-Tbilisi-Erzurum permite exportul de gaze către sudul Europei, fără controlul Rusiei.

Baku-Grozni-Novorossiisk.¹⁶ Conducta respectivă a fost construită spre a se transporta petrolul din Kazahstan (Tengiz) către portul rusec la Marea Neagră Novorossiisk, cu o capacitate de încărcare a petrolului de 180 000 de tone per petrolier. Însă această conductă trece prin Cecenia, fiind o posibilă țintă a unor sabotaje și atacuri teroriste. Beneficiile aduse de acest coridor sunt: o capacitate superioară celei a oleoductului Baku-Supsa (6-7 milioane de tone) și construirea unei derivații de ocolire a Ceceniei. S-a realizat și racordarea cu noul terminal petrolier caspic de la Mahachkala. Rusia a urmărit și achiziționarea CTC (Consoțiul de Conducte Caspice), spre a controla exportul din regiunea câmpurilor de exploatare din nordul Kazahstanului și a face conexiunea cu marele terminal petrolier de la Novorossiisk, Cheskaris, care are o capacitate de aproximativ 40 de milioane de tone. Rusia a analizat și posibilitatea construirii între Suhodolhaia și Radionovskaia a unei variante pentru oleoductul Samara-Novorossiisk, spre a evita tranzitarea prin Ucraina. Toate conductele ce duc la Novorossiisk sau Supsa sunt privityte cu iritare de Turcia, deoarece congestionează traficul deja aglomerat prin Strâmtori.

Baku-Daghestan-Novorossiisk. Construirea unei conducte între Novorossiisk și Ceyhan via Georgia a fost un proiect susținut energetic de Rusia, mai ales spre a evita traficul prin strâmtorile Bosfor și Dardanele și pentru a permite tranzitarea prin Rusia a petrolului brut azer și kazah, după lansarea Baku-Tbilisi-Ceyhan. Din cauza conflictului din Cecenia, rușii nu au dorit să construiască o ramificație de conductă prin Caucazul de Nord. În fapt, există o concurență certă între Baku-Tbilisi-Ceyhan și Baku-Daghestan-Novorossiisk. Ultima dintre ele este mai riscantă din punctul de vedere al europenilor, deoarece tranzițează regiunea

secesionistă Abhazia. În să zona Daghestanului cunoaște și ea revolte și mișcări de gherilă ale separatiștilor islamici, de aceea traseul acesta nu este nici el foarte sigur. În ianuarie 2007, Azerbaidjanul a făcut un pas major în acțiunea sa de îndepărtare politico-economică de Rusia. Statul caucazian a refuzat să plătească prețul crescut pentru gaze naturale solicitat de Gazprom (230 de dolari) și concomitent a anunțat că sistează furnizarea de petrol prin conducta Baku-Novorossiisk. Motivul invocat de autoritățile de la Baku este acela că statul are nevoie de rezervele de petrol pentru a le putea folosi pe post de combustibil pentru centralele electrice.¹⁷ Acestea erau până de curând ținute în funcțiune cu gaz rusec... Așadar, Azerbaidjanul, care nu și-a dezvoltat de ajuns infrastructurile de exploatare a gazelor și petrolului la cote suficiente spre a satisface și nevoile interne și pe cele externe, este decis să utilizeze centralele electrice folosind combustibilii din producția internă. Exploatarea la randament maxim a rutei Baku-Tbilisi-Ceyhan și a viitoarei Nabucco va rezolva, probabil, situația energetică a acestei țări.

Conducta Baku-Tbilisi-Supsa a devenit operațională din aprilie 1999. Grație acesteia, Azerbaidjanul a reușit să își transporte petrolul printr-o zonă care scapă controlului Rusiei, principalii beneficiari fiind Azerbaidjanul și Georgia¹⁸. Supsa este un port georgian la Marea Neagră.

Conducta Odessa-Brodi are o lungime de 674 de kilometri. Inițiativa a aparținut Ucrainei și Poloniei, cu sprijinul SUA, iar petrolul provenit din Kazahstan și Azerbaidjan urma să fie transportat astfel către Europa Centrală și de Vest. Volumul tranzitat urma să fie de 40 de milioane tone anual. Guvernul ucrainean urmărea să obțină acces la un petrol superior, ne-

mestecat cu hidrocarburi de mai slabă calitate din Urali, așa cum obișnuia Rusia să facă. S-a convenit să se extindă de la Gdansk la Ploek, iar Comisia Europeană a aprobat un credit pentru studiul de fezabilitate tehnică și comercială. În mai 2002 a devenit operațională prima capacitate de funcționare a conductei, fiind vorba de transportarea a 9 milioane de tone, cu perspectiva de a se ajunge la 14,5 milioane de tone. Petrolul caspic urma să fie dus de la noul terminal Pivdenny până la confluența cu marea conductă Drujba și de acolo către Polonia și Europa de Vest. Societatea ucraineană Naftohaz Ukrayiny și compania subsidiară UkrTransNafta urmau să aibă controlul asupra conductei. Rusia s-a opus acestui proiect care avantaja Polonia, statele baltice și chiar Germania. Cantitatea de petrol tranzitată este foarte mică, ceea ce nemulțumește guvernul de la Kiev. Mai rău, Ucraina nu dispune de banii necesari spre a asigura un flux substanțial și continuu de petrol caspic prin conductă. De asemenea, nu are fonduri spre a conecta Odessa-Brodi cu rafinăriile existente. Rusia a reușit să împiedice Kazahstanul să livreze combustibil pe acest coridor, prin presiuni diplomatice și economice. SUA, prin vocea secretarului pentru energie Bill Richardson, au sprijinit proiectul conductei. În anul 2003, firma ruso-britanică TNK-BP s-a străduit să facă lobby pentru ca petrolul caspic să fie dirijat către sudul Europei, prin Strâmtoarea turcească, nu către Europa de Nord, așa cum dorea guvernul ucrainean.

Abia în aprilie 2003 Kazahstanul, prin compania petrolieră de stat KazMunaGaz, anunța că s-a ajuns la un acord comercial cu firme precum Chevron Texaco, Exxon Mobil, BP, Lukoil – membre ale Consorțiului Tengizchevroil – spre a se pompa 6 milioane tone anual de petrol prin Odessa-Brodi. Deoarece nu existau încă oferte concrete de petrol caspic pentru conductă și

nici potențialii cumpărători nu își manifestau interesul, președintele ucrainean Kucima declara în aprilie 2003 că respectiva conductă ar putea transporta petrol rusesc, fapt ce ar fi adus Kievului un profit de circa 90 de milioane de dolari anual, taxe de tranzitare, plus acces la petrol pentru nevoile economice curente.

În repetate rânduri, oficialii ruși din domeniul energiei au afirmat că Rusia nu dorea ca petrolul său să fie tranzitat către Europa de Nord, deoarece acolo nu exista o piață pentru acest combustibil. Rațiuni economice cereau ca Rusia să găsească un coridor de transport al petrolului către sudul Europei. Acest punct de vedere a fost criticat de secretarul de stat adjuncț pentru afaceri europene și eurasiatice Steven Pifer, care considera că petrolul caspic este cea mai bună soluție pentru Odessa-Brodî, existând atât ofertă, cât și cerere suficiente. Din cauza presiunilor Rusiei și a perspectivelor economice excelente oferite de conducta Baku-Tbilisi-Ceyhan care se afla în construcție, Kazahstanul, prin vocea ambasadorului în Ucraina, anunța că nu are posibilitatea de a oferi suficient petrol pentru acest coridor de transport. În septembrie 2006, președintele ucrainean V. Iușcenko s-a întâlnit cu omologul său azer și a propus ca acest stat să accepte să livreze 4,5 milioane de tone de combustibil pentru Ucraina prin conducta în cauză. Baku a dat de înțeles că este interesat în diversificarea exporturilor de energie.¹⁹

Proiectul Odessa-Brodî a fost readus în discuție în vara anului 2005, atunci când Comisia Europeană a acceptat ca un consorțiu de companii europene să finalizeze studiile necesare construirii unei ramificații a conductei respective, până la Plock, în Polonia. Compania poloneză PKN Orlen este direct interesată să dezvolte sau să preia infrastructuri energetice în Polonia și Germania de

Nord-Est, așadar ea ar putea fi beneficiara extinderii conductei către Plock.

Totuși, la finele anului 2006, au existat destule indicii privind decizia președintelui ucrainean de a renunța la conectarea cu terminalul Plock. Cercurile de afaceri ucrainene din jurul președintelui V. Ianucovici au făcut presiuni pentru conectarea la marea conductă Drujba, care tranzitează Ucraina și Slovacia, reușind să îl atragă de partea lor pe ministrul energiei și combustibililor ucrainean Iuri Boyko²⁰. În acest caz, se vor folosi capacitățile de prelucrare ale rafinăriilor din Cehia, Litvinov și Kralupy. Guvernul ucrainean a manifestat informal preferința sa pentru interconectarea conductei respective cu oleoductul slovac Transpetrol, parte a conductei Drujba. În același timp, Kievul a negociat neoficial cu Gazprom construirea unui gazoduct de conectare, în lungime de 230 de kilometri (capacitate de 20 de miliarde metri cubi/an) între Bohorodcany și Ujhorod, adică la frontiera cu Slovacia.

Dacă pentru Ucraina soluția slovacă este un substituent acceptabil al celei poloneze, din punctul de vedere al statelor membre ale UE ea reprezintă un scenariu mai puțin fericit. Motivul este acela că Rusia are șanse mai mari să achiziționeze conducta slovacă de petrol, în acest caz europenii nereușind să diminueze semnificativ monopolul rusesc asupra gazelor caspice. Polonia este una dintre principalele susținătoare ale Ucrainei privind integrarea în NATO și UE, iar anunțul președintelui Iușcenko de la finele lui octombrie 2006 privind schimbarea direcției conductei a produs iritare la Varșovia. Pe de altă parte, UE, prin vocea comisariatului pentru energie, A. Piebalgs, a anunțat în ianuarie 2007 că dorește o „ramificare” a conductei Drujba spre Lituania, pentru ca petrolul din CSI să poată ajunge și în Polonia și spre statele baltice.

Blue Stream. Este o conductă dirijată de Rusia spre Turcia, cu scopul de a diversifica strategia de export a primei și a împiedica pătrunderea concurenților vest-europeni pe piața turcă. Sunt două conducte îngemănate, cu o capacitate de 565 Bcf (*billion cubic feet* – miliarde de picioare cubice). Construcția s-a terminat în octombrie 2002. Prețul lucrărilor a fost estimat la 3,3 miliarde de dolari. Din februarie 2003, fluxul de gaze a început să se desfășoare în mod constant. Rusia, Turcia și Italia sunt statele implicate în proiectul care se bazează pe un *joint venture* între Gazprom și compania italiană ENI, demarat în 1997. Este o conductă de mare adâncime, pe alocuri ajungând la 2 150 de metri sub nivelul mării. În acest scop, s-a folosit tehnologia Saipem 700, furnizată de firma italiană ENI. Blue Stream are punctul de plecare în sudul Rusiei, la Izobilnoy, străbate bazinul Mării Negre, ajungând la Samsun în Turcia și, de acolo, la Ankara. Așadar, Turcia are peste 800 de kilometri de conductă. În septembrie 2006, președintele Rusiei, V. Putin, s-a întâlnit cu Alexei Miller, directorul Gazpromului, propunând construirea unei a doua conducte Blue Stream cu dublu traseu – pentru gaze și petrol. În acest fel, capacitatea de transport va spori de la nivelul de 3,7 miliarde de metri cubi în 2006 la circa 30 de miliarde de metri cubi în momentul când noile conducte vor deveni operaționale. Blue Stream 2 va putea transporta 8 miliarde de metri cubi anual, dintre care 5 miliarde vor fi destinate Italiei. Firma italiană ENI și Gazprom sunt în principiu de acord să semneze un contract preliminar în acest sens, dar și compania ungară MOL este interesată să participe la proiect.

Opinia publică turcă este oarecum îngrijorată de dependența energetică a Turciei față de Rusia, dar și de intenția rușilor de a restructura sistemul turcesc de conducte. În plus, Ankara nu dorește să irite UE, în care aspiră să se integreze. UE nu vrea

să vadă Rusia acaparând toate coridoarele de transport al energiei către Europa, lucru cu care Turcia este de acord.²¹ Însă ea nu vrea să obstrucționeze proiectul de teama unor represalii rusești, cum ar fi diminuarea fluxurilor energetice prin Blue Stream sau alegerea unui coridor energetic către Grecia, marea rivăla istorică. Oficialii turci știu că Rusia a conceput Blue Stream 2 și ca pe un rival al conductei Nabucco, existând o probabilitate crescută ca prima conductă să devină operațională înainte de cea de-a doua, din pricina distanței mai mici și a obstacolelor geografice.²² Ei mai realizează și că europenii nu vor tolera nimic care să fie ostil proiectului Nabucco, în care s-au pus atâtea speranțe privind diversificarea rutelor de aprovizionare cu energie.

Dacă totuși turcii acceptă planul ruseesc al conductelor suplimentare, este posibil să asistăm la construirea unei conducte de legătură între Ceyhan și Samsun, așadar s-ar ajunge la conectarea Baku-Tbilisi-Ceyhan cu Blue Stream²³, ultima fiind un gazoduct submarin care conectează prin Marea Neagră portul ruseesc Djughba cu portul turcesc Samsun (de o capacitate de 16 miliarde de metri cubi anual).

Totuși, reticențele Turciei ar putea să se risipească rapid, în condițiile în care și unele state membre ale UE sunt gata să semneze acorduri cu companiile ruse de petrol și gaze, chiar în dauna proiectului Nabucco. La mijlocul lunii martie, guvernul ungar a anunțat că este dispus să accepte extinderea Blue Stream dinspre Turcia și Balcani pe teritoriul ungar. Dacă Ungaria tinde să devină un nod energetic pentru gazul ruseesc destinat Europei Centrale, atunci solidaritatea statelor din UE va primi o lovitură serioasă. Unele voci critice au acuzat Budapesta de sabotarea proiectului Nabucco, așadar eventualul accept al Ankarei nu va face decât să înrăutățească atmosfera tensionată în acest moment. Guvernul turc nu va putea afirma precum cel ungar, prin vocea primului-ministru, că Nabucco este „un vis îndepărtat”, deoarece

a dat multiple asigurări că are un interes major în realizarea acestuia. Un eventual eșec al Nabucco ar spori sentimentul de neîncredere al mulțor europeni la adresa Turciei, ca potențial candidat la integrarea în UE.

Constanța-Pancevo-Trieste

România este foarte interesată de realizarea acestui proiect al Conductei Paneuropene de petrol PEOP, prin care țifeiul caspic ar ajunge în Italia, trecând prin Balcanii de Vest. Proiectul concurează cu Burgas-Alexandropolis, acesta din urmă fiind puternic susținut de Rusia. Factorii de decizie din România au beneficiat de sprijinul unor cercuri politice și economice influente din Franța și Italia, dar și de sprijinul diplomatic al UE și SUA, conștiente de importanța terminalului din portul Constanța în transportarea petrolului caspic către Europa de Vest. De asemenea, Miștia și Navodari sunt considerate centre de rafinare (combinate petrochimice) valoroase. România ar urma să cheltuiască circa 1,25 miliarde de dolari la un volum de 40 miliarde de tone țifei pe an sau chiar 2,1 miliarde de dolari pentru un volum de 80-90 de miliarde pe an. În schimb, ar primi ca taxă de tranzit suficient petrol spre a alimenta majoritatea rafinărilor existente în țară. Petrolul ar urma să vină din Kazahstan până la Novorossiisk, apoi până la Constanța. S-a stabilit de către experții români și străini că traseul România-Iugoslavia (Serbia)-Croatia-Italia (Trieste) ar fi varianta optimă în plan economic. Lungimea conduitei ar fi de circa 1 400 de kilometri, luându-se în calcul și posibilitatea utilizării unui al doilea terminal la Marea Adriatică, cel de la Omisali. S-a vorbit de transportarea a peste 30-40 milioane de tone de țifei anual (660 000 de barili pe zi). Costul estimativ ar fi de 1-1,5 miliarde de dolari. România este avantajată de existența unor segmente de conductă gata realizate, anume

cel dintre Constanța și Pitești, fiind necesară doar realizarea conexiunii Pitești-Pancevo, cu inversarea sensului de funcționare a pompelor de petrol din orașul sârbesc. Petrolul ar urma să meargă de la Pancevo la Trieste și Omisali, la prețuri destul de scăzute.²⁴ Omisali, port croat la Adriatică, este varianta de traseu care ar permite conectarea mai rapidă cu Trieste, prin Slovenia (*South East European Line*). Riscurile politice sunt relativ mici, deoarece Serbia, moștenitoare alături de Muntenegru a fostei Iugoslavii, tinde spre integrarea în NATO și UE, așa dar este puțin probabil să se ajungă din nou la conflicte precum cele din anii '90 ai secolului trecut. Un risc mai mare îl reprezintă posibila poluare cu petrol a râurilor din sudul României și implicit a Dunării. Din această conductă s-ar putea desprinde o ramificație către sudul Ungariei și centrul Sloveniei, urmând ca traseul acesteia să fie spre Trieste. De aici, se poate realiza interconectarea cu Trans-Alpine Pipeline care transportă combustibilul către Austria, Germania și Cehia. Deși România a depus eforturi diplomatice majore, căutând să convingă statele occidentale de avantajele strategice și economice ale acestui traseu energetic, se pare că s-a preferat Baku-Tbilisi-Ceyhan. Există și o rivalitate între aceste trasee – Constanța-Trieste și Burgas-Alexandropolis, inclusiv Baku-Tbilisi-Ceyhan²⁵ –, dar acest fapt nu trebuie să afecteze relațiile dintre statele respective.

Nabucco reprezintă un proiect ambițios de transportare a gazului din Azerbaidjan, Kazahstan și eventual Iran²⁶, către Turcia, Bulgaria, România, Ungaria și Austria. Prețul estimativ este de circa 5 miliarde de dolari, dintre care României îi revin de plătit 800 de milioane de euro.²⁷ Conducta va avea 3 300 de kilometri. De menționat că România, alături de celelalte state implicate, a semnat la Viena acordul de demarare a lucrărilor la

conducută în iunie 2006. UfE își pune mari speranțe în realizarea acestei conducte, ale cărei lucrări ar putea demara în 2008 spre a se finaliza în 2011 în cea mai optimistă variantă. Abia în 2020, aceasta va ajunge la gradul de maximă operaționalizare, estimându-se că între 26 și 32 de miliarde de metri cubi pe an (între 70 și 90 de milioane de metri cubi pe zi) vor putea fi transportați în acest fel. Pentru început, se vor exploata gazele din imensul depozit *offshore* azer Shah Deniz (peste 1 000 de miliarde de metri cubi).

Pe 26 iunie 2006, Comisia Europeană a dat undă verde proiectului Nabucco. Firmele implicate în acest proiect sunt: Botas (Turcia), BulgarGaz (Bulgaria), Trans-Gaz (România), MOL (Ungaria), OMV (Austria), fiecare cu câte 20%. Aceste companii au cerut Comisiei Europene o excepție de la clauza care impune acordarea accesului la conductă pentru operatorii la un preț reglementat în prealabil, pentru a putea încheia contracte de furnizare pe termen lung (de peste 10 ani). Surse din cercul comisariatului european pentru energie, Andris Piebalgs, consideră posibilă acordarea unor scutiri dintr-un motiv simplu: inițial neglijat, acest proiect este foarte interesant pentru UfE, actor internațional aflat într-o stare de neplăcută dependență față de importurile de petrol și gaz din Rusia. Dacă se va realiza, Nabucco va permite diminuarea influenței rusești în dirijarea fluxurilor energetice către Europa. „Comisia Europeană este interesată în proiectul «Nabucco», ca o sursă alternativă de energie”, a declarat purtătorul de cuvânt al comisariatului pentru energie, Ferran Tarradellas Espuny, ziarului „Cotidianul” în 2006. „Construirea unei noi conducte de gaz, care să lege Europa cu zona Turciei, este o prioritate pentru Comisie, interesată să-și diversifice sursele și infrastructura.”

Compania austriacă OMV deține 50% din compania ce ar urma să construiască „Nabucco”. Multe state europene speră ca, între timp, o parte dintre sancțiunile impuse Iranului de către SUA să fie ridicate, astfel încât gazul iranian să poată fi utilizat, alături de cel azer și kazah. Kazahstanul a reușit să exporte în 2006 petrol brut în volum de 57 de milioane de tone. 25 de tone au fost alocate conductei CPC (*Caspian Pipeline Consortium*), fiind trimise spre Novorossiisk, 15 milioane de tone trimise Rusiei prin conducta Atyrau-Samara, și alte 2,5 milioane de tone rafinatei Orenburg, din Rusia. Așadar, grosul rezervelor petrolifere disponibile a fost trimis către Europa, via Rusia. Chinei i-au revenit abia 2,5 milioane de tone prin conducta Atasu-Alashankou. Unii analiști politico-economici constată tendința autorităților politice din Kazahstan de a lăsa în stare de „adormire” așa-numita alianță strategică cu Rusia, în timp ce multiplică semnalele de cooperare și parteneriat atât cu Europa și SUA, cât și cu China. În acest fel, se produce treptat o separare a Rusiei și Kazahstanului și apare chiar o stare de „rivalitate latentă”.²⁸ Rusia nu vede cu ochi buni nici conducta sino-kazahă și nici participarea în viitorul apropiat a Astanei la aprovizionarea conductei Baku-Tbilisi-Ceyhan sau chiar a conductei Nabucco. Primul-ministru kazah, Karim Masimov, a solicitat în ianuarie 2007 stabilirea unui control strict asupra companiilor petrolifere străine ce activează în această țară, sugerând faptul că privilegiile de care se bucurau firmele rusești de profil nu mai pot continua.

Analistul politic Vladimir Socor demonstrează că Rusia are un cvasimonopol asupra resurselor energetice exportate din Kazahstan, fiind vorba de 43 de tone din totalul de 57 milioane de tone de petrol kazah exportat.²⁹ Pe 26 iunie 2006, la Viena, miniștrii energiei din statele beneficiare ale viitorului oleoduct (tranzitate de conductă) s-au reunit, alături de comisariatul pentru

energie al UE, A. Piebalgs, și au semnat declarația ministerială de sprijin pentru Nabucco. Fără îndoială, acesta are o valoare economică și geostrategică uriașă pentru UE și statele membre, fiind considerat un proiect energetic vital. De aceea, orice fel de presiuni venite din partea Rusiei sau a altor state, care ar putea crea greutăți în calea acestuia, vor provoca reacții energice din partea Uniunii. Iar statele tranzitate de conductă vor dobândi probabil un rol geopolitic mai important în ansamblul UE.

Consortiul Conductei Caspice (*Caspian Pipeline Consortium* – CPC) este un mare proiect de investiție cu participare străină. Costurile estimate au fost de circa 1,5 miliarde de dolari. CPC Rusia și CPC Kazahstan s-au asociat în acest scop, fiind atrase în total zece firme din șapte țări. Rusia deține 24% din acțiunile CPC, iar Kazahstan 19%. Prin Novorossiisk este exportată circa 90% din cantitatea de petrol vândută de Rusia anual³⁰, însă Turcia este iritată de aglomerația cauzată de petroliere în Bosfor și Dardanele, precum și de riscurile ecologice. În decembrie 2003, Turcia a restricționat traficul prin Strâmtoari, invocând securitatea națională.

Principala conductă transportă petrol din vestul Kazahstanului către noul terminal maritim din Rusia (Novorossiisk). Lungimea acesteia este de 1 510 de kilometri. Dacă fazele inițiale de construire a conductei au fost finanțate de către companiile private implicate în proiect (Chevron, KazMunayGaz), expansiunea viitoare se va face din câștigurile realizate de CPC. Activitatea CPC a început în octombrie 2001, iar în 2002 a fost introdus *oil quality bank*, un mecanism care permite transportatorilor de petrol să cunoască valoarea de piață a diverselor sortimente ale acestuia. Dacă în 2003, conducta permisesse transportarea a 16 milioane de tone de petrol, până la mijlocul lui 2004 s-a ajuns la

22 milioane de tone anual și 27 milioane de tone în 2006. Inițiatorii acestui proiect au constituit o Comisie de stat pentru acceptare, care a verificat atent cererile de construcții, siguranța exploataților și a protecției mediului. Capacitatea CPC urmează să crească de 2,5 ori în următorii ani, prin construirea unei noi stații de pompare, a unor capacități de stocare și a unei instalații de încărcare. În stadiul ultim de dezvoltare, prin CPC se vor putea transporta 67 de milioane de tone anual. Ceea ce deosebește CPC de alte conducte este faptul că a fost construită din fondurile unor companii transportatoare de petrol, pentru profiturile lor nevoii, nu spre a servi unor terți. Gestionarea cantităților transportate și a prețurilor se face prin consens între acționari, pe baza obligațiilor contractuale stabilite.

Activitatea CPC se bazează mai ales pe exploatarea zăcămintelor de petrol de la Tengiz, de acolo provenind majoritatea celor 60-65 de milioane de tone de petrol extrase și exportate de Kazahstan. Deși are un potențial enorm, acest zăcământ nu a dat decât 13 milioane de tone anual în anii 2004, 2005 și 2006, în locul celor 20 de milioane care fuseseră planificate începând din 2005.

Deși companiile TengizChevroil și Exxon Mobil, care exploatează zăcământul, afirmă că pot spori nivelul de extracție, Rusia nu și-a dat încă acordul pentru creșterea capacității de operare a conductei CPC de la 27-30 de milioane de tone anual (2005 și 2006) la 65 de milioane de tone sau chiar 72 milioane în 2009. Rușii invocă probleme tehnice, ecologice, dar și tarife de tranzit, autoritate managerială etc. spre a favoriza compania Transneft, dornică să preia controlul asupra terminalului de la Novorossiisk. Conducerea Transneft (din care face parte însuși ministrul rus al energiei, Viktor Khristenko) nu și-a dat acordul pentru extinderea CPC, fapt pentru care a fost aspru criticată de

mass-media. Motivele invocate au fost de ordin financiar și de nivel de participare în consorțiu. Aceasta deși Kazahstanul a anunțat că poate suplimenta cantitatea de petrol pentru CPC, în urma sporirii extracției la zăcămintul Tengiz (circa 12 milioane de tone anual)... Vicepreședintele Transneft, Sergei Grigoriev, a afirmat în aprilie 2006 că nu dorește să vadă o competiție acerbă între petrolul rusesc și cel kazah pentru dreptul de a trece prin Strâmtoari.³¹ În viitor, este de așteptat ca statul kazah să dirijeze o mare parte din petrolul său către Baku-Tbilisi-Ceyhan, dar și către China.

CPC este, probabil, singura conductă petrolieră privată din Rusia, fapt ce nu convine autorităților de la Moscova.³² Nu este greu de văzut că Rusia vrea să monopolizeze căile de transport al hidrocarburilor către Europa, servind ca intermediar între statele din Asia Centrală și UE. Tendința de a folosi hidrocarburi tranzitate prin CPC, spre a alimenta o conductă precum Burgas-Alexandropolis, care doar va ocoli Strâmtoarele turcești, sugerează că Moscova pare decisă să utilizeze și CPC ca pe o „armă” geopolitică și geoeconomică față de SUA și UE.

În același timp, tensiunile cu Turcia privind tranzitarea Bosforului și pericolul poluării mediului sunt greu de înlăturat pe termen lung. Importanța CPC se leagă de dorința Rusiei de a își asigura un monopol asupra transportului de petrol dinspre Kazahstan către Europa. Se estimează că 90% din exporturile de petrol și 100% din gazele Kazahstanului merg către Rusia sau tranzitează acest stat. Kazahstanul a întocmit un proiect de conductă transcaspică, cu punct de plecare la Tengiz apoi legătură cu Turkmenistan, traseu submarin către Baku, de unde se intră pe coridorul Tbilisi-Erzurum. Proiectul urmează a fi înaintat către Comisia Europeană, în dorința unui gir politic și a unei susțineri financiare.

Moscova a făcut tot posibilul spre a bloca apariția unor conducte care să o ocolească și să lege Kazahstanul de Georgia (de asemenea, nu a permis accesul petrolului kazah către porturile rusești, de unde să fie trimis către Vest), Turcia sau Ucraina. Producția petrolieră de la Tengiz are un singur coridor de transport, anume conducta Tengiz-Novorossiisk, controlată de companii rusești și străine. Firmele rusești au preferat să păstreze volumul de exploatare la nivelul de 13 milioane de tone anual în ultima vreme, spre iritarea guvernului kazah și a companiilor americane Chevron și Exxon Mobil.³³

Finalmente, Kazahstanul și China au construit o mare conductă către Est (spre Xinjiang în vestul Chinei) și au promis că vor livra petrol pentru Baku-Tbilisi-Ceyhan și gaz pentru conducta Nabucco. Rusia a blocat, prin tarifele practice, folosirea conductei CPC de către marile consorții occidentale – Exxon Mobil, Chevron – la nivelul dorit de acestea. Rușii se străduie să împiedice construirea unei mari conducte transcaspice care iar priva de controlul asupra gazului din Asia Centrală și iar obliga să îl cumpere la un preț mai apropiat de cel de pe piața liberă.³⁴ De aceea, propunerea Kazahstanului și Azerbaidjanului de a se demara construcția conductei transcaspice nu va fi cu siguranță bine primită la Moscova. Există semnale că iritarea Rusiei a fost receptată clar de oficialii kazahi. Pe 27 februarie 2007, Baktykoja Izmuhambetov, ministrul kazah al energiei, a afirmat în cursul unei întâlniri cu ministrul de externe al Azerbaidjanului, Elmar Mammadyarov, că Astana a avut discuții cu oficialii europeni și americani asupra proiectului, dar țara sa nu poate ignora opoziția Rusiei, care condiționează acceptarea sa de acordul tuturor statelor riverane la Caspică, inclusiv Iranul.

Rămâne ca oficialii din UE și SUA să încurajeze proiectul într-un mod cât mai convingător. Însă statul kazah a ajuns deja la un

nivel de producție de 29 de miliarde de metri cubi în 2006-2007 și se așteaptă un nivel de 40-50 de miliarde în 2010-2015. Guvernul de la Astana pare să se teamă de menținerea monopolului rusesc asupra exporturilor sale de gaze către exterior, de aceea are de ales între a încuraja așteptările Chinei (care speră să importe nu mai puțin de 10 miliarde de metri cubi în următorii ani) și a alege varianta euro-americană a conductei transcaspiice. În acest proiect transcaspic, Azerbaidjanul pare a fi principala verigă regională de susținere, iar Kazahstanul și Turkmenistanul, marii beneficiari ai posibilității de a exporta hidrocarburi către Vest.

Proiecte de conducte

Georgia-Ucraina-UE (GUEU). Este vorba de un gazoduct aflat în stadiul de proiect, sub egida firmelor de consultanță *Pipeline Systems Engineering* din Londra și *Radon Ishizumi* din New York. El își propune să aducă gazul caspic prin Georgia, pe fundul Mării Negre, urmând să se realizeze astfel conectarea la o conductă transcaspică existentă. Prima capacitate de exploatare se va baza pe marile depoziti de gaze Shah Deniz, din apele Azerbaidjanului, estimările fiind de circa 8 miliarde de metri cubi anual. De altfel, Shah Deniz singur ar putea să ofere circa 20 de miliarde de metri cubi anual. Din Georgia, conducta poate merge prin Ucraina către Polonia. Proiectul ia în calcul posibilitatea ca GUEU să fie o conductă derivată din Baku-Tbilisi-Erzurum pe teritoriul Georgiei, apoi către Supsa, pe malul Mării Negre, spre Feodosia (Ucraina). De aici, s-ar conecta cu una dintre conductele de gaz care trec dinspre Ucraina spre Polonia. S-ar putea ajunge la o situație de paralelism între Polonia și Germania, ultima primind gaz prin conducta rusească North Stream

(gazoductul baltic ce va fi construit), iar prima prin Ucraina. Unii analiști afirmă că, în eventualitatea în care firmele rusești ar dobândi controlul asupra sistemului ucrainean de conducte, GUEU ar putea fi dirijată către România, pe la nord de Constanța, iar pe traseul său maritim de mare adâncime, între Georgia și Ucraina, se va încrușișă cu Blue Stream.³⁶ De la 8 miliarde de metri cubi în prima fază, se va ajunge la 16 miliarde pe an și în a treia fază 32 de miliarde de metri cubi, prin preluarea unor volume însemnate de gaz din Turkmenistan și Kazahstan. După toate probabilitățile, statele din UE vor încuraja acest proiect, în dorința lor de a reduce dependența energetică față de Rusia.

Gazoductul transcaspic Turkmenistan-Ucraina-Balcani.

Proiectul a fost inițiat de SUA în 1998, fiind vorba de aproximativ 16 miliarde de metri cubi anual în prima fază și 32 de miliarde ulterior. Turkmenistanul are rezerve mari de gaz, dar, de regulă, nu a dorit să ignore opoziția Rusiei față de proiect. În 2006, puțin înainte de a muri, președintele Nyazov se decisese să nu mai accepte prețul pe care rușii i-l impuneau pentru gazul pe care îl amestecau cu al lor și îl livrau Ucrainei. El semnase cu China un acord privind un studiu de fezabilitate asupra unei conducte care ar fi urmat să transporte gazul turkmen către vecinul de la Est. De asemenea, urmărirea cu interes perspectiva unui gazoduct transalpan, care ar fi permis exportul gazelor către India și Pakistan. Vidul de putere cauzat de decesul acestuia a lăsat fără vulnerabilități în fața presiunilor Rusiei. Noul lider interimar Gurbanguly Berdimukhammedov și cercul său de apropiați au dat de înțeles că sunt decisi să nu mai accepte poziția de „vasalitate” energetică a Turkmenistanului față de Rusia. Diversificarea opțiunilor de export pentru gaze a devenit o prioritate a politicii externe a țării.³⁶ Rusia se opune tentativei Turk-

menistanului de a se asocia cu Azerbaidjanul în construirea și aprovizionarea unei conducte transcaspice (TCP). Moscova și-a propus ca în acest proiect să fie atras și Kazahstanul. De altfel, Rusia a reușit să obțină satisfacție în mai 2007, atunci când președinții Turkmenistanului și Kazahstanului și-au dat acordul pentru construirea unei conducte transcaspice de gaz împreună cu Rusia, ignorând sugestiile formulate de UE și SUA privind ocuirea teritoriului rusesc.

Gazoductul Baku-Tbilisi-Erzurum ar putea fi extins către Grecia și Balcani, odată ce Turcia își va fi satisfăcut necesarul de gaze. Ar fi nevoie de conducte care să aducă gaz dinspre Azerbaidjan, Kazahstan și Turkmenistan.

Odessa-Brodi-Plock (Polonia). Dacă s-ar putea obține acordul Kazahstanului pentru a livra circa 10-14 milioane de tone de petrol anual, conducta ar putea beneficia de serviciile rafinărilor din Europa Centrală, scăpând presiunilor rusești care vor să inducă un alt traseu, anume spre Slovacia. Polonia poate oferi terminalele Plock sau Gdansk, ori poate eventual concesiona sau construi un terminal la Brodi, în Ucraina, procesând petrolul kazah în rafinării aflate în afara controlului Gazprom.

Kashagan (Kazahstan)-Ucraina (România sau Bulgaria) este un proiect de conductă transcaspică ce ar permite evitarea intermedierei rusești și transportul hidrocarburilor din Kazahstan către Europa Centrală și de Vest.

Zona Mării Caspice

În cadrul „marelui joc” dintre Rusia și Occident pentru controlul resurselor energetice, zona Mării Caspice ocupă o pozi-

ție-cheie pe tabla de șah. Este o zonă de importanță economică, geopolitică și strategică deosebită. Precizăm că statele riverane încă nu au reușit să se pună de acord în privința statutului juridic al acestei mări, mai precis asupra delimitării zonelor de exploatare a hidrocarburilor.

Estimările arată că este vorba de 235,7 de miliarde de barili de petrol și 560 bilioane de metri cubi de gaz³⁷, conform *U.S. Department of Energy*. USDE și Agenția Internațională a Energiei, la nivelul anului 2005, oferă cifrele de 16-32 de miliarde de barili (cantitate certă) de petrol și 206 miliarde de barili cantitate potențială³⁸, adică circa 2,7% din rezervele mondiale.³⁹ Kazahstanul ar putea deține singur circa 70-80% din aceste rezerve petroliere, urmat de Azerbaidjan.⁴⁰ Rezerve mari de gaz sunt deținute de Turkmenistan dar și de Iran, însă există obstacole geografice, politice și logistice care împiedică accesul larg al gazului către Europa. Alte estimări vorbesc de 3-4% din petrolul mondial și 4-6% din rezervele mondiale de gaz.⁴¹ În 1995, *American Petroleum Institute* a avansat cifra de 659 de miliarde de barili, rezerve ce s-ar găsi în perimetrul statelor riverane Caspicii, adică două treimi din cantitatea mondială certă de petrol, de circa 1 000 de miliarde de barili! În aprilie 1997, *The Wall Street Journal* a estimat rezervele „posibile” din bazinul Caspicii la 178 de miliarde de barili. Valoarea rezervelor din Caspica-Asia Centrală rezidă în facilitatea de a fi transportate prin conducte către Europa, din pericolul ca rezervele din Marele Orient Mijlociu să devină greu accesibile ca urmare a unor turbulențe și accidente sau ca Rusia să practice din ce în ce mai des șantajul energetic, ori China să acapareze o cantitate tot mai mare din rezervele mondiale.

Înainte de dispariția URSS, apele Caspicii erau împărțite între aceasta și Iran, conform Tratatului de Comerț și Navigație din 1940. Însă acest tratat nu preciza dacă este vorba de o mare sau

de un lac. Actualmente disputa persistă, unele state dorind să aplice Convenția dreptului maritim (Montego Bay), altele preferând o exploatare în comun a resurselor. Rusia, Azerbaidjan și Kazahstan vor o împărțire a fundurilor maritime pe baza principiului liniei mediane, pe când Iran și Turkmenistan ar prefera un condominiu al tuturor riveranilor. Prin linia mediană, cotele ce ar reveni statelor ar fi 28,4% pentru Kazahstan, 21% pentru Azerbaidjan, 19% pentru Rusia, 18% pentru Turkmenistan și 13,6% pentru Iran. Prin exploatarea în comun, fiecare dintre cele cinci state ar primi 20% din fundul mării.⁴² În 1997, Turkmenistan și Kazahstan au acceptat ideea de a împărți apele teritoriale pe criteriul liniei mediane, semnând o înțelegere. Rusia și Kazahstan aveau să semneze în 1998 un acord bilateral prin care delimitau apele din zona lor de contact, în ce privește fundurile marine, însă apele erau declarate bun comun. Teoretic, singurul punct comun cu care sunt de acord toate statele riverane este libertatea de navigație pe toată suprafața mării.⁴³

Bazinul Mării Negre

Conform estimărilor existente, dar și a explorărilor efectuate, rezervele de petrol și gaze din acest areal sunt destul de mici. Este vorba de circa 400 de milioane de tone de petrol brut și condensat și de 1 530 de miliarde de metri cubi de gaz. Resursele de hidrocarbon sunt estimate la 635 de milioane de tone de petrol brut și condensat și 1 670 de miliarde de metri cubi de gaz. România, Ucraina și Turcia domină peisajul energetic al REMN.⁴⁴ Rezervele *offshore* descoperite deocamdată nu sunt importante, ele aflându-se în zona de coastă a României, Ucrainei, Bulgariei și Turciei. Importanța Mării Negre rezidă mai ales în poziția sa geografică între Europa Centrală și de Est, Orientul Mijlociu și Zona Asiei Centrale, fiind o zonă de tranzit a petrolului caspic către Vest.

Potențialul energetic al statelor din REMN

Azerbaidjan

Acest stat cu deschidere la Marea Caspică beneficiază de resurse de petrol și gaz deosebite, aflate atât în subsol, cât și *offshore*. Ca urmare a inaugurării conductei de gaz Baku-Tbilisi-Erzurum, Azerbaidjan beneficiază de 3,8 miliarde de metri cubi de gaz provenind de la Shah Deniz. Alte 4,5 miliarde de metri cubi de gaz sunt extrase anual din zăcămintele terestre. La finele anului 2006, Azerbaidjanul a renunțat la a mai achiziționa gaze din Rusia, denunțând contractul cu Gazprom, deoarece această companie a ridicat în mod nejustificat, în opinia sa, nivelul prețurilor pentru gazele naturale. Acest eveniment nedorit a creat o criză energetică în Azerbaidjan, depășită în parte doar prin sporirea extracțiilor din zăcămintul Shah Deniz. În noiembrie 2006, operatorul British Petroleum a anunțat că a demarat producția de gaz la Shah Deniz, fiind pregătit să înceapă exporturile dacă există semnalul politic necesar. Conducta sud-caucaziană nu a fost încă terminată pe teritoriul Turciei, așadar numai Georgia poate primi gaze deocamdată. Exploatarea optimă a resurselor de gaze de la Shah Deniz va permite Georgiei și Turciei să cumpere gaz azer la prețul de 120 de dolari mia de metri cubi, deci cu mult sub prețul cerut de Gazprom-ul rusesc.⁴⁵ Acest fapt explică piedicile pe care Rusia le-a ridicat ani de-a rândul în calea proiectului.

Moscova și-a anunțat intenția de a spori prețul gazelor vândute Azerbaidjanului la peste 200 de dolari pe mia de metri cubi, ceea ce l-a determinat pe președintele azer, İlhan Alyev, să declare că din 2007 țara sa renunță la gazele rusești. De la 110 dolari la 230 de dolari pentru mia de metri cubi, creșterea a fost denunțată de Baku drept nejustificată. În ultimii ani, statul azer a importat

din Rusia, prin Gazprom, circa 4-4,5 miliarde de metri cubi de gaz anual. De asemenea, Gazprom va reduce în 2007 cotele de gaz tranzitate către statele din Caucazul de Sud de la 4,5 miliarde de metri cubi la 1,5 miliarde. Sergei Kupryanov, reprezentant al Gazprom la Baku, afirma în decembrie 2006 că cele 1,5 miliarde de metri cubi de gaz „vor acoperi complet nevoile Azerbaidjanului, deoarece țara își va mări propria producție de gaz anul viitor”⁴⁶. Președintele azer și-a manifestat frecvent, în ultimii doi, trei ani, dorința de a se apropia de Occident și de a obține independența economică față de Rusia. El a respins, se pare, o propunere a omologului său rus, Vladimir Putin, de a lua parte la o politică comună privind alinierea cantităților și prețurilor energiei livrate Vestului. Ulterior, unii analiști politici afirmă că Azerbaidjanul a refuzat să se alăture Rusiei, la cererea acesteia, în acțiunea de pedepsire a Georgiei, pe fondul creșterii în 2006 a tensiunilor bilaterale dintre Tbilisi și Moscova. Anunțând un tarif crescut pentru gazul vândut statului azer, Rusia a demonstrat voința de a sancționa state terțe care refuză să sprijine strategile politico-energetice aplicate celor care se opun politicilor sale.⁴⁷

Azerbaidjanul se situează așadar neechivoc de partea Georgiei, Ucrainei și eventual a Belarusului, în disputa acestora cu Gazprom, privitoare la tarifele practicate de această companie monopolistă la energie. Pentru Baku, Tbilisi reprezintă un aliat „natural”, fiind vorba de apropierea de Vest, dar și de tranzitarea hidrocarburilor către Europa, evitându-se teritoriile controlate de Rusia. SOCAR (Compania petrolieră de stat din Azerbaidjan) a promis să își sporească producția de gaz în anul 2007, până la 2 miliarde de metri cubi. Dacă traseul conductei care va uni Azerbaidjanul cu Turcia nu va fi gata pe teritoriul turcesc în 2007, ci abia în 2008, azerii vor putea prelua și cota de gaze ce revine turcilor în anul curent (circa 2 miliarde de metri cubi) sau o vor

împărți cu georgienii. Prin infuzia de 4 miliarde de metri cubi se vor suplini pierderile de 3 miliarde de metri cubi rezultate din ruperea contractului de import cu Gazprom. Represaliile rusești au prețul lor, dar Azerbaidjanul își poate permite să facă acest pas. În câțiva ani, este posibil ca el să devină autosuficient din punctul de vedere al producției proprii, iar în conflictul din Nagorno-Karabakh, Rusia oricum susține Armenia, așadar Azerbaidjanul nu pierde nimic. Până în 2006, azerii importau gaz ruseesc ieftin și îl utilizau pentru centralele lor termoelectrice, asigurându-și o mare parte din nevoile energetice interne și fiind capabili să exporte propriul lor gaz la prețuri mai mari. Așadar, deși trece printr-o criză de gaz, statul azer acceptă să livreze o anumită cantitate Georgiei, punând pe primul plan considerente strategice și diplomatice, nu economice. Este tipica infuzie de resurse pe care un stat o face în economia altui stat aliat, sau pe care îl vede ca atare, fără să ia în calcul ipoteza unor răsturnări de alianțe.

Georgia

Acest stat cu ieșire la Marea Neagră nu dispune decât de foarte puține resurse proprii de gaz și petrol. De aceea, în mod tradițional importa aceste resurse (mai ales gazul) din Federația Rusă. De asemenea, importa în ani '90 electricitate din Rusia și Armenia. Anunci când Gazprom a ridicat nivelul prețului pe mia de metri cubi de gaz la 235 de dolari, Tbilisi a solicitat și a primit sprijinul Azerbaidjanului, stat care în ultimii ani s-a apropiat de SUA și UE și s-a distanțat de Rusia. La începutul anului 2006, atunci când Rusia a întrerupt livrarea de gaz (au explodat în mod misterios conductele către Georgia), georgienii au folosit gazele trimise de azeri (3 milioane de metri cubi pe zi). Gazul azer ajunge în Georgia prin conducta Astar-Gazi Mahomed-Gazakh,

repusă în funcțiune în 2005. În decembrie 2006, oferta de gaz azer fiind insuficientă iar statul azer având el însuși dificultăți în a-și asigura aprovizionarea cu gaze, guvernul georgian a autorizat câteva companii private să semneze acorduri cu Gazprom pentru preluarea unor cantități reduse de combustibil între lunile ianuarie și martie 2007. Statul georgian va reuși probabil să elimine dependența de gazele rusești până la finele acestui an. În decembrie 2006, prin acordul semnat cu Turcia și Azerbaidjanul pentru exploatarea gazelor de la Shah Deniz, Georgia primește anual o parte din gazul transportat prin conducta Baku-Tbilisi-Erzurum. Este vorba de 250 de milioane de metri cubi, cantitatea de bază alocată, dar și de un bonus de 200 milioane de metri cubi ca echivalent al taxei de tranzitare prin conductă pe teritoriul georgian. De asemenea, statul georgian mai beneficiază și de 50 de milioane de metri cubi de gaz la prețul preferențial de 62 de dolari pe mia de metri cubi.

Prin acordul semnat pe 6 decembrie 2006 între Baku, Ankara și Tbilisi, Turcia a acceptat ca o parte din cota ce îi revine din exploatarea gazului din rezerva de la Shah Deniz să fie împărțită între Georgia și Azerbaidjan.

O soluție ar mai fi aprovizionarea cu gaz din Iran, în ciuda iritării pe care acest gest o va trezi la Washington. Adesea, Iranul nu ține cont de planurile Rusiei în domeniul vânzării de energie și își urmărește propriile interese. Așadar, georgienii primesc cam 1,1 miliarde de metri cubi de gaz anual, ceea ce reprezintă aproape 2/3 din nevoile existente. Cu toate acestea, în ianuarie 2006, Iranul, prin vocea președintelui Ahmadinejad, a sugerat Rusiei formarea unui cartel pentru exportul de gaze după modelul OPEC. Deși știa că Rusia nu va accepta planul, din motive politice și economice, Teheranul a vrut să dea europenilor un semnal de

alarmă privind eventualele consecințe ale măsurilor de sancțiune impuse acestui stat care nu renunța la proiectul său de nuclea-
arizare.

Din cauza existenței conflictelor înghețate din Abhazia și Osetia de Sud, nu există o securitate suficientă a conductelor de hidrocarburi care trec prin zonele sensibile. În ianuarie 2006, un sabotaj în Osetia a întrerupt fluxul de gaze și de electricitate către Georgia, punând acest stat în situația dificilă de a apela la vecini pentru ajutor energetic de urgență. O soluție ar consta și în amenajarea de centrale hidroelectrice, statul dispunând de o rețea hidrografică bogată.

Armenia

Este de departe statul cel mai sărac în resurse naturale de energie, nu are rezerve cunoscute de petrol, ci doar hidrocentrale care nu aduc decât cel mult 7% din necesarul național de energie. Importă petrol și gaze din Rusia, Turkmenistan și Iran. În vara lui 2006, Iranul a început să furnizeze Armeniei gaze prin conducta Tabriz-Armenia, care a costat peste 200 de milioane de dolari, măsurând 160 de kilometri. La mijlocul lui 2007 se va atinge deplina operaționalizare a conductei.⁴⁸ Vartan Oskanian, ministrul armean de externe, anunța în ianuarie 2007 că gazoductul Iran-Armenia va funcționa în martie 2007, fiind nevoie de o testare de trei luni în prealabil.⁴⁹ În schimb, oficialii iranieni și-au manifestat scepticismul în această privință, apreciind că armenii mai au nevoie de timp. În septembrie 2006, cele două state au discutat posibilitatea construirii unui nou gazoduct, cu o capacitate de tranzitare inițială de 1,7 miliarde de metri cubi și o lungime de 200 de kilometri. În același timp, divizia de petrol a Gazprom a purtat negocieri cu statul armean pentru construirea unei rafinării în sud-estul Armeniei, spre a procesa materia primă din

Iran. Petrolul rafinat ar urma să se întorcă în Iran pe calea ferată, știut fiind faptul că acest stat duce lipsă de rafinării și compensează parțial lipsa de produse petroliere rafinate prin import de gazolină.

De câțiva ani, cele două state și-au interconectat sistemele energetice, operând vânzări de electricitate. Pentru Iran, Armenia reprezintă unul dintre foarte pușinii aliați din regiune, știută fiind ostilitatea dintre Iran și Azerbaidjan, referitoare la viitorul teritoriilor locuite de azeri în Iran. De asemenea, relațiile strânse dintre Rusia și Iran explică de ce Armenia, protejată Moscovei, tinde să se apropie de Iran. Câtă vreme granița turco-armeană rămâne închisă din voința turcilor, la fel fiind și cea azero-armeană, ca represalii după războiul din Nagorno-Karabakh, statul armean va putea importa energie doar din Rusia și Iran, putându-și exporta bunurile în aceste țări ori în Georgia. Însă relația ruso-armeană nu este lipsită de anumite tensiuni: în aprilie 2006, confruntat cu riscul iminent al creșterii prețului gazelor naturale importate din Rusia, statul armean a semnat cu Rusia un acord de păstrare a plafonului de preț, până în 2009, acceptând în schimb să cedeze o mare parte din infrastructurile energetice în favoarea companiilor rusești.⁵⁰ Acest fapt a produs iritare în rândurile unor cercuri politice de opoziție de la Erevan.

Ucraina

Ucraina posedă zăcăminți de cărbune importante și dispune de centrale electrice care îi asigură necesarul pentru consumul intern. O anumită cantitate de energie electrică este chiar exportată. Există și rezerve de gaz, dar nu sunt suficient exploatare și nu ajung pentru nevoile interne. De aceea, Kievul importă gaz mai ales din Rusia, dar și din Turkmenistan.

În anii 2003-2004, au fost semnate niște acorduri între Rusia, Ucraina și Germania privind tranzitarea gazelor pe teritoriul ucrain

nean către Vest. Se vorbea de crearea unui consorțiu al gazelor între aceste trei state, dar propunerea Kievului de a fi primite în el și Uzbekistan, Turkmenistan, Kazahstan a fost respinsă ferm de Moscova.

Rusia urmărea să preia controlul asupra sistemului de transport al gazelor din această țară, dar și atragerea Germaniei în investiții care să ducă la modernizarea rețelei. Ulterior, noua conducere de la Kiev a depus eforturi spre a diminua controlul Rusiei asupra sectorului energetic național.

În ultimul an, președintele Iușcenko a făcut tot posibilul pentru stabilirea unor relații privilegiate în plan energetic cu Azerbaidjanul, spre a obține gaz din această țară. Însă statul azer are propriile sale nevoi energetice, a reziliat acordul de import al gazelor rusești cu tarif majorat și oferă și Georgiei o cantitate de gaz la preț mai mic decât cel al Gazprom. De asemenea, Kievul a stabilit relații strânse cu opoziția politică din Turkmenistan, spre iritarea guvernului acestei țări.⁵¹ În iunie 2005, Ucraina și Turkmenistan au semnat un acord de furnizare a gazelor cu multe inovații față de cel precedent, valabil până la finele lui 2006. Turkmenii se angajau să livreze statului ucrainean 59 de miliarde de metri cubi de gaz la un preț foarte scăzut față de cel practicat de Gazprom – 44 de dolari mia de metri cubi. Președintele Iușcenko a propus părții turkmene construirea unei conducte între cele două state, care să ocolească Rusia.⁵² Este interesant faptul că 50% din cantitatea de gaz natural primită de Ucraina din Rusia prin RosUkrEnergo provine din Turkmenistan, iar amestecarea acestuia cu gaz rusesc permite obținerea unui preț mai mic.

Au avut loc și vizite oficiale în Iran ale unor oficiali ucraineni și tatonări privind posibilitatea de a se importa gaz natural iranian. Conducța respectivă ar putea fi construită unind Iranul cu

Armenia, Georgia și Ucraina, ori prin Marea Neagră, sau direct Iran-Turcia-Ucraina. Atuul geoeconomic al Ucrainei față de Rusia este acela că sistemul de transport al gazelor rusești către UE trece pe teritoriul Ucrainei. Mai exact, circa 70-80% din gazele naturale exportate de Rusia în statele membre ale UE tranzitează Ucraina. Rusia însă poate, în caz de criză bilaterală gravă cu Ucraina, să oprească fluxul de hidrocarburi dinspre Turkmenistan către acest stat. În 2006, Ucraina s-a confruntat cu majorarea de prețuri la gaze, impusă de Rusia, noul preț fiind undeva la 220 de dolari mia de metri cubi. Există așadar o stare de interdependență energetică între Rusia și Ucraina⁵³, acest lucru fiind oarecum valabil și în relația Rusiei cu Belarus. Mulți oficiali ucraineni au fost revoltați de politica prețurilor practică de Gazprom.

Ucraina și-a pus mari speranțe în petrolul și gazele aflate în platforma continentală a Mării Negre. Acest stat are un diferend cu România, judecat de CJI (Curtea Internațională de Justiție), privind exploatarea resurselor de gaz și petrol din platoul continental al Insulei Șerpilor. Partea ucraineană a început deja exploatarea, deși nu există o sentință a CJI care să recunoască dreptul Kievului de a avea o felie din platoul continental. Circa 2,2 milioane de dolari au fost alocate de Kiev pentru amenajarea insulei și pregătirea explorării în căutarea hidrocarburilor.⁵⁴

Republica Moldova

Acest stat dispune de resurse energetice foarte limitate, fiind dependent de Rusia, România și Ucraina pentru nevoile sale curente. Circa 40% din importurile energetice ale Moldovei sunt produse petroliere, fiind vorba per total de 30% din importurile acestei țări. Prin „pierderea” Transnistriei, Moldova a devenit, din exportator de energie, importator. Peste 15% din consumul național de electricitate este bazat pe importuri.

Rusia

Este de departe cel mai important producător de gaze naturale și petrol pentru zona Eurasiei. De asemenea, este și cel mai mare intermediar în vânzarea hidrocarburilor către alte state, având o situație de cvasimonopol pentru resursele energetice produse de unele state, precum Turkmenistan, Kazahstan etc. Neputând concura cu SUA în domeniul proiectării puterii militare în teatre de luptă îndepărtate, și nici cu UE din punct de vedere economic, și confruntată cu expansiunea NATO și UE către Est, Rusia a ales să utilizeze „arma” energetică. Ea a refuzat să semneze Carta Europeană a Energiei și Protocolul privind tranzitul (*Energy Charter Treaty*, de fapt Duma de Stat a refuzat să ratifice acordul referitor la Carta Energetică) care ar fi permis competiția dintre firmele europene și cele rusești pentru infrastructuri energetice și exploatarea resurselor energetice, precum și accesul străinilor la gazoductele rusești. În ianuarie 2002, președintele V. Putin a militat pentru formarea unei Alianțe eurasiatice a producătorilor de gaze, cu scopul de a avea un control asupra strategiilor de exploatare și vânzare practicate de Kazahstan, Turkmenistan și Uzbekistan. Opoziția din partea UE și acuzațiile de violare a documentului *Energy Charter Treaty* l-au determinat să bată în retragere. Rusia este iritată profund de insistența UE de a semna Carta, prin condiționarea primirii în Organizația Mondială a Comerțului de această acțiune. În plus, odată ratificat documentul, state ca Azerbaidjan, Kazahstan etc. ar avea dreptul legal să poată folosi infrastructurile Gazprom spre a exporta energie către Vest, amilând astfel monopolul rusesc asupra tranzitării.⁵⁵

Ulterior, Rusia a întrerupt fluxul de gaze către Vest în ianuarie 2006, invocând un diferend cu Ucraina. De asemenea, a mărit mult prețul energiei pentru Georgia, Republica Moldova, Azer-

baidjan și Belarus, sugerând că va utiliza această armă contra statelor ex-sovietice care vor să se apropie de Occident. În ianuarie 2007, după diferendul cu Belarus privind creșterea prețurilor gazelor (și decizia Minskului de a impune o taxă de tranzit pentru gazul rusesc), Rusia a întrerupt fluxul de gaze de pe conducta Drujba, afectând astfel și toți consumatorii occidentali. Sistarea livrărilor prin oleoductul Drujba a afectat multe state: Ungaria, Cehia, Slovacia și Ucraina, pe lângă Germania și Polonia, state aprovizionate de ramura nordică a conductei Drujba, știut fiind faptul că circa 12% din consumul european de petrol trece prin acest oleoduct. Țările afectate au fost nevoite să recurgă la rezervele de combustibil din stoc, iar rafinăriile au depus eforturi spre a găsi surse alternative de materie primă. La nivelul UE, strategia de contracarare a acțiunilor monopoliste rusești constă în diversificarea aprovizionării cu resurse de energie clasică și investițiile în surse alternative, conform Strategiei Europene a Energiei din 2006. În orice caz, principala piață de desfacere pentru gazele rusești este constituită de statele europene, iar acest lucru este probabil să devină și mai evident în viitor. Așa cum se știe, Rusia și Germania au decis în 2005 să construiască o mare conductă de gaz prin Marea Baltică (Northern Stream), proiect foarte controversat deoarece s-ar putea solda cu izolarea Poloniei și a statelor baltice, care depind și ele de gazul rusesc.

Rusia pare să dețină cele mai mari rezerve mondiale de gaz natural (48,1 mii de miliarde de metri cubi – 657 de miliarde de metri cubi anual) și ocupă un loc fruntaș și la petrol (estimările o plasează pe locul 2-5 în lume, după statele din Orientul Mijlociu, cu circa 50 de miliarde de barili, cantitate certă, și peste 200 de miliarde de barili conform estimărilor)⁵⁶. Rusia nu a vrut niciodată să intre în OPEC, spre a avea libertate de mișcare în domeniul

exporturilor de țiței. O treime din exporturile mondiale de gaz este asigurată de Rusia, mai ales prin firma Gazprom, controlată de grupuri apropiate administrației prezidențiale. Gazprom livrează pe piața europeană 30% din cererea europeană de gaz și se străduiește să monopolizeze și alte exploatari din Rusia și CSI, dar și din unele state ale UE. Se consideră, de regulă, că Gazprom este prima companie din lume din punctul de vedere al producției și vânzării de energie, circa 60% din rezervele rusești de gaz fiind sub controlul direct al acestei companii gigant.⁵⁷ Gazprom deține circa o treime din rezervele de gaz natural din lume și a stabilit numeroase *joint ventures* cu firme din Europa de Est și zona baltică. Dintre statele aflate în Zona Extinsă a Mării Negre, Rusia exportă gaz către Ucraina, Armenia, Turcia, Bulgaria, România, Georgia (până în 2006), Azerbaidjan (până în 2006) și Republica Moldova.⁵⁸

Firma franco-norvegiană BP-TNKK a fost somată deja de autoritățile ruse să cedeze o mare parte din drepturile de exploatare a gazelor de la Kovytkă (în raionul Irkutsk, în estul Siberiei⁵⁹), fiind șantajată de statul rus cu plata unor daune ecologice de 5 miliarde de dolari. Beneficiarul va fi, desigur, Gazprom-ul. Pe 16 ianuarie 2007, Putin a decis să împartă rezervele de petrol și gaz din platoul continental al Rusiei, la paritate între companiile Gazprom și Rosneft, ambele controlate de statul rus. În decembrie și ianuarie 2007, ministrul rus al Energiei, acompaniat de liderii celor două mari companii de stat, a negociat cu compania algeriană Sonatrach exploatarea în comun a unor zăcăminte de gaz din Algeria, fapt ce a trezit suspiciuni în UE. Este vorba de exploatarea gazului natural lichefiat. De asemenea, rușii au făcut presiuni foarte mari asupra firmelor occidentale spre a le „convinge” să renunțe la cota lor din exploatarea de gaz de la Stokman, o uriașă pungă de gaze lângă Murmansk. Gazprom a

anunțat că va demara singură exploatarea gazelor din zonă, pe fondul îngrijorărilor cauzate de scăderea producției de gaze naturale din Rusia, în viitorul apropiat.

Este un lucru cert că dezvoltarea economică spectaculoasă a Rusiei după anul 2001 se bazează pe dependența multor state europene (spre a nu mai vorbi de China, Japonia) de resursele energetice rusești și de creșterea mondială a prețurilor petrolului. Sistemul de conducte este unul vast, ramificat, dar starea acestora este adesea precară. Cea mai cunoscută conductă este Drujba, care trece prin Belarus și alimentează multe state europene, transportând 60 de milioane de tone anual. Construirea *Caspian Pipeline Consortium* a reprezentat o mare realizare pentru Rusia, la fel ca și conducta Blue Stream, acestea permițând evitarea Strâmtorilor turești, unde traficul e intens și reglementările ecologice dure.

Turcia

Acest stat, cu ieșire atât la Marea Mediterană, cât și la cea Caspică, nu este un mare producător de gaze și petrol, posedând resurse energetice reduse. În contextul actual, Turcia este dependentă energetic de Rusia, care-i furnizează circa 65% din gazele naturale necesare. Dependența a tins să crească și mai mult odată cu darea în funcțiune la capacitate maximă a gazoductului Blue Stream, ce leagă sudul Rusiei de nordul Turciei prin Marea Neagră, și care a fost inaugurat în noiembrie 2005.

Nevoile energetice ale Turciei au sporit mult în ultimii ani, neputând ține pasul cu exploatarea rezervelor interne. Circa 90% din petrol este importat, în condițiile în care rezervele *offshore* din Marea Neagră sunt subexploatate. Deoarece 90% din exportul de petrol rusesc trece prin portul Novorossiisk de la Marea Neagră și majoritatea țefeiului ajunge să tranziteze

Strâmtorile, Turcia a restricționat în 2003 accesul prin acest loc, invocând securitatea ecologică. Însă Ankara și-a pus mari speranțe în conducta Blue Stream care va fi probabil dublată în următorii ani de încă una, la propunerea Moscovei. Deși Turcia își dorește să importe cât mai multe hidrocarburi dinspre CSI, pe care să le poată dirija către Europa, percepând taxe de tranzit, în același timp, după cum arată unii analiști, nu vrea să fie considerată de către UE ca un pion în strategia Rusiei de monopolizare a tranzitului de energie către statele Uniunii. Această percepție ar îngreuna și mai mult traseul de integrare europeană al statului turc.

Există și dificultăți de natură politică și securitară. Astfel, conducta ce lega orașul irakian Mosul de Turcia funcționează cu intermitențe (conducta Kirkuk-Ceyhan a fost sabotată de insurgenții sunniți din nordul Irakului), iar perspectiva formării unui Kurdistan irakian care va controla zona petroliferă Mosul este de neacceptat pentru Ankara. În acest scop, Turcia face presiuni în favoarea minorității turcomane din nordul Irakului, revendicând drepturi economice pentru aceasta. În ianuarie 2006, guvernul turc a protestat față de decizia guvernului irakian de a delega competența privind comerțul cu produse petroliere dintre cele două state autorităților de profil din Kurdistanul irakian, considerând aceasta drept un afront. Există și o conductă de gaz Iran-Turcia, dar ea este subutilizată, deoarece actualmente piața turcă este suprasaturată cu gaze din Asia Centrală și Caucaz.

Gazele produse intern nu ajung decât pentru 2% din nevoile populației și ale industriei din Turcia. Prin conducta Baku-Tbilisi-Erzurum primește gaze din Azerbaidjan, iar prin Blue Stream, din Rusia și Turkmenistan. De asemenea, obține gaze din Iran, începând cu anul 2001.

Dacă din Rusia se importă cam 65% din necesarul de gaze, din Nigeria și Algeria se aduc gaze lichefiate (LNG). Așadar, Turcia

este dependentă de aceste state, mai ales de Rusia. Spre a diminua această vulnerabilitate geoeconomică, Ankara arată în ultima vreme un interes deosebit pentru gazul din Turkmenistan, existând voci care afirmă că se urmărește realizarea unei conducte transcaspice, prin construirea unei conexiuni între viitorul gazoduct Nabucco și depozitele de gaz din Turkmenistan. Totuși nu trebuie uitat faptul că statul turkmen s-a angajat în 2003 să furnizeze Rusiei 80 de miliarde de metri cubi de gaz anual, timp de 25 de ani. Tot Turkmenistan va exporta și în China gaze, dar posibil și pentru viitorul gazoduct transafgan care va duce energia în India și Pakistan. Așadar, din acest punct de vedere, nu va putea pune la dispoziția companiilor care vor realiza conectarea cu Nabucco sau cu Baku-Erzurum decât cantități limitate de combustibil. Ipoteza creșterii foarte rapide a producției nu este foarte probabilă pe termen scurt.

Turcia a acceptat să se implice și în marea conductă Baku-Tbilisi-Ceyhan, la fel și în proiectul Nabucco, sugerând că nu se lasă presată de Rusia, dar nici de Occident. Deși este un producător neînsemnat de hidrocarburi, Turcia își valorifică cu atenție poziția de punte geopolitică între marile state producătoare (Rusia, Azerbaidjan, Iran, Turkmenistan, Kazahstan) și cele consumatoare (statele din UE). Unele cercuri politice din Turcia cred că această poziție de interfață va putea ajuta țara să adere la UE, din nevoia europenilor de a controla traseele energetice. Turcia constituie și o punte între Zona Extinsă a Mării Negre și bazinul Mediteranei.

România

Dacă în perioada celui de-al Doilea Război Mondial România era unul dintre principalii producători de petrol din lume, ulterior, prin exploatarea și valorificarea intensă a petrolului și gazelor

din alte zone ale lumii, s-a ajuns în 1976 la o cantitate de 14,6 milioane de tone de petrol extrasă anual. Țițeiul este exploatat în zona subcarpaților și, deocamdată incipient, *offshore* în platoul Mării Negre. Diferențul cu Ucraina referitor la platoul continental al Insulei Șerpilor împiedică companiile românești să demareze procesul de identificare și exploatare a resurselor *offshore* din zonă – petrol și gaze naturale. La nivelul anului 2000, sau extrasă în România circa 6,04 milioane de tone de petrol, 13,6 miliarde de metri cubi de gaze naturale, dar și 29,3 de milioane de tone de cărbuni.⁶⁰ Ulterior s-a ajuns la 5,70 de milioane de tone în 2004, respectiv 5,4 de milioane de tone în 2005. Unele studii indică faptul că rezervele de petrol ale României se cifrează doar la aproximativ 1 miliard de barili (73,7 de milioane de tone, conform documentului-proiect „Politica energetică a României în perioada 2006-2009”⁶¹), ceea ce sugerează epuizarea acestora în 15-30 de ani. Consumul zilnic este de circa 110 000-130 000 de barili de petrol, importurile fiind puțin peste 50% din necesar.⁶² Cu toate acestea, țara noastră ocupă locul al cincilea din punctul de vedere al producției de petrol. Rezervele de gaze sunt estimate la 184,9 de miliarde de metri cubi.

În 2005, producția de gaze naturale în România a fost de 12,5 miliarde de metri cubi. Analizții Romgaz consideră că rezervele existente de gaze naturale din România sunt concentrate mai ales în Podișul Transilvaniei (65%), restul rezervelor fiind în estul și sudul Carpaților. Departamentul American de Prospectiuni (*US Geological Survey*) consideră că România ar putea avea importante rezerve de gaze naturale (circa 400 de miliarde de metri cubi), aflate însă la adâncimi care depășesc 4 000 de metri, fapt ce îngreunează exploatarea.⁶³ Dacă rezervele de hidrocarburi ale României nu sunt prea mari, fiind chiar în accentuat declin, în schimb țara dispune de multe capacități de

rafinare, ceea ce îi permite să exporte numeroase produse petroliere și petrochimice. Dacă până de curând aceste rafinării erau încă proprietate de stat și funcționau sub capacitatea lor normală, actualmente au fost atrași investitori străini importanți în *joint ventures*, iar petrolul caspic poate fi dirijat cu succes către aceste rafinării. Piața națională a energiei se armonizează treptat cu cerințele politicii europene în domeniu. Ca țară membră a UE, România va participa la definirea unei strategii energetice pe termen lung, în concordanță cu documentul european din vara anului 2006. Statul român susține în mod clar strategia europeană de diversificare a importurilor de energie, constituțând caracterul riscant al dependenței de Federația Rusă în acest domeniu. Speranțe mari sunt puse mai ales în cele două mari proiecte de conducte ce ar putea tranzita curând țara noastră: Nabucco și Constanța-Trieste.⁶⁴ Strategia de securitate națională din 2006 se referă la aspectul energetic în capitolul dedicat zonei Mării Negre. Dezvoltarea „coridoarelor” care conectează zona pontică cu statele euroatlantice este una dintre marile priorități ale politicii externe a țării.⁶⁵

Bulgaria

Acest stat dispune de rezerve mici de cărbune (lignit) și de cantități foarte reduse de petrol și gaze naturale. Peste 30% din consumul de energie la nivel național provine din cărbuni. Bulgaria importă hidrocarburile necesare mai ales din Rusia, fiind încurajată de aceasta să sprijine proiectul de conductă Burgas-Alexandropolis. Gazul stă la baza a 14,4% din nevoile de consum primare.⁶⁶ De asemenea, Bulgaria a avut până de curând șase reactoare nucleare la Kozlodui, dintre care trei s-au închis la cererea UE, iar unul nou se va construi la Belene. Bulgaria tinde să devină importator de energie electrică până la finalizarea

Regiunea Extinsă a Mării Negre: concept, evoluție, perspective

noului reactor. Înainte vreme, era principalul exportator de energie din Balcani.

Proiecte internaționale privind infrastructurile

Proiectele internaționale privind infrastructurile energetice sunt foarte importante pentru geoeconomia regiunii pontice. În acest sens, INOGATE (*Interstate Oil and Gas Transport to Europe*) reprezintă unul dintre pilonii economici ai UE în regiune.⁶⁷ INOGATE este finanțat mai ales prin *Tacis Regional Co-operation Programme* al UE, care se adresează statelor din CSI. INOGATE s-a remarcat prin asistența tehnică acordată statelor producătoare și celor beneficiare ale hidrocarburilor. România este una dintre primele țări intrate în INOGATE, acest lucru având loc în iunie 1999. Din păcate, Rusia nu a vrut să participe la proiectul INOGATE, nedorind să îi fie limitată libertatea de mișcare în domeniul energetic. Prioritățile asumate de INOGATE în trasarea conductelor petroliere sunt:⁶⁸

- Modernizarea și extinderea conductei Drujba către Europa de Nord.
- Extinderea conductei Odessa-Brodi către Plock cu posibilitatea conectării cu terminalul din Gdansk sau cu posibilitatea conectării la Drujba.
- Construirea oleoductului Constanța-Omișalj-Trieste și a oleoductului Burgas-Alexandropolis, spre a ajuta la decongestionarea traficului prin Bosfor și Dardanele.

Prioritățile în domeniul transportului de gaze naturale:

- Proiectul *Northern Trans-European Gas Pipeline*, o conductă de 1 300 de kilometri care va lega St. Petersburg cu nordul

Germaniei, apoi către Olanda și Marea Britanie. Circa 20-30 de miliarde de metri cubi vor fi astfel transportați. Depozitul de gaze de la Stockman este unul de mare valoare, fiind în apropiere de Murmansk în Marea Barents.

- A doua conductă Yamal-Europe cu trasee alternative prin Belarus către Polonia și prin statele baltice către Polonia.
- Un sistem care să conecteze Turcia-Grecia și Italia, fiind astfel adus petrol din Orientul Mijlociu și Caspică. Ar fi vorba de o conductă de 3 400 de kilometri prin care se vor transporta 22 de miliarde de metri cubi.

- Gazoductul Turcia-Bulgaria-România-Ungaria-Austria, denumit Nabucco. Lungime de 3 630 de kilometri și peste 20 miliarde de metri cubi anual.

- Gazoductul Grecia, FYROM, Serbia, Bosnia, Croația, Slovenia.

- Gazoductul Azerbaidjan-Georgia-Turcia (Baku-Tbilisi-Erzurum) a început să funcționeze la finele lui 2006, bazându-se pe depozitul de la Shah Deniz care are peste 450 de miliarde de metri cubi.

- Gazoductul Turkmenistan-Iran-Turcia.

Tacis Regional Co-operation Programme 2004-2006 și-a propus, și într-o anumită măsură a reușit, să promoveze comerțul și investițiile în domeniul energiei și transporturilor, fiindu-i alocat un buget de 50 de milioane de euro pentru perioada 2004-2006. INOGATE Programme (*oil and gas networks*) a dispus de un buget de 18 milioane de euro pentru intervalul menționat.

Secretariatul Tehnic al INOGATE din Kiev coordonează „Inițiativa Baku” (IB), un dialog politic destinat ameliorării cooperării energetice dintre UE și statele din Regiunea Extinsă

a Mării Negre, bazinului Caspic. Inițiativa Baku datează din noiembrie 2004. Se urmărește realizarea unei piețe energetice unitare care să integreze și Europa de Est. UE participă la IB prin Directoratul General pentru Transport și Energie și Europe Aid Cooperation Office, Directoratul General pentru Afaceri Externe. Țările implicate sunt: Armenia, Azerbaidjan, Belarus, Georgia, Iran, Kazahstan, Kirghizstan, Republica Moldova, Rusia (observator), Ucraina, Uzbekistan, Tadjikistan, Turcia și Turkmenistan. Ele își propun să amelioreze și să extindă infrastructura energetică, să garanteze securitatea transporturilor energetice.⁶⁹

Actualmente, se derulează procesul de implementare a liniilor directoare ale UE pentru Rețelele Trans-Europene, cu scopul dezvoltării de proiecte de linii de transport în cadrul *Pan-European Transport Area* (PETRA). În cadrul PETRA, inițiativă a UE, există și un subgrup pentru Marea Neagră (*Black Sea Pan-European Transport Area-Petra*) care studiază posibilitatea trasării unor rute de transport transcaspice mergând către Ucraina și Turcia.⁷⁰ BSEC a fost și ea implicată în redactarea conceptului *Black Sea Petra*, dar nu a primit decât statut de observator în acest grup.⁷¹ Comitetele de lucru ale acestui grup sau reunit la București, în 2001 și 2002.

Marii actori externi și interesele lor energetice în REMN și Caspică

UE

Statele membre ale UE au interesul comun de a avea un acces cât mai larg la sursele de energie din zona Mării Negre, Caspică și Asia Centrală. Actualmente, circa 50-60% din gazul și petrolul

necesare sunt importate din exterior, mai ales din Rusia sau din alte state ale CSI, preponderent prin intermediul conductelor rusești. Din Rusia se importă direct 25% din necesarul de energie (aproximativ 130 de miliarde de metri cubi de gaz), estimările vorbind de 40% în 2030, plus 45% din Orientul Mijlociu.⁷² Este posibil însă ca procentul importurilor să ajungă la 70-75% din necesar în 2025, conform unor estimări pesimiste realizate de *Petroleum Economist*.⁷³ Vulnerabilitatea de ansamblu a UE derivă din faptul că Rusia deține un cvasimonopol asupra coridoarelor de transport al hidrocarburilor. Deși conducta Baku-Tbilisi-Ceyhan funcționează la o capacitate crescută, abia realizarea conductei Nabucco și prelungirea oleoductului Odessa-Brodi către Plock ar reduce semnificativ această dependență. Din păcate, nu toate statele membre ale UE au înțeles necesitatea ca Uniunea să negocieze acordurile energetice în mod unitar, pe picior de egalitate cu Rusia. Soluția bilaterală a fost preferată, de exemplu, de Germania, pentru construcția gazoductului baltic (Northern Stream), fapt ce a stârnit iritarea Poloniei și a celor trei state baltice, care s-au simțit date la o parte în ciuda apartenenței comune la UE. UE dispune din 2006 și de o Strategie Europeană a Energiei, care pune accentul pe diversificarea surselor de aprovizionare și valorificarea resurselor alternative de energie. Documentul nu menționează Marea Neagră ca regiune vitală pentru Uniune, ci doar Caspica, în trecere.

Deși mai mulți oficiali ai UE, printre care și comisarul european pentru energie, Andris Piebalgs⁷⁴, au recunoscut că sunt dezamăgiți de faptul că Rusia întrerupe adesea fluxurile de energie în scop politic și că și-au pierdut încrederea în aceasta. Există totuși o anumită sensibilitate la nivelul Uniunii privind relațiile cu Rusia. Oficialii europeni nu vor să „irite” Rusia, de aceea evită de obicei să menționeze zona Mării Negre în documentele ofi-

cială, în legătură cu importanța ei energetică. Desigur, UE ar putea dezvolta treptat o dimensiune regională a Mării Negre în cadrul Politicii Europene a Vecinătății, dimensiune care să includă și problematica energiei.

Fostul ministru român al afacerilor externe, Mihai Ungureanu, prezent la lucrările Consiliului pentru Afaceri Generale și Relații Externe (CAGRE) al UE pe 22 ianuarie 2007, a propus crearea unui „Proces București”, după numele deja consacratului „Proces Barcelona”, care alături de Politica Vecinătății reglementează relațiile UE cu statele din Mediterana și Africa de Nord.⁷⁵ În acest fel, UE ar gestiona unitar relațiile cu statele pontice, acționând în mod coerent în cadrul politicilor sale aplicate regiunii, inclusiv în domeniul tranzitului de energie.

La începutul anului 2007, UE a continuat eforturile pentru a semna cu Rusia un nou acord de cooperare, care să includă și aspectele energetice, bazându-se pe Strategia Europeană a Energiei (SEE). Din păcate, Comisia Europeană nu a primit încă un mandat din partea statelor membre spre a trece la acțiune. Un prim pas ar fi ca Rusia să semneze SEE, dar, chiar dacă acest lucru nu se va întâmpla, se pot stabili niște reguli minimale de comportament care să evite pe viitor crizele energetice în relația UE-Rusia.

Este vital pentru UE să reducă dependența de infrastructurile rusești și să cultive relațiile directe cu statele producătoare de hidrocarburi sau care asigură tranzit, din zona Mării Negre, Caucaz și Asia Centrală. Chiar dacă nici Ucraina, nici Georgia, Republica Moldova sau Azerbaidjan nu au șanse pe termen mediu de a intra în clubul select al UE, prin Politica Europeană a Vecinătății ele trebuie încurajate politic și economic să furnizeze energie către Europa. De asemenea, se impune a fi ferite de destabilizările venite din partea altor state. UE nu poate împiedica

Ucraina și Belarus să-și concesioneze (vândă) infrastructurile energetice Rusiei. Le poate doar încuraja diplomatic și economic să nu facă acest lucru. În schimb, UE va trebui să solicite treptat statelor membre să nu mai cedeze infrastructuri energetice de pe teritoriile naționale Rusiei până ce aceasta nu va accepta semnarea Cartei Europene a Energiei și implicit liberalizarea și demonopolizarea propriilor infrastructuri și zone de exploatare a hidrocarburilor.⁷⁶ UE arată un interes special pentru diversificarea surselor de aprovizionare cu hidrocarburi. La începutul anului 2006, s-a vorbit la Bruxelles de posibilitatea construirii unui gazoduct care să pornească de pe coasta Mării Adriatice și să se îndrepte către centrul Europei, fiind aprovizionat cu gaz din Orientul Mijlociu și Africa de Nord. Scopul explicit al acestui proiect era tot reducerea gradului de dependență față de energia importată din Rusia.

NATO

Deși Alianța Nord-Atlantică este o organizație politico-militară, există și o preocupare pentru alte niveluri de securitate decât cea militară, iar securitatea energetică figurează în Conceptul Strategic al NATO din 1999. Cu ocazia recentului summit al Consiliului Nord-Atlantic de la Riga, liderii aliați au luat în calcul necesitatea de a se garanta securitatea energetică a țărilor lor, spre a se evita întreruperea intempestivă a fluxurilor de hidrocarburi („resurse vitale”), fiind nevoie de un efort coordonat de evaluare a riscurilor energetice, insistându-se pe securitatea infrastructurilor energetice. Se are în vedere apărarea intereselor energetice ale aliaților, la cererea acestora, și definirea domeniilor de acțiune în care NATO ar putea aduce o „plus valoare”.⁷⁷ Desigur, acest interes arătat de Alianță față de petrol și gaze a trezit iritarea Rusiei, stat care dorește să controleze în mare

parte tranzitul hidrocarburilor din Asia Centrală și Marea Caspică prin REMN. În același timp, la începutul anului 2007, NATO s-a arătat receptiv față de posibilitatea de a deschide accesul către rețeaua paneuropeană de conducte, în beneficiul companiilor private. Această rețea a apărut în epoca Războiului Rece, cu scopul de a se asigura necesarul de energie și lubrifianți pentru forțele armate aliate, chiar în momente de penurie și criză. După terminarea Războiului Rece, s-a pus problema valorificării economice a potențialului acestei rețele de infrastructuri energetice în beneficiul statelor aliate. Sistemul de rețele NATO (NPS) se bazează pe nouă sisteme militare de stocare și distribuire a hidrocarburilor, fiind vorba de peste 10 000 de kilometri de infrastructuri ce trec prin state precum Grecia, Italia, Turcia, Portugalia, Marea Britanie și Norvegia.⁷⁸ Există, de asemenea, Sistemul de conducte al Europei Centrale, care cuprinde Belgia, Franța, Luxemburg și Germania, precum și Sistemul Nord-European de Conducte, bazat pe infrastructuri din Danemarca și Germania. În viitor, este posibil ca unele dintre principalele conducte din România și Bulgaria să fie incluse în NPS, fapt ce va asigura securitatea energetică pe flancul vestic al Mării Negre. Turcia posedă deja două sisteme separate, unul de Est și celălalt de Vest, așadar se poate asigura, teoretic, o conectare cu unul dintre acestea.

SUA

Chiar dacă SUA se aprovizionează cu petrol mai ales din America de Sud, Orientul Mijlociu și Africa de Nord, nu se poate nega interesul american de a sprijini aliați și parteneri strategici din REMN și UE. Turcia, Georgia, Azerbaidjan și chiar Ucraina sunt state considerate importante de Washington pe harta geopolitică a Eurasiiei. Dar nici România, Bulgaria, Polonia, Cehia, statele baltice etc. nu sunt ignorate, din contră. Atragerea în comunitatea de securitate transatlantică a acestor state din fosta

sferă de influență a URSS prezintă un interes pe termen lung prin prisma relațiilor cu Rusia, dar și cu UE și China. De aceea, americanii doresc să contribuie la siguranța aprovizionării cu hidrocarburi a acestor state. De asemenea, ei nu doresc să asiste la prăbușirea Iranului pe piața energetică a acestor țări (ca exportator de hidrocarburi) deoarece realizează că acest fapt s-ar traduce și prin influență politică. SUA, atât prin Departamentul de Stat, cât și prin Departamentul Apărării, își manifestă interesul sporit pentru REMN și Caucaz, Asia Centrală, dorind să ajute la găsirea unor soluții de evitare a dependenței europenilor de coridoarele de transport și infrastructurile rusești. Americanii par să încurajeze implicarea NATO în asigurarea securității fluxurilor energetice dinspre Est către Vest, așa cum a reieșit cu ocazia dezbaterilor prilejuite de summitul de la Riga. Dacă vor ajunge la concluzia comună că securitatea energetică este vitală pentru securitatea transatlantică, europenii și americanii vor căuta strategii de spargere a monopolului rusesc și de liberalizare a accesului la hidrocarburi. Analistul politic V. Socor propune în acest sens crearea unui mecanism consultativ permanent UE-SUA care să poată evolua către o celulă de planificare politică.⁷⁹ Implicarea NATO în asigurarea securității conductelor, a punctelor de trecere și rezervelor de energie nu este ceva ieșit din comun. În fond și Turcia, Georgia și Azerbaïjanul și-au coordonat eforturile pentru a supraveghea conducta Baku-Tbilisi-Ceyhan, iar statele din GUAM ar putea proceda în mod similar în curând. Alianțele militare care devin furnizori de securitate pe multiple planuri se pot implica și în siguranța energetică a statelor membre. Forțe ale NATO (și/sau SUA) ar putea fi implicate direct în paza conductelor Baku-Tbilisi-Ceyhan și Baku-Tbilisi-Erzurum, dar și în antrenarea forțelor de protecție din statele tranzitate de conducte.

China

Devenit unul dintre primii trei mari consumatori de hidrocarburi din lume, necesare pentru menținerea actualului nivel de creștere economică de 8-9% anual, China își îndreaptă privirile mai ales asupra resurselor din Rusia, Kazahstan, Turkmenistan și din Orientul Mijlociu, Africa, dar nu ignoră, desigur, nici importanța strategică și economică a REMN și a Caspicii. Conducta principală ce aduce petrol din Kazahstan în Xinjiang (China) (Atasu-Alashankou) a fost inaugurată în decembrie 2005 și se bazează pe resursele din Caspica. Lungimea ei este de peste 1 000 de kilometri.⁸⁰ Firma care gestionează conducta din partea Kazahstanului este KazTransOil, filială a Kazmunaigaz, societate de stat. Investițiile atrase în acest proiect au fost de 806 milioane de dolari, cofinanțați de Kazmunaigaz și *China National Petroleum Company* (CNPC). S-a planificat ca în 2011 un nou segment de conductă să unească Kenyak și Atasu. În cazul cel mai fericit, China va reuși să își satisfacă 5% din necesitățile naționale de petrol prin import din Kazahstan, concesionarea de zone petrolifere și achiziționarea de infrastructuri în această țară.

Așadar, este vorba de un proiect de conductă în lungime de 3 000 de kilometri care ar permite Chinei să exploateze direct resursele energetice din Caspica.

În anul 2002 s-a încheiat construirea unui segment de 400 de kilometri care unește Atyrau (zona cea mai bogată în petrol din vestul Kazahstanului) cu Kenyak, zona petroliferă controlată de CNPC. CNPC a pregătit aprovizionarea noi conducte prin achiziționarea în 2005 a firmei canadiene PetroKazakhstan, inclusiv zona petroliferă Kumkol. Kazahstanul este destul de mulțumit să nu mai depindă doar de Rusia și de *Caspian Pipeline Consortium* pentru a vinde petrol în străinătate. Desigur, dacă

producția petrolieră kazahă nu va crește chiar în ritmul scontat, va exista o concurență pentru atragerea fluxurilor de petrol între Atasu-Alashankou, Baku-Tbilisi-Ceyhan și Nabucco, pe lângă CNPC. Totuși, guvernul de la Astana nu dorește ca marii actori externi – Rusia și China – să cumpere rețelele de infrastructuri majore din țară, fapt ce ar duce la pierderea autonomiei energetice. În același timp, „poliigamia” energetică a Kazahstanului corespondunde strategiei de politică externă de tip *tous azimuts*, anume refuzul de a opta clar pentru Rusia sau pentru Occident, cum au făcut pe de o parte Uzbekistan, Armenia, pe de altă parte Georgia și Azerbaidjan. Toate porțile au fost lăsate deschise, fiind anunțată o politică externă pragmatică. Este puțin probabil ca partea chineză să permită închirierea oleoductului său pentru transportarea de petrol către Europa Centrală și de Vest, așadar chinezii se așteaptă la o tentativă a europenilor și americanilor de a construi conducte pe teritoriul kazah către vest.

Factorii de decizie din China au observat că președintele rus, V. Putin, realizează un fel de șantaj asupra UE și Chinei, amenințându-le voalat că, în caz de „probleme” în relațiile bilaterale, va dirija fluxurile de gaz și petrol către una dintre ele în defavoarea celeilalte, fără a exclude și Japonia din acest calcul. Deși Rusia este un partener strategic, politic și economic major al Chinei, totuși bunurile exportate de chinezi merg mai ales spre piața UE și a SUA. Pe fondul scăderii rezervelor de gaz ale Rusiei, China ar putea deveni treptat mai agresivă față de Moscova, concurând pentru atragerea statelor din Caucaz și Asia Centrală, bogate în resurse sau cu o poziție vitală pentru controlul coridoarelor de transport. Mai ales dacă în Orientul Mijlociu și Africa de Nord se va confrunta cu rivalitatea SUA sau cu tulburări cauzate de regimuri islamiste, state eșuate, terorism. Dacă NATO și GUAM se vor implica în securizarea conductelor și depozitelor

energetice, este posibil ca și Organizația de cooperare de la Shanghai să își asume treptat acest rol.

Concluzii

Existența unor însemnate resurse de petrol și gaze naturale în Zona Extinsă a Mării Negre este o certitudine, singurele diferențe fiind în domeniul estimărilor cantitative. Majoritatea rezervelor se află concentrate în bazinul Mării Caspice (circa 4-5% din rezerva mondială de petrol), în timp ce Marea Neagră este mai săracă în resurse, dar are o valoare geopolitică sporită dată de poziția sa geografică. Marea Neagră constituie o regiune de tranziție predilectă pentru gazele și petrolul din Caspica și Asia Centrală, în drumul lor către Europa. De asemenea, nu este exclus ca o parte din rezervele Iranului să fie cu vremea dirijate tot către această zonă, în căutarea pieței europene.

O problemă reală o constituie disparitatea dintre resursele de care dispun unii actori regionali (mai ales Rusia, dar și Azerbaidjan, Kazahstan, Turkmenistan) și alții mai slab dotați (Turcia, România, Ucraina) sau aproape lipsiți de hidrocarburi (Bulgaria, Republica Moldova, Armenia).

Pe fondul preocupării crescânde a marilor state consumatoare de hidrocarburi față de epuizarea resurselor naturale, de instabilitatea politică din Orientul Mijlociu Extins (principala regiune care furnizează petrolul în lume) și de necesitatea de a menține ritmuri de creștere economică susținută, mulți analiști politici și economici cred că Rusia s-a „specializat” într-o politică a crizelor energetice deliberat întreprinsă. Scurpind peste noapte prețul gazelor, întrerupând fluxurile de energie prin conducte vitale pentru țările UE (cum e faimoasa Drujba, de care depind multe state – Polonia, Ucraina, Germania etc.) cu ocazia „certurilor” cu vecinii ucraineni și bieloruși, Rusia a dat de înțeles că se poate servi de resursele ei ca de o armă în jocul politico-

strategic mondial. Mai mult chiar, Rusia se dorește intermediarul obligatoriu al statelor care nu au ieșire directă la alte mări. Pe de altă parte, guvernantații ruși dezminț aceste acuzații și afirmă că au cele mai bune intenții față de partenerii lor europeni, însă nu pot accepta unele clauze cuprinse în Carta Europeană a Energiei care ar dezavantaja grav firmele rusești exportatoare de hidrocarburi.

Competiția între statele industrializate pentru resursele energetice ale Eurasiiei datează de peste un secol, însă dezvoltarea sectoarelor industriale de vârf și a serviciilor, precum și perspectiva epuizării acestor resurse pare să fi înțepți percepțiile de rivalitate și confruntare. Dacă pentru statele producătoare de hidrocarburi din Caucaz și Asia Centrală marea problemă este felul în care își pot exporta fără restricții aceste produse către piețele occidentale, țările consumatoare vor să găsească surse de aprovizionare stabile din punct de vedere politic, economic și din punctul de vedere al securității. Perspectivele creșterii economice pentru statele membre ale UE sunt strâns legate de accesul la hidrocarburi din import, iar zona Mării Negre-Caspica ocupă un loc esențial pe agenda economică a Uniunii. Interesul deosebit pentru protejarea coridoarelor de transport față de întreruperile accidentale sau voluntare, cauzate de șantați politici, sabotaje, acte teroriste, se manifestă și în cazul NATO, care a decis la summitul de la Riga din 2006 să creeze un plan de securizare a acestor rute considerate de interes strategic de către statele membre. Nu există nicio fatalitate în acest domeniu, iar epuizarea rezervelor, blocarea lor din motive politico-militare în zone tulburi, sau monopolizarea de către unele centre de putere nu vor conduce în mod obligatoriu la crize și conflicte militare. Între timp, se vor valorifica resurse alternative (eoliene, nucleare, hidraulice etc.), se vor stabili noi parteneriate cu state

din Orientul Mijlociu și Africa, așadar competiția pentru hidrocarburi din Eurasia nu este un joc cu sumă nulă.

În acest context, importanța geostrategică a statelor tranzitate de conducte, cu rol de „punți” sau „porți” energetice între Est și Vest (Turcia, Ucraina, Belarus, dar și România, Bulgaria), nu are nevoie de explicații suplimentare. Principali beneficiari ai resurselor de energie se vor strădui să atragă sau să mențină aceste țări în aria lor de influență, spre a-și asigura continuitatea fluxurilor de aprovizionare. Geopolitica trăsării conductelor este adesea denumită în studiile de specialitate *the great game*, expresie ce sugerează miza foarte înaltă a acestor proiecte pe care statele cele mai puternice vor să le transforme în realitate.

NOTE

¹ Stefan Fizegan, *Cooperarea UE-Rusia și siguranța aprovizionării cu petrol și gaze naturale*, „Monitor Strategic”, nr. 3-4, 2006, p. 37.

² Nick Butler, *Energy Security. A New Agenda for Europe*, Oct-Nov 2004, „CER Bulletin”, Issue 38, www.cer.org.uk.

³ Olexander Pavluc, Ivanna Klimpush-Tsintadze (eds), *The Black Sea Region. Cooperation and Security Building*, East West Institute, 2004, p. 134.

⁴ Ioannis Michaletos, *Energy Developments in South Eastern Europe*, 16 februarie 2007, www.isn-ethz.ch.

⁵ *Burgas-Alexandropolis pipeline important for European consumers of oil*, 2 February 2007, Interfax News Agency Via Thomson Dialog NewsEdge, www.tmcnet.com.

⁶ Rusia și Kazahstan au o capacitate de producție de 180 de milioane de tone de petrol zilnic, cu mult peste capacitatea de tranzitare a Bosforului, de maxim 130 de milioane de tone. Ioannis Michaletos, *Energy Developments in South Eastern Europe*, 16 februarie 2007, www.isn-ethz.ch.

⁷ Marian Rizea, *Marea Neagră – epicentrul elipsei strategice europene-ara-bo-asiatice. Geopolitica țigului*, în a 11-a sesiune de comunicări științifice a Academiei Naționale de Informații, secțiunea securitate și siguranță națională, vol. 2, 8 aprilie 2005, Editura Academiei Naționale de Informații, p. 72-77.

⁸ Vladimir Socor, *First Russian-Operated Pipeline On European Union Territory Rears Its Head*, March 2, 2007, www.jamestown.org/edm/article.php?article_id=2371965.

⁹ Andrew Rettman, *EU unfazed by Putin's gas OPEC idea*, 01.02.2007, www.euroserver.com.

¹⁰ Alexandros Petersen, *BTC Security Questions Persist*, 7.11.06, www.eurasianet.org.

¹¹ Hasane Karasac, *Actors of the New Great Game, Caspian Oil Politics*, „Journal of Southern Europe and the Balkans”, vol. 4, no. 1, 2002, p. 18-19.

¹² Marat Yermukanov, *Kazakhstan Downplays Political Risks of Energy Corridor to Europe*, http://jamestown.org/edm/article.php?article_id=2371904, February 12, 2007.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ *Gas removal begins at Shah Deniz*, 18 December 2006, www.today.az.

¹⁶ Rovshan Ismayilov, *Azerbaijan: Russia to Blame for Delayed Gas Deliveries to Georgia?*, 18.10.2006, www.eurasianet.org/departments/insight/articles/eav101806.shtml.

¹⁷ Diana Petriashvili, *Gazprom Makes the Georgian Government Pay*, 1.09.2007, www.eurasianet.org/departments/insight/articles/eav010907.shtml.

¹⁸ Tiberiu Troncotă, *Geopolitica resurselor energetice. Potențialul Mării Caspice, Geopolitica*, an IV, nr. 19, 2006, p. 133-149.

¹⁹ Khadija Ismayilova, *Pipeline Politics in the Caspian Basin Makes for Strange Political Bedfellows*, 13.09.2006, www.eurasianet.org.

²⁰ Vladimir Socor, *New complications in Ukraine's Energy Situation*, 14 December 2006, www.jamestown.org.

²¹ Mevlut Katik, *Russian Pipeline Play Poses Dilemma for Turkey*, 27.09.2006, www.eurasianet.org/departments/insight/articles/eav092706a.shtml.

²² *Ibidem*.

²³ Federico Bordonaro, *The Blue Stream Gas Pipeline*, 22 November 2005, www.pmr.com.

²⁴ Marian Rizea, *Marea Neagră – epicentrul elipsei strategice europene-ara-bo-asiatice. Geopolitica țigului*, în a 11-a sesiune de comunicări științifice a Academiei Naționale de Informații, secțiunea securitate și siguranță națională, vol. 2, 8 aprilie 2005, Editura Academiei Naționale de Informații, p. 76.

²⁵ Igor Munteanu, Iulian Chifu, Iulian Frunțașu, Nicolae Chirtoacă, Valeriu Prohnițchi, Dan Dungaciuc, Ion Naval, Radu Gorincioi, Boris Asarov, *Moldova pe calea democrației și stabilității, din spațiul postsovietic în lumea valorilor democratice*, Editura Cartier, 2005.

²⁶ Iranul exportă deja petrol multor state europene, membre ale UE, Germania, Italia, Franța, Spania, Austria, Olanda etc.

²⁷ *Nabucco schimbă Rusia cu Iranul*, „Cotidianul”, 9 februarie 2006, www.cotidianul.ro/index.php?id=3961&art=9100&chHash=fe84d5bb95.

²⁸ Marat Yermukanov, *Kazakh Foreign Minister Shifts Priorities from Superpowers to Next-Door Neighbors*, January 30, 2007, www.jamestown.org/edm/article.php?article_id=2371854.

²⁹ Vladimir Socor, *Kazakhstan Oil Output and Export Data Dramatize Need for Trans-Caspian Outlets*, January 19, 2007, www.jamestown.org/edm/article.php?article_id=2371821.

³⁰ A se vedea Roman Kupchinsky, *Moscow Extends Its Pipeline Web*, June 23, 2006, www.rfepl.org.

³¹ *Ibidem*.

³² *Ibidem*.

³³ Vladimir Socor, *Discussions Intensify with Kazakhstan on Trans-Caspian Gas Pipeline*, March 2, 2007, www.jamestown.org/edm/article.php?article_id=2371966.

³⁴ Sergei Blagov, *Russia Tries to Scuttle Proposed Trans-Caspian Pipeline*, 28.03.2006, www.eurasianet.org. De menționat semnarea de către președintele Rusiei, Kazahstanului și Turkmenistanului, în mai 2007, a unui acord privind construirea unui gazoduct transcaasic prin care gazele naturale din Asia Centrală vor fi dirijate spre Rusia. Această înțelegere a provocat iritare la Bruxelles și Washington, deoarece este evidentă dorința Moscovei de a monopoliza accesul la resursele energetice din Regiunea Extinsă a Mării Negre și Asia Centrală.

³⁵ Vladimir Socor, *Trans-Black Sea Pipeline Can Bring Caspian Gas to Europe*, „Eurasia Daily Monitor”, December 7, 2006, vol. 3, Issue 226.

³⁶ Stephen Blank, *Turkmenistan and the Azerbaijani Connection*, 29.01.2007, www.eurasianet.org/departments/insight/articles/ea012907a.shtml.

³⁷ Alte evaluări se referă la 250-270 de miliarde de barili, dintre care circa 10-12 miliarde sunt în posesia Azerbaïjanului, ca rezerve dovedite (și 32 miliarde de barili rezerve posibile), iar Kazahstan are 13-17 miliarde de barili cantitate sigură și 90 miliarde de barili cantitate posibilă. A se vedea Kamer Kasim, *The Transportation of Caspian Oil and Regional Stability*, „Journal of Southern Europe and the Balkans”, vol. 4, no. 1, 2002, p. 38-39.

³⁸ Sau 60 de miliarde de barili de petrol. A se vedea J. Robinson West, Julia Nanay, *Caspian Sea Infrastructure projects*, „Middle East Policy”, VII (3), June 2000, p. 113.

³⁹ A se vedea Hasene Karasac, *Actors of the new Great Game, Caspian Oil Politics*, „Journal of Southern Europe and the Balkans”, vol. 4, no. 1, 2002.

⁴⁰ www.eia.doe.gov/emeu/cabs/Caspian/Links.html.

⁴¹ Marcel de Haas, *Current Geostategy in the South Caucasus*, www.cfr.org/publication/12268/pimr.html, 19 December 2006.

⁴² Chertig Bajpae, *Asia's Coming Water Wars*, 22 August 2006, www.pimr.com.

⁴³ A se vedea Tiberiu Troncota, *Geopolitica resurselor energetice. Potențialul Mării Caspice*, în „Geopolitica”, an IV, nr. 19, 2006, București, p. 133-142.

⁴⁴ George V. Georgiev, *Gas-Oil Potential and Exploration Opportunities of the Black Sea Region*, Department of Geology, Sofia University, http://aapg.confex.com/aapg/parcelona/techprogram/paper_83671.htm.

⁴⁵ *Russia hinders cheap Azeri natural gas*, 20.11.2006, www.today.az.

⁴⁶ Rovshan Ismayilov, *Baku Banks on Independent Energy Policy*, 13.12.2006, www.eurasianet.org.

⁴⁷ Svante Cornell, Anna Jonsson, Niklas Nilsson, Per Haggstrom, *The Wider Black Sea Region: An Emerging Hub in European Security*, Central Asia Caucasus Institute and Silk Road Studies Program, A Joint Transatlantic Research and Policy Center, 2006, www.silkroadstudies.org, p. 79.

⁴⁸ <http://europipelines.blogspot.com/2006/01/planned-iran-armenia-gas-pipeline-very.html>.

⁴⁹ *Oskanian: Yerevan Ready to Exploit Iran-Armenia Gas Pipeline*, www.panarmenian.net/news/eng/?nid=20551&folder=1&attr=16.

⁵⁰ Emil Danielyan, *Russia Set to Expand Economic Presence in Armenia*, February 6, 2007, www.jamestown.org/edm/article.php?article_id=2371879.

⁵¹ Unii analiști anticipează că relațiile prea strânse ale Kievului cu opozanții turkmeni vor determina guvernul de la Ashgabat să mărească tarifele pentru gazul natural livrat Ucrainei. A se vedea Pavel Korduban, *Turkmen Opposition Invite May Spoil Career of Ukrainian Minister*, January 31, 2007, www.jamestown.org/edm/article.php?article_id=2371858.

⁵² Vladimir Socor, *Ukrainian-Turkmen Gas Agreement Brings Radical Change*, June 27, 2005, http://jamestown.org/edm/article.php?article_id=2369941.

⁵³ A. Necdet Pamir, *Energy and Pipeline Security in the Black Sea and Caspian Sea Regions*, în Olexander Pavliuk, Ivanna Klimpush-Tsintadze (eds), *The Black Sea Region. Cooperation and Security Building*, East West Institute, 2004, p. 129.

⁵⁴ Dominuț Pădurean, *Insula Șerpilor*, Editura Muntenia, Constanța, 2004.

⁵⁵ Gareth M. Wirrow, *Energy Security in the Black Sea-Caspian Region*, „Perceptions”, Autumn 2005, p. 85-98.

⁵⁶ A. Necdet Pamir, *Energy and Pipeline Security in the Black Sea and Caspian Sea Regions*, în Olexander Pavliuk, Ivanna Klimpush-Tsintadze (eds), *The Black Sea Region. Cooperation and Security Building*, East West Institute, 2004, p. 123-155.

⁵⁷ Stelian Fizeșan, *Cooperarea UE-Rusia și siguranța aprovizionării cu petrol și gaze naturale*, „Monitor Strategic”, anul VII, nr. 3-4, 2006, p. 36-47.

⁵⁸ *Ibidem*, p. 38.

⁵⁹ Este vorba de unul dintre cele mai mari depozite de gaz natural din Eurasia, cantitatea atestată fiind de 1,9 mii de miliarde de metri cubi de gaz și 115 milioane de tone de gaz condensat. TNK-BP are o cotă parte de 62,4% din Rusia Petroleum, compania care gestionează exploatarea de la Koytka. Alți participanți în cadrul Russia Petroleum sunt Interros, firmă rusească ce are 25,8%, precum și Administrația Regiunii Irkutsk cu 11,2%.

⁶⁰ Horia C. Matei, Silviu Neguț, Ion Nicolae, *Statele Lumii de la A la Z*, Editura Meronia, București, 2000, p. 468.

⁶¹ Proiect – *Politica energetică a României în perioada 2006-2009*, 19.10.2006, www.minind.ro/foaie/PEN_19_10_2006.pdf.

⁶² Interviu cu Iulian Iancu, deputat PSD – Laurențiu Gheorghe, *Naționalism vs privatizare*, „Revista Bilant 27-28”, nr. 28, decembrie 2006.

⁶³ Anuța Bălan, *S-au descoperit gaze naturale în județ*, „Ziarul de Iași”, 19.08.2006.

⁶⁴ A se vedea în acest sens discursul președintelui României, Traian Băsescu, susținut pe 28 iulie 2006, în deschiderea conferinței „Energia caspică și coridorul Mării Negre”, organizată de Jamestown Foundation din SUA. „România o poartă energetică către Europa de Est”, comunicat, Departamentul de relații publice al Președinției României, www.presidency.ro/

?_RID=det&tb-date&id=7863&_PRID. Șeful statului a criticat monopolul Gazprom în domeniul importurilor de gaze dinspre Rusia și CSI și a militat pentru diversificarea surselor de aprovizionare cu energie. Băsescu a precizat clar că România promovează două mari proiecte: conducta Constanța-Trieste și proiectul Nabucco. El a menționat și de proiectul unei conducte de LPG dinspre Qatar către Constanța, soluție de care ar putea profita și Ucraina spre a-și reduce nivelul de dependență energetică față de Rusia.

⁶⁵ *Strategia de securitate națională a României*, Președinția României, București, 2006, p. 22, www.presidency.ro.

⁶⁶ A. Necdet Pamir, *Energy and Pipeline Security in the Black Sea and Caspian Sea Regions*, p. 125-126.

⁶⁷ A se vedea și analiza făcută de dr. Mihail E. Ionescu *Regiunea Extinsă a Mării Negre: privire istorică și dinamici contemporane* în acest volum, p. 27-80.

⁶⁸ www.inogate.org/en/resources/map_oil.

⁶⁹ http://ec.europa.eu/comm/external_relations/energy/baku_initiative/index.htm.

⁷⁰ Svante Cornell, Anna Jonsson, Niklas Nilsson, Per Haggstrom, *The Wider Black Sea Region: An Emerging Hub in European Security*, Central Asia Caucasus Institute and Silk Road Studies Program, A Joint Transatlantic Research and Policy Center, 2006, www.silkroadstudies.org, p. 112-113.

⁷¹ Panagiota Manoli, Director of Studies and Research, ICBS at *The European Neighbourhood Policy – Energy and Transport Cooperation Around the Black Sea*, Conference in Athens organized by EKEM, 20-21 April 2005, www.ekem.gr/archives/2005/04/speech_by_dr_pahtml.

⁷² Marcel de Haas, *Current Geostategy in the South Caucasus*, 7 January 2007, www.eurasianet.org.

⁷³ <http://www.evz.ro/article.php?artid=287127>.

⁷⁴ Piebalgs: „Cred că Rusia și-a pierdut din credibilitatea de furnizor după ultimele întreruperi în furnizarea de petrol. Pagubele provocate vor fi greu de reparat, dar sperăm că și Rusia va încerca să schimbe această situație, pentru că are interesul să fie în continuare un furnizor al Uniunii Europene.” A se vedea articolul Comisarul Energiei: Inițiativa României la

Marea Neagră este esențială pentru Uniunea Europeană, 15 January 2007, www.euractiv.ro/unionea-europeana/articles|displayArticle/articleID_9146/Comisarul-Energiei-Initiativa-Romaniei-la-Marea-Neagra-este-esentiala-pentru-Uniunea-Europeana.html.

⁷⁵ *România cere oficial o politică UE pentru Marea Neagră*, 24 ianuarie 2007, www.euractiv.ro/unionea-europeana/articles|displayArticle/articleID_9243/Romania-cere-oficial-o-politica-UE-pentru-Marea-Neagra.html.

⁷⁶ Vladimir Socor, *Caspian-Black Sea Region: Key to Diversifying Europe's Energy Supplies*, în „European Energy Security. What should it mean? What to do?”, Working Paper 23, European Securitz Forum, 30 October 2006, www.ceps.be.

⁷⁷ *Riga Summit Declaration, sued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Riga on 29 November 2006*, www.nato.int/docu/pr/2006/p06-150e.htm.

⁷⁸ *NATO ar putea deschide rețeaua sa pentru combustibil din timpul Războiului Rece*, „Adevărul”, 28 februarie 2007.

⁷⁹ *Ibidem*, p. 26.

⁸⁰ *Le Kazakhstan s'émancipe de la Russie avec un nouvel oléoduc*, „Le Monde”, 15.12.2005.

ABREVIERI

- BDN – Conducta Baku-Dagestan-Novorossiisk
BEI – Banca Europeană de Investiții (*European Investment Bank*)
BERD – Banca Europeană pentru Reconstrucție și Dezvoltare (*European Bank for Reconstruction and Development*)
BIRD – Banca Internațională pentru Reconstrucție și Dezvoltare (*International Bank for Reconstruction and Development*)
BLACKSEAFOR – Grupul de Cooperare Navală din Marea Neagră
BSEC – Organizația pentru Cooperare Economică la Marea Neagră (*Organization of the Black Sea Economic Co-operation*)
BSFOCS – Sistemul de cabluri de fibră optică al Mării Negre (*Black Sea Fibre Optic Cable System*)
BSTDB – Banca de Comerț și Dezvoltare a Mării Negre (*Black Sea Trade and Development Bank*)
BTC – Conducta Baku-Tbilisi-Ceyhan
CDC – Comunitatea Opțiunii Democratice (*Community of Democratic Choice*)
CFE – Tratatul privind Forțele Armate Convenționale din Europa (*Treaty on Conventional Armed Forces in Europe*)
CIJ – Curtea Internațională de Justiție
CPC – Consorțiul Conduței Caspice (*Caspian Pipeline Consortium*)

- CSCE – Conferința pentru Securitate și Cooperare în Europa
(*Conference for Security and Co-operation in Europe*)
- CSI – Comunitatea Statelor Independente
- DOKAP – Proiectul de Telecomunicații din Estul Mării Negre (*Eastern Black Sea Telecommunications Project*)
- EAPC – Consiliul Parteneriatului Euroatlantic (*Euro-Atlantic Partnership Council*)
- ENP – Politică Europeană de Vecinătate (*European Neighbourhood Policy*)
- FMI – Fondul Monetar Internațional (*International Monetary Fund*)
- FYROM – Fosta Republică Iugoslavă a Macedoniei (*Former Yugoslav Republic of Macedonia*)
- GBSAAWG – Grupul de lucru privind Regiunea Extinsă a Mării Negre (*Greater Black Sea Area – Working Group*)
- GUAM – Organizație de cooperare compusă din Georgia, Ucraina, Azerbaidjan și Republica Moldova
- GUEU – gazoductul Georgia-Ucraina-IE
- ICBSS – Centrul Internațional pentru Studii asupra Mării Negre (*International Centre for Black Sea Studies*)
- ICE – Inițiativa Central Europeană (*Central European Initiative*)
- INOGATE – program finanțat de Uniunea Europeană privind Transportul Interstatat de Petrol și Gaze (*Interstate Oil and Gas Transport to Europe*)
- IPAP – Plan Individual de Acțiune (*Individual Partnership Action Plan*)
- IPP – Plan Individual al Parteneriatului (*Individual Partnership Programme*)
- ISAF – Forța Internațională de Asistență pentru Securitate din Afganistan (*International Security Assistance Force*)
- KFOR – *Kosovo Force*

- MAP – Plan de Acțiune pentru Aderare (*Membership Action Plan*)
- MFPSEE – Forța Multinațională de Menținere a Păcii din Sud-Estul Europei (*Multinational Peace Force South-Eastern Europe*)
- NATO – Organizația Tratatului Atlanticului de Nord (*North Atlantic Treaty Organization*)
- NIS – Noile State Independente (*Newly Independent States*)
- NPS – Sistemul de conducte al NATO (*NATO Pipeline System*)
- NUC – Comisia NATO-Ucraina (*NATO-Ukraine Commission*)
- OAE – *Operation Active Endeavour*
- OCC – Conceptul Capabilităților Operaționale (*Operational Capabilities Concept*)
- OECD – Organizația pentru Cooperare și Dezvoltare Economică (*Organisation for Economic Co-operation and Development*)
- ONU – Organizația Națiunilor Unite
- OSCE – Organizația pentru Securitate și Cooperare în Europa (*Organization for Security and Co-operation in Europe*)
- PABSEC – Adunarea Parlamentară a Organizației pentru Cooperare Economică la Marea Neagră (*Parliamentary Assembly of the Black Sea Economic Co-operation*)
- PAP-DIB – Parteneriatul privind construirea instituțiilor de apărare (*Partnership Action Plan on Defence Institution Building*)
- PARP – Procesul de Planificare și Analiză al Parteneriatului (*Planning and Review Process*)
- PCA – Acorduri de Parteneriat și Cooperare (*Partnership and Co-operation Agreements*)
- PERMIS – Secretariatul Internațional Permanent al Organizației pentru Cooperare Economică la Marea Neagră (*Permanent International Secretariat of the Organization of the Black Sea Economic Co-operation*)
- PESA – Politică Europeană de Securitate și de Apărare

- Regiunea Extinsă a Mării Negre: concept, evoluție, perspectivă*
- PESEC – Politică Externă și de Securitate Comună a Uniunii Europene
- PETRA – Zona de Transport Pan-European (*Pan-European Transport Area*)
- PP – Parteneriatul pentru Pace (*Partnership for Peace*)
- PSESE – Pactul de Stabilitate pentru Europa de Sud-Est
- REMN – Regiunea Extinsă a Mării Negre
- SAC – *Senior Advisory Council*
- SECI – Inițiativa de Cooperare în Sud-Estul Europei (*Southeast European Co-operative Initiative*)
- SEDM – Reuniunea Miniștrilor Apărării din Țările Europei de Sud-Est (*South East Defense Ministerial Process*)
- SEE – Strategia Europeană a Energiei
- SEEBRIG – Brigada Multinațională de Pace din Sud-Estul Europei (*South-Eastern Europe Brigade*)
- SEECAP – Document comun privind evaluarea riscurilor de securitate pentru Europa de Sud (*South East Europe Common Assessment Paper on Regional Security Challenges and Opportunities*)
- SEBCP – Procesul de Cooperare în Europa de Sud-Est (*South-East European Co-operation Process*)
- SEEGROUP – Grupul director pentru cooperare în probleme de securitate în Europa de Sud-Est (*South East Europe Security Co-operation Steering Group*)
- SEESIM – Rețeaua de Simulare din Sud-Estul Europei (*Southeastern Europe Simulation*)
- SIMHO – Rețeaua de Conectare prin Satelit a Spitalelor Militare (*Satellite Interconnection of Military Hospitals*)
- SPPD – *Strategic Pipeline Protection Department*
- START – Tratatul privind Reducerea Armelor Strategice (*Strategic Arms Reduction Treaty*)
- TACIS – Asistență tehnică pentru Comunitatea Statelor Independente (*Technical Aid to the Commonwealth of Independent States*)
- TAE – Rețeaua internațională de comunicații prin fibră optică Trans Asia-Europa
- TEN – Rețeaua Transeuropeană de Transport (*Trans-European Networks*)
- TET – Telecomunicații Transeuropene (*Trans-European Telecommunications*)
- TRACECA – Coridorul de Transport Europa-Caucaz-Asia (*Transport Corridor Europe-Caucasus-Asia*)
- UE – Uniunea Europeană
- UNOMIG – Misiunea de Observare din Georgia a Organizației Națiunilor Unite (*United Nations Observer Mission in Georgia*)
- USDE – Departamentul pentru Energie al Statelor Unite (*United States Department of Energy*)
- WCO – Organizația Mondială a Vămirilor (*World Customs Organization*)

Redactor: Dana-Irina Voicu
Layout: Maria Dumitru

Tiparul executat de Tipografia SEMNE '94